

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultāte

Latvia University of Agriculture
Faculty of Economics

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

MBA Ilutas Bērziņas

**TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA NOVĒRTĒŠANA
LATVIJAS NACIONĀLO PARKU REĢIONOS**

**ASSESSMENT OF TOURISM ECONOMIC SIGNIFICANCE
IN THE REGIONS OF NATIONAL PARKS OF LATVIA**

Promocijas darba

KOPSAVILKUMS

Ekonomikas doktora (*Dr.oec.*) zinātniskā grāda iegūšanai

SUMMARY

of the Ph.D. Thesis

for the Scientific Degree of *Dr.oec.*

Autore/Author _____ /I.Bērziņa/

Jelgava 2012

INFORMĀCIJA

Promocijas darbs izpildīts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātē Uzņēmējdarbības un vadības katedrā.

Doktora studiju programma – Agrārā un reģionālā ekonomika, apakšnozare – Reģionālā ekonomika.

Promocijas darba zinātniskā vadītāja – *Dr.oec.* Līga Mihejeva, Latvijas Lauksaimniecības universitātes profesore.

Promocijas darba zinātniskā konsultante – *Dr.oec.* Agita Līviņa, Vidzemes augstskolas asociētā profesore.

Promocijas darba zinātniskā aprobācija noslēguma posmā:

1. aprobēts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes Uzņēmējdarbības un vadības katedras akadēmiskā personāla sēdē 2011.gada 25.oktobrī;
2. apspriests un aprobēts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes Uzņēmējdarbības un vadības katedras, Ekonomikas katedras, Grāmatvedības un finanšu katedras un Informācijas tehnoloģiju fakultātes Vadības sistēmu katedras akadēmiskā personāla pārstāvju apvienotās akadēmiskās sēdes 2012.gada 23.martā;
3. atzīts par pilnībā sagatavotu un pieņemts Promocijas padomē 2012.gada 4.jūlijā.

Oficiālie recenzenti:

1. Promocijas padomes eksperte – *Dr.oec.* Elita Jermolajeva, Daugavpils Universitātes (DU) Sociālo zinātņu fakultātes Ekonomikas katedras asociētā profesore;
2. *Dr.geogr.* Maija Rozīte, Latvijas Universitātes (LU) Ģeogrāfijas, ģeoloģijas un vides zinātnes profesoru padomes locekle, Biznesa augstskolas (BA) Turība profesore;
3. *Dr.ing.* Bartożs Mickiewicz, Rietumpomerānijas Tehnoloģiju universitātes Ekonomikas fakultātes profesors (Polija, Ščecina).

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas nozares Agrārās un reģionālās ekonomikas apakšnozaru promocijas padomes atklātā sēdē 2012.gada 14.decembrī, Jelgavā, Svētes ielā 18, Ekonomikas fakultātes 212. auditorijā plkst. 10.00.

Ar promocijas darbu var iepazīties Latvijas Lauksaimniecības universitātes Fundamentālajā bibliotēkā, Lielā ielā 2, Jelgavā un <http://llu.lv/llu-theses.htm>.

Atsaukmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei asociētai profesorei *Dr.oec.* Anitai Auziņai – Svētes iela 18, Jelgava, LV-3001;

Tālr.: +371 63025170; e-pasts: anita.auzina@llu.lv.

SYNOPSIS

The Ph.D. Thesis has been developed at the Department of Business and Management, Faculty of Economics, Latvia University of Agriculture.

Doctoral Study Program – Agrarian and Regional Economics, sub-branch of science – Regional Economics.

Supervisor of the Ph.D. Thesis – *Dr.oec.* Liga Mihejeva, professor, Latvia University of Agriculture.

Scientific consultant – *Dr.oec.* Agita Livina, associate professor, Vidzeme University of Applied Sciences.

Scientific approbation of the Ph.D. Thesis at the final stage:

1. Approbated at the meeting of the academic personnel of the Department of Business and Management, Faculty of Economics, Latvia University of Agriculture on October 25th, 2011;
2. Discussed and approbated at the interdepartmental meeting of the academic personnel of the Department of Entrepreneurship and Management, Department of Economics, Department of Accounting and Finance of the Faculty of Economics, Department of Management Systems of the Faculty of Information Technology of Latvia University of Agriculture on March 23th, 2012;
3. Recognized as fully prepared and accepted in Promotional Council on July 4th, 2012.

Official reviewers:

1. Expert of the Promotional Council – *Dr.oec.* Elita Jermolajeva, associate professor, Department of Economics, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University (DU).
2. *Dr.geogr.* Maija Rozite, member of the Geography, Geology and Environmental Science Professor's Council, professor, Business School (BS) Turība;
3. *Dr.ing.* Bartoz Mickiewicz, professor, Faculty of Economics, Western Pomerania Technology University (Szczecin, Poland).

Presentation and defence of the Ph.D. paper will be held at an open meeting of the Promotional Council of Latvia University of Agriculture, Economics Sciences, sub-discipline Agrarian and Regional economics on December 14th, 2012 in Room 212 of the Faculty of Economics, Svētes Street 18, Jelgava, at 10.00 o'clock.

Ph.D. Thesis is available for reviewing at the Fundamental Library of Latvia University of Agriculture, Lielā Street 2, Jelgava and on website <http://llu-fb.llu.lv/llu-theses.htm>.

You are welcome to send your comments to the secretary of the Promotional Council – Svētes Street 18, Jelgava, LV-3001; Phone: +371 63025170; e-mail: anita.auzina@llu.lv.

Secretary of the Promotion Council – *Dr.oec.* Anita Auzina, assoc. professor of the Latvia University of Agriculture.

SATURS

PUBLICITĀTE UN CITA ZINĀTNISKĀ PIEREDZE	6
IEVADS	14
1. TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA PAMATFONS NACIONĀLAJOS PARKOS UN TO REĢIONOS.....	19
1.1. Nacionālie parki kā aizsargājamas dabas teritorijas un to izmantošana tūrismā	19
1.1.1. Nacionālie parki	19
1.1.2. Tūrisms nacionālajos parkos.....	22
1.2. Nacionālo parku reģioni – pētījuma teritorija.....	25
2. NACIONĀLO PARKU DARBĪBAS POLITISKAIS IETVARŠ	29
2.1. Nacionālo parku pārvaldība.....	30
2.2. Institucionālais sakārtojums jeb hierarhija	31
2.3. Politikā definētās vērtības.....	36
3. TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA UN IETEKMES TEORĒTISKIE ASPEKTI.....	38
3.1. Tūrisma pētniecība, monitorings un ekonomiskā nozīmīguma novērtēšana.....	39
3.2. Tūrisma ekonomiskais nozīmīgums un ietekme – definīcijas, jēdzieni, mērķi, indikatori, aprēķināšanas metodes un tehnikas.....	42
4. TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA NOVĒRTĒŠANAS METODOLOĢIJA UN TĀS APROBĀCIJA LATVIJAS NACIONĀLO PARKU REĢIONOS	44
4.1. Novērtējuma struktūra	44
4.1.1. Sagatavošanās posms	45
4.1.2. Pētījuma uzsākšanas posms	45
4.1.3. Informācijas un datu ieguves posms	46
4.1.4. Datu apkopošanas un analīzes posms	46
4.1.5. Pētījuma rezultātu interpretācijas posms.....	48
4.2. Latvijas nacionālo parku reģionos iegūto primāro datu apkopojums un analīze.....	49
4.2.1. Respondentu demogrāfija: vispārējā statistiskā informācija	49
4.2.2. Respondentu veiktās tūrisma aktivitātes	49
4.2.3. Latvijas NP apmeklētāju izdevumi	50
4.3. Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma Latvijas NP reģionos aprēķins EI analīzē.....	50
4.4. Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma aprēķins Latvijas NP reģionos ietilpstošajās pašvaldībās	51
4.5. Pētījuma galveno rezultātu – tūrisma ekonomiskā nozīmīguma Latvijas NP reģionos interpretācija	54
SLĒDZIENI	54
GALVENIE SECINĀJUMI	55
PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMI	58

CONTENTS

PUBLICITY AND OTHER RESEARCH INFORMATION.....	10
INTRODUCTION.....	61
1. BACKGROUND OF THE ECONOMIC SIGNIFICANCE OF TOURISM IN NATIONAL PARKS AND THEIR REGIONS.....	66
1.1. National parks as protected nature areas and their use in tourism	66
1.1.1. National parks	66
1.1.2. Tourism in national parks	69
1.2. Regions of national parks – research territory	73
2. POLITICAL FRAMEWORK FOR THE OPERATION OF NATIONAL PARKS.....	78
2.1. Administration of national parks	78
2.2. Institutional arrangement or hierarchy	80
2.3. Values defined in policy	85
3. THEORETICAL ASPECTS OF THE ECONOMIC SIGNIFICANCE AND IMPACT OF TOURISM.....	87
3.1. Research, monitoring and evaluation of the economic significance of tourism.....	88
3.2. Economic significance and impact of tourism – definitions, notions, goals, indicators, calculation methods and techniques	91
4. METHODOLOGY FOR ASSESSING THE ECONOMIC SIGNIFICANCE OF TOURISM AND ITS APPROBATION IN THE REGIONS OF NATIONAL PARKS OF LATVIA.....	93
4.1. Assessment structure	93
4.1.1. Preparation stage.....	94
4.1.2. Research commencement stage	94
4.1.3. Information and data acquisition stage	95
4.1.4. Data summary and analysis stage	95
4.1.5. Interpretation of the research results stage.....	98
4.2. Summary and analysis of the obtained primary data in the regions of national parks of Latvia	98
4.2.1. Demographics of respondents: general statistical information	98
4.2.2. Respondents' performed tourism activities.....	99
4.2.3. Expenditures of the NP of Latvia visitors	99
4.3. Calculation of the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia in the EI analysis	100
4.4. Calculation of the economic significance of tourism in the municipalities included in the regions of NP of Latvia	100
4.5. Interpretation of the main research results – economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia	103
CONCLUSIONS	104
MAIN CONCLUSIONS	104
PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS.....	108

PUBLICITĀTE UN CITA ZINĀTNISKĀ PIEREDZE

Publicēti zinātniskie raksti starptautiski atzītos izdevumos

1. Berzina I., Livina A. (2008) The Model on Estimating Economic Benefit of Nature-based Tourism Services of Territories of National Parks, Latvia. **In:** *Education and New Educational Technologies*: proceedings of the 4th WSEAS/IASME international conference on Educational Technologies (EDUTE'08). Greece, Corfu: WSEAS, pp. 100-105. ISSN 1790-5109.
2. Berzina I. (2008) Applying a Hierarchy Analysis in Assessing the Political Viability of Strategic Tourism Direction Alternatives: the Case of Amata County. **In:** *Sustainable Planning Instruments and Biodiversity Conservation*: proceedings of the 2nd international conference. Valmiera: VUA and NCANVBR, pp. 17-23. ISBN 978-9984-45-121-3.
3. Berzina I., Livina A. (2008) The Concept on External Communication Model for the Gauja National Park, Latvia. **In:** *ICTE in Regional Development*: annual proceedings, No 2. Valmiera: SSEI of VUAS, pp. 51-57. ISBN 9984-633-13-6.
4. Berzina I., Livina A. (2009) Applying Balanced Scorecard Control System for Implementing External Communication Strategy in the Gauja National Park, Latvia. **In:** *Control, Modelling & Simulation*: proceedings of the 11th WSEAS international conference on Automatic control, modelling and Simulation (ACMOS'09). Istanbul: WSEAS, pp. 483-488. ISSN 1790-5117.
5. Berzina I., Livina A. (2010) National Parks Management Approaches and Parks Financing Principles: Practical Findings. **In:** *Recreation, Tourism and Nature in a Changing World*: the fifth international conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas. Wageningen: Wageningen University and Research Centre, pp. 231-233. ISBN 978-90-327-0387-5.
6. Berzina I., Livina A. (2010) Financial Relations of National Park Agencies in Latvia: Opportunities for ICT and Dynamic Modeling. **In:** *Computational Intelligence in Business and Economics*: proceedings of the MS'10 international conference. Barcelona: University of Barcelona, pp. 197-204. ISBN 13 978-981-4324-43-4; ISBN 10 981-4324-43-4.
7. Berzina I., Livina A., Mihejeva L. (2010) Insufficient Financing of the Gauja National Park – Reason for New Operational Findings and Approaches. **In:** *Solutions on Harmonizing Sustainability and Nature Protection with Socio-Economic Stability*: proceedings of the 3rd International scientific conference of the Vidzeme University of Applied Sciences and Nature Conservation Agency North Vidzeme Biosphere Reserve. Valmiera: VUAS and NCANVBR, pp. 19-26. ISBN 978-9984-633-15-2.
8. Berzina I., Grizane T. (2011) Economic Impact of Tourism in Kemerī National Park. **In:** *Economic Science for Rural Development*: proceedings of the

International scientific conference, No. 25. Jelgava: LLU, pp. 3-37. ISSN 1691-3078.

9. Berzina I., Grizane T. (2011) Heritage Parks in the North Vidzeme: Resource and Usage. **In:** *Economic Science for Rural Development*: proceedings of the International scientific conference, No. 25. Jelgava: LLU, pp. 75-80. ISSN 1691-3078.
10. Berzina I. (2012) Elaboration and Approbation of Methodology for Estimating the Region-Wide Economic Significance of Tourism in National Parks of the Regions of Latvia. **In:** *Economic Science for Rural Development*: proceedings of the International scientific conference, No. 28. Jelgava: LLU, pp. 158-163. ISSN 1691-3078; ISBN 978-9934-8304-1-9.
11. Berzina I., Livina A. (2012) Sustainable Tourism Management principles and factors in Large Nature Protected Areas: Case of Latvia. **In:** *Advances in Hospitality and Tourism Marketing and Management*: proceedings of the International scientific conference [CD format]. Greece: Corfu. ISBN 978-960-287-139-3.

Publicēšanai pieņemts zinātniskais raksts starptautiski atzītā izdevumā

1. Berzina I. (2012) *Tourism Flows and it's Determinants in the National Parks of Latvia*. Iesniegts un pieņemts publicēšanai LLU EF zinātnisko rakstu krājumā.

Pētījuma rezultātu prezentēšana starptautiskās konferencēs

1. *4th WSEAS/IASME International Conference on Educational Technologies (EDUTE'08)*. Korfu sala: Grieķija. 2008.gada 26.-28. oktobris.
2. *Sustainable planning instruments and biodiversity conservation*. Valmiera: Vidzemes augstskola, Latvija. 2008.gada 13.-14. novembris.
3. *3rd WSEAS International Symposium on Wavelets Theory and Applications in Applied Mathematics, Signal Proceeding & Modern Science: 11th WSEAS Int. Conf. on Automatic Control, Modelling and Simulation*. Stambula: Turcija. 2009.gada 30.maijs -1. jūnijs.
4. *5th International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in recreational and protected areas*. Vageningena: Nīderlande. 2010.gada 31.maijs -3.jūnijs.
5. *International Conference on Modeling and Simulation MS'10 Barcelona*. Bareselona: Spānija. 2010.gada 15.-17.jūlijs.
6. 3rd International Scientific Conference of the Vidzeme University of Applied Sciences and Nature Conservation Agency North Vidzeme Biosphere Reserve „*Solutions on Harmonizing Sustainability and Nature Protection with Socio-Economic Stability*”. Valmiera: Vidzemes augstskola, Latvija. 2010.gada 19.-20.augusts.

7. *6th International Young Scientists' Conference of the Riga Teacher Training and Educational Management Academy*. Rīga: Latvija. 2010.gada 2.decembris.
8. 12th International Scientific Conference of the Latvia University of Agriculture Faculty of Economic „*Economic Science for Rural Development'2011*”. Jelgava: LLU EF, Latvija. 2011.gada 28.-29.aprīlis.
9. 3rd Annual International Conference of Latvian Economic Association „*The Alternative Ways of Economic Development*”. Rīga: RBS, Latvija. 2012.gada 13.aprīlis.
10. 13th International Scientific Conference of the Latvia University of Agriculture Faculty of Economic „*Economic Science for Rural Development'2012*”. Jelgava: LLU EF, Latvija. 2012.gada 26.-27.aprīlis.
11. *2nd International Scientific Conference on Advances in Hospitality and Tourism Marketing and Management (AHTMM)*. Korfu sala: Grieķija. 2012.gada 31.maijs - 3.jūnijs.

Dalība projektos

1. Projekts „Parki un ieguvumi” – vadošais partneris Meklenburgas–Rietumpomerānijas Lauksaimniecības, vides un patērētāju tiesību aizsardzības ministrija Greifsvaldas universitātes Ģeogrāfijas un ģeoloģijas institūta personā (Vācija), dalībnieks no Latvijas – Ķemeru NP administrācija. Autores ieguldījums – dalība NP apmeklētāju anketas izstrādē, pētījuma „Tūrisma ekonomiskā nozīme Ķemeru NP un tā blakusteritorijās 2010.gadā” autore (autorlīgums Nr. K-4-09/7 (07.07.2010.-31.03.2011.)).
2. Dalība Valmieras pilsētas pašvaldības un Vidzemes augstskolas sadarbībā īstenotajā zinātniskā projektā-pētījumā „Apmeklētāju plūsmu elektroniskie mērījumi vides un ekonomiskās ilgtspējas veicināšanai”. Pētījumā paredzēts uzsvars uz Latvijas NP u.c. aizsargājamo dabas teritoriju apmeklētāju plūsmu mērījumiem, iegūto rezultātu interpretēšanu un pielietojamību. Paredzamais autores ieguldījums – pētījuma daļas, kas attiecīga tūrisma ekonomiskajam vērtējumam un tūrisma plānošanai izstrāde, kā arī rekomendāciju sniegšana tūrisma plūsmu datu ieguves un interpretēšanas iespēju pilnveidei (līdzautora līgums Nr. AL-2012/116 (19.08.2012.-30.11.2012.)).

Dalība semināros

1. Dalība Vidzemes augstskolas un Memfisas universitātes (ASV) organizētajā, NASA finansētajā seminārā “*Quantitative research methods in human dimensions of environmental change within Eastern Europe*” (21.-23.08.2010. Valmierā). Saņemts sertifikāts.

2. Dalība ViA ESPON projekta „*Lauku reģionu potenciāls*” reģionālajā darbnīcā, kurā tika vērtēts attīstības potenciāls Cēsu apkaimes lauku pašvaldībām (15.10.2010. Amatas novadā). Saņemts sertifikāts.
3. Dalība *Norway Grants* (EEZ) finanšu instrumenta atbalsfītajā 6 metodoloģisko semināru ciklā „*Augstskolu pētnieciskais potenciāls reģionālās attīstības veicināšanai 2009-2011*” (06.11.2009.–25.02.2011. LU, Rīgā); Saņemts sertifikāts.
4. Dalība Latvijas lauku tūrisma asociācijas „Lauku ceļotājs” rīkotajā publiskajā diskusijā „*Vides politikas priekšlikumi, demonstrējot tūrisma attīstības ieguvumus vides, sociālajā un ekonomikas jomā – Slīteres nacionālā parka piemērs*” (08.12.2011. VARAM, Rīgā).
5. Dalība Valsts pētniecības programmas „Nacionālā identitāte” projekta „Nacionālā identitāte un sociālā cilvēkdrošība” ietvaros Vidzemes Augstskolas un Vidzemes plānošanas reģiona rīkotajā zinātniski praktiskajā konferencē „*Sadarbība reģiona attīstībai*” (07.09.2012. ViA, Valmierā).

Cita zinātniskā pieredze

1. Kopš 2008.gada jūnija autore ir Vidzemes augstskolas (ViA) aģentūras „Sociotehnisku sistēmu inženierijas institūts” (SSII) pētniece tūrisma jomā.
2. Kopš 2008.gada novembra autore ir vieslektore Vidzemes augstskolas (ViA) Tūrisma vadības un viesmīlības fakultātē (TVVF) studiju kursā „Tūrisma plānošana”. Vadīti TVVF 5 gada projekti un 3 bakalauru darbi. Konsultēts 1 maģistra darbs (ViA Inženierzinātņu fakultātē (IF) Sociotehnisku sistēmu modelēšanas studiju programmā).

PUBLICITY AND OTHER RESEARCH INFORMATION

Published scientific articles in internationally quoted sources

1. Berzina I., Livina A. (2008) The Model on Estimating Economic Benefit of Nature-based Tourism Services of Territories of National Parks, Latvia. **In:** *Education and New Educational Technologies*: proceedings of the 4th WSEAS/IASME international conference on Educational Technologies (EDUTE'08). Greece, Corfu: WSEAS, pp. 100-105. ISSN 1790-5109.
2. Berzina I. (2008) Applying a Hierarchy Analysis in Assessing the Political Viability of Strategic Tourism Direction Alternatives: the Case of Amata County. **In:** *Sustainable Planning Instruments and Biodiversity Conservation*: proceedings of the 2nd international conference. Valmiera: VUC and NCANVBR, pp. 17-23. ISBN 978-9984-45-121-3.
3. Berzina I., Livina A. (2008) The Concept on External Communication Model for the Gauja National Park, Latvia. **In:** *ICTE in Regional Development*: annual proceedings, No 2. Valmiera: SSEI of VUAS, pp. 51-57. ISBN 9984-633-13-6.
4. Berzina I., Livina A. (2009) Applying Balanced Scorecard Control System for Implementing External Communication Strategy in the Gauja National Park, Latvia. **In:** *Control, Modelling & Simulation*: proceedings of the 11th WSEAS international conference on Automatic control, modelling and Simulation (ACMOS'09). Istanbul: WSEAS, pp. 483-488. ISSN 1790-5117.
5. Berzina I., Livina A. (2010) National Parks Management Approaches and Parks Financing Principles: Practical Findings. **In:** *Recreation, Tourism and Nature in a Changing World*: the fifth international conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas. Wageningen: Wageningen University and Research Centre, pp. 231-233. ISBN 978-90-327-0387-5.
6. Berzina I., Livina A. (2010) Financial Relations of National Park Agencies in Latvia: Opportunities for ICT and Dynamic Modelling. **In:** *Computational Intelligence in Business and Economics*: proceedings of the MS'10 international conference. Barcelona: University of Barcelona, pp. 197-204. ISBN 13 978-981-4324-43-4; ISBN 10 981-4324-43-4.
7. Berzina I., Livina A., Mihejeva L. (2010) Insufficient Financing of the Gauja National Park – Reason for New Operational Findings and Approaches. **In:** *Solutions on Harmonizing Sustainability and Nature Protection with Socio-Economic Stability*: proceedings of the 3rd International Scientific Conference of the Vidzeme University of Applied Sciences and Nature Conservation Agency North Vidzeme Biosphere Reserve. Valmiera: VUAS and NCANVBR, pp. 19-26. ISBN 978-9984-633-15-2.
8. Berzina I., Grizane T. (2011) Economic Impact of Tourism in Ķemeri National Park. **In:** *Economic Science for Rural Development*: proceedings of the International Scientific Conference, No. 25. Jelgava: LUA, pp. 31 – 37. ISSN 1691-3078; ISBN 978-9984-9997-6-0.

9. Berzina I., Grizane T. (2011) Heritage Parks in the North Vidzeme: Resource and Usage. **In:** *Economic Science for Rural Development*: proceedings of the International Scientific Conference, No. 25. Jelgava: LUA, pp. 75 - 80. ISSN 1691-3078; ISBN 978-9984-9997-6-0.
10. Berzina I. (2012) Elaboration and Approbation of Methodology for Estimating the Region-Wide Economic Significance of Tourism in National Parks of the Regions of Latvia. **In:** *Economic Science for Rural Development*: proceedings of the International Scientific Conference, No. 28. Jelgava: LUA, pp. 158 - 163. ISSN 1691-3078; ISBN 978-9934-8304-1-9.
11. Berzina I., Livina A. (2012) Sustainable Tourism Management principles and factors in Large Nature Protected Areas: Case of Latvia. **In:** *Advances in Hospitality and Tourism Marketing and Management*: proceedings of the International Scientific Conference [CD format]. ISBN 978-960-287-139-3.

Publications accepted for publishing in interntionally quoted sources

1. Berzina I. (2012) *Tourism Flows and its Determinants in the National Parks of Latvia*. Submitted and accepted for publication in the collection of scientific articles of LUA FE.

Presenting research results in international conferences

1. *4th WSEAS/IASME Int. Conference on Educational Technologies (EDUTE'08)*. Corfu Island: Greece. October 26-28, 2008.
2. *Sustainable planning instruments and biodiversity conservation*. Valmiera: Vidzeme University College, Latvia. November 13-14, 2008.
3. *3rd WSEAS Int. Symposium on Wavelets Theory and Applications in Applied Mathematics, Signal Proceeding & Modern Science: 11th WSEAS Int. Conf. on Automatic Control, Modelling and Simulation*. Istanbul: Turkey. May 30 – June 1, 2009.
4. *Fifth International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in recreational and protected areas*. Vageningen: Netherlands. May 31 – June 3, 2010.
5. *International Conference on Modelling and Simulation MS'10 Barcelona*. Bareselona: Spain. July 15-17, 2010.
6. *3rd International Scientific Conference of the Vidzeme University of Applied Sciences and Nature Conservation Agency North Vidzeme Biosphere Reserve "Solutions on Harmonizing Sustainability and Nature Protection with Socio-Economic Stability"*. Valmiera: Vidzeme University of Applied Sciences, Latvia. August 19-20, 2010.
7. *6th International Young Scientists' Conference of Riga Teacher Training and Educational Management Academy*. Riga: Latvia. December 2, 2010.

8. *12th International Scientific Conference of the Latvia University of Agriculture Faculty of Economics "Economic Science for Rural Development'2011"*. Jelgava: LUA FE, Latvia. April 28-29, 2011.
9. *3rd Annual International Conference of Latvian Economic Association "The Alternative Ways of Economic Development"*. Riga: RBS, Latvia. April 13, 2012.
10. *13th International Scientific Conference of the Latvia University of Agriculture Faculty of Economics "Economic Science for Rural Development'2012"*. Jelgava: LUA FE, Latvia. April 26-27, 2012.
11. *2nd International Scientific Conference on Advances in Hospitality and Tourism Marketing and Management (AHTMM)*. Corfu Island: Greece. May 31 – June 3, 2012.

Participation in project

1. Project "Parks and Benefits" - leading partner Mecklenburg-West Pomerania Ministry of Agriculture, Environment and Consumer Rights Protection in the person of the Institute of Geography and Geology of Greifswald University (Germany), participant from Latvia – administration of Kemerī NP. Author's contribution – participation in developing the visitors' survey, author of the research "Economic Significance of Tourism in Kemerī NP and its Neighbouring Territories in 2010" (author's contract No. K-4-09/7 (07.07.2010-31.03.2011).
2. Participation in Valmiera City Council and Vidzeme University of Applied Sciences implemented scientific project-research "Electronic Measurements of Visitors' Flow to Facilitate Environmental and Economic Sustainability". The research plans to emphasise the measurements of tourism flow in the protected nature territories in the NP of Latvia, interpretation and applicability of the obtained results. Anticipated author's contribution – research parts relevant to tourism economic evaluation and development of tourism planning, as well as offering recommendations for elaboration of obtaining and interpreting data of tourism flows (co-author's contract No. AL-2012/116 (19.08.2012.-30.11.2012.))

Participation in seminars

1. Participation in the seminar organised by Vidzeme University of Applied Sciences and Memphis University (USA), financed by NASA "*Quantitative research methods in human dimensions of environmental change within Eastern Europe*" (21.-23.08.2010, Valmiera). Certificate.
2. Participation in the regional workshop of VUAS ESPON project "Potential of Rural Regions", in which the development potential of the rural municipalities of Cesis neighbourhood was assessed (15.10.2010, Amata province). Certificate.
3. Participation in *Norway Grants (EEZ)* financial instrument supported cycle of 6 methodological seminars "*University Research Potential for Facilitating*

Regional Development 2009 - 2011" (06.11.2009 – 25.02.2011, LU, Riga); Certificate.

4. Participation in the public discussion organised by Rural Tourism Association of Latvia "Lauku ceļotājs" – "*Environmental Policy Recommendations Demonstrating Environmental, Social and Economic Benefits of Tourism Development – Example of Slitere National Park*" (08.12.2011, VARAM, Riga).
5. Participation in the scientific practical conference "*Cooperation for Regional Development*" organised by Vidzeme University of Applied Sciences and Vidzeme Planning region within the framework of the State Research Programme "National Identity" project "National Identity and Social Human Safety" (07.09.2012. VUAS, Valmiera).

Other information

1. From June 2008 the author is a researcher in Vidzeme University of Applied Sciences (VUAS) Agency "Sociotechnical Systems Engineering Institute" (SSEI) in tourism.
2. From November 2008 the author is a guest lecturer in the Faculty of Tourism and Hospitality Management (FTHM) of Vidzeme University of Applied Sciences (VUAS) in the study course "Tourism Planning". 5 projects and 3 bachelor theses have been advised in FTHM, 1 Master Thesis (in the Faculty of Engineering Sciences of VUAS, Modelling Sociotechnical Systems study programme) has been consulted.

IEVADS

Saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) izvirzītajiem Tūkstošgades attīstības mērķiem (*Millenium Development Goals*) Apvienoto Nāciju Pasaules Tūrisma organizācija (ANPTO¹) izvirzījusi vispārēju mērķi – nodrošināt atbildīga, ilgtspējīga un konkurētspējīga tūrisma attīstību (*Tourism and the Millenium ...*, 2010). Tam tiek pakārtots arī Latvijā aktuāls līdzsvarotas un ilgtspējīgas reģionālās attīstības aspekts, kur tūrismam ir potenciāls būt kā katalizatoram lauku, aizsargājamo dabas teritoriju (ADT), t.sk. nacionālo parku (NP), un pilsētu attīstības atšķirību izlīdzināšanā.

Ārvalstu literatūrā un nozares ziņojumos ir daudz piemēru par to, cik ceļotāju apmeklē konkrētus NP, cik tajos iztērē naudas, cik tās paliel vietējos uzņēmumos, valsts un pašvaldību budžetā, vietējās sabiedrības mājāsaimniecībās utt. Piemēram, ASV NP ik gadu apmeklē 21 miljons ceļotāju, tur tērējot 40 miljardus dolāru, nodrošinot miljoniem darba vietu tūrisma nozarē un ienākumus NP resursu saglabāšanai vai uzturēšanai (Burns u.c., 1995). Līdzīgu datu par NP tūrisma ieguldījumu Latvijas vai tās reģionu ekonomikā nav, taču to svarīgi apzināt, jo, palielinot ekonomisko kapacitāti, ir iespēja uzlabot valsts, reģiona vai vietējās sabiedrības ekonomisko nākotni un dzīves kvalitāti. Tūrisma analītiķi skaidrojumā par tūrisma **ekonomisko efektu mērījumu rezultātu noderību** uzskaitījuši sekojošus ieguvumus:

1. tie attaisno valsts un pašvaldību naudas līdzekļu izlietojumu;
2. raksturo tūrisma nozares nozīmi teritorijā un informē sabiedrību;
3. raksturo un veicina tūrisma uzņēmējdarbības ekspansijas (paplašināšanas) iespējas un pastiprina tās nozīmību;
4. noder politiku un stratēģiju sagatavošanas pamatojumam;
5. noder transporta, kultūras u.c. infrastruktūras attīstības plānošanai;
6. palīdz lēmumu pieņemšanā;
7. sniedz izpratni par tūrismu teritorijā un papildina datu bāzes turpmākajiem pētījumiem;
8. **ir galvenais attīstības pasākumu ilgtspējas monitoringa instruments** (*Determining the Local...*, 2011).

Te nozīmīga loma ir arī zinātnes pienesumam, kam jābūt integrētam NP organizatoriskajā sistēmā un kultūrā. Tā ir pasaulē pieņemta un pašsaprotama norma zinātniski informētai vadībai un sabiedrībai, pieprasot ievērot dabas prioritātes. Iemesls – zinātnes līdzdalībai ir ietekme mainīt cilvēku attieksmi un rīcību, pieņemot dabai draudzīgus likumus un normatīvus, veidojot teritoriju attīstības plānus, budžetu, sadalot pienākumus un atbildību, integrējot dabas resursu ierobežoto būtību sabiedrības ikdienā un izpratnē (*National Park Service...*, 2004).

Iepazīstot pieredzi pasaulē, autore secināja, ka uz dabas resursiem balstīta tūrisma ekonomiskos ieguvumus un ietekmes nacionālajos parkos pasaulē ir

¹ ANO struktūrvienība

pētījuši un pēta daudzi zinātnieki. Īpaši izceļamu pētniecisko pieredzi demonstrē ASV, Kanāda, Lielbritānija, Somija, Jaunzēlande, Austrālija u.c. Piemēram, Berns J. (*Barnes*), Bīčs J.J.I. (*Beech*), Boids S. (*Boyd*), Diksons J. (*Dixon*), Dramms A. (*Drumm*), Ešlijs C. (*Ashley*), Gūdvinš H. (*Goodwin*), Halls C.M. (*Hall*), Huhtala M. (*Huhtala*), Īgls P.F.J. (*Eagles*), Konners N. (*Conner*), Lindbergs K. (*Lindberg*), Matisons A. (*Mathieson*), Pīrss D. (*Pearce*), Rilijs E. (*Riley*), Stains (*Stynes*), Valls G. (*Wall*) Vells M.P. (*Wells*), Ven – Hjū Čangs (*Wen-Huei Chang*) un daudzi citi (Boniface u.c., 2005; Burns u.c., 1995; Bushell u.c., 2007; Eagles u.c., 2002; Goeldner u.c., 2000; Huhtala, 2006; Huhtala, 2010; Leidner, 2004; Simphson, 2009; Stynes, b.g.; Wall u.c., 2006; Wells, 1997). Šo un citu autoru pētījumos, teorijās un lietišķajā literatūrā ar atšķirīgiem paņēmieniem un instrumentiem vērtēti pasaulē dažādi pārvaldīti NP ar individuālu tūrisma resursu bāzi. Arī Latvijā ir veikti vairāki tūrisma pētījumi, kas aktuāli ADT, t.sk. NP pārvaldītājiem, pašvaldībām, tūrisma nozares speciālistiem un uzņēmējiem. Tos iniciējis nevalstiskais sektors, piemēram, Latvijas lauku tūrisma asociācijas „Lauku ceļotājs” (LLTA LC) un „Latvijas dabas fonds” (LDF). Veiktie pētījumi ir aprakstoši, bez ekonomiskiem vērtējumiem zinātniskās izpausmēs, uzsverot, ka tādi ir nepieciešami citu pētījumu kontekstā vai kompetencē. Kā zinātniski vērtīgas Latvijā ir dažas izstrādātās disertācijas, kur vairāk gan pētīta tūrisma sasaiste ar teritoriju telpisko struktūru un uzņēmējdarbību (riskiem, produktiem, kvalitāti u.c. aspektiem). Tādēļ autore promovācijas pētījuma nolūks ir zinātniski izcelt NP tūrismā iesaistīto subjektu (pašvaldību u.c. institūciju, uzņēmēju un ceļotāju) attiecību savstarpējo ekonomisko izdevīgumu, kas līdz šim Latvijā nekad nav ticis apzināts un vērtēts, bet kļūst ļoti aktuāls. Kā piemērs tam ir Ķemeru nacionālā parka (ĶNP) administrācijas jeb Dabas aizsardzības pārvaldes (DAP) Pierīgas reģionālās administrācijas iesaistīšanās Eiropas Savienības Baltijas jūras reģiona programmas projektā „Parki un ieguvumi” ar mērķi ieviest Eiropas ilgtspējīga tūrisma hartas (2001) (Harta) principus tūrisma attīstības plānošanai īpaši aizsargājamās dabas teritorijās (ĪADT), lai nodrošinātu dabas aizsardzību ilgtermiņā, ņemot vērā arī ekonomiskās intereses. 2009./2010.gadā Hartas principu ieviešanā ĶNP bija nepieciešams tūrisma sociālekonomiskās situācijas novērtējums, kam nebija ne iestrādes, ne pieredzes, kaut gan jau 2007.gadā DAP raisījās idejas par ekonomisku pieeju ieviešanu NP darbībā. Šīs idejas vēlamā izteiksmē tika izteiktas reģionāla līmeņa konferencēs un bija balstītas intuīcijā bez skaidras ekonomiskās situācijas pārzināšanas ārpus iestādes budžeta un redzējuma, kā tās īstenot. Lai gan kopš 2010.gada septembra bijušās LR Reģionālās un pašvaldību lietu ministrijas (RAPLM) Valsts stratēģiskās plānošanas departamenta Reģionālās attīstības plānošanas nodaļa ir izstrādājusi aktualizētu Metodiku attīstības programmu izstrādei reģionālā un vietējā līmenī, paredzot analizēt ekonomisko situāciju un datus, tomēr metodika tās priekšizpētei dokumentā neietilpst. Latvijā nav arī izstrādātu Vadlīniju tūrisma kompleksam monitoringam ADT, t.sk. NP, kaut gan LLTA LC izstrādāja „Slīteres nacionālā parka tūrisma monitoringa metodoloģijas vadlīnijas” (2009). Taču tās ir tikai vienam, bet ļoti svarīgam monitoringa posmam – datu ievākšanai. Savukārt Latvijas Republikas

Ekonomikas ministrijas (LR EM) tūrisma jomā publicēto pētījumu datubāzē atrodami daži ekonomiska rakstura pētījumi, t.sk. par tūrisma satelītkontu (TSK) ieviešanu Latvijā (Zaksa, 2004; Tūrisma informācijas centru..., 2004; LZA EI, 2002; Karnīte u.c. 2006). TSK ir veidoti un tiek attīstīti, lai noteiktu tūrisma ekonomisko ietekmi uz tautsaimniecību makro līmenī, līdz ar to iztrūkst datu par Latvijas reģioniem vai citām teritoriālajām vienībām, kas ir specifiskas. Promocijas pētījuma gadījumā tie būtu specifiski Latvijas NP reģioni, kas tiesiski un statistiski nav definēti. Paralēli tam Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta (LZA EI) 2006.gada pētījumā „Nacionālo tūrisma satelītkontu ieviešana Latvijā. Metodiskie ieteikumi Latvijas Nacionālo tūrisma satelītkontu sastādīšanai” noslēguma ziņojumā pausts viedoklis, ka **TSK statistiskie rādītāji ļauj noteikt tūrisma ekonomisko (tautsaimniecisko) ietekmi, bet ne tās būtiskumu** (Karnīte u.c. 2006). Balstoties uz šīm problēmām, autore secināja, ka Latvijas NP reģionu kā specifisku teritoriju tūrisma ekonomiskā nozīmīguma un ietekmes noteikšanai būtu izveidojama metodoloģija, kurai būtu jābūt adaptētai vai tuvinātai zinātniskajai praksei citur pasaulē. Rezultātiem būtu jābūt pielietojamiem tūrisma plānošanā pašvaldībās, DAP u.c. ieinteresētajās institūcijās, lai sniegtu priekšrocības, piemēram, Hartas principus ieviest ātrāk arī pārējos Latvijas NP un dabas parkos. Tās ir teritorijas ar potenciālu atbalstīt gan valsts, gan reģionālās attīstības pasākumus, kuru plānošana nacionālā līmenī ir aktuāla arī izstrādājot Latvijas nacionālo attīstības plānu (NAP) 2014–2020.

Promocijas pētījums balstās **hipotēzē**, ka Latvijas nacionālo parku reģionos ietilpstošajās pašvaldībās tūrisma ekonomiskais nozīmīgums ir dažāds.

Pētījuma objekts – valsts nozīmes īpaši aizsargājamas dabas teritorijas, kas izmantojamas uz dabas resursiem balstītā tūrismā – Latvijas NP reģioni: Gaujas, Ķemeru, Slīteres un Rāznas.

Pētījuma priekšmets – tūrisma ekonomiskais nozīmīgums Latvijas NP reģionos.

No hipotēzes izrietošais **pētījuma mērķis** ir teorētiski pamatot un novērtēt Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomisko nozīmīgumu, izveidojot un aprobējot tā novērtēšanas metodoloģiju.

Darba uzdevumi pētījuma mērķa sasniegšanai:

1. pētīt tūrisma un nacionālo parku savstarpējās mijiedarbes kā fonu tūrisma ekonomiskajam nozīmīgumam un ietekmei NP perifērijā (reģionos). Teorētiski pamatot pētījuma teritorijas – Latvijas NP reģionu – noteikšanu;
2. pētīt tūrisma, Latvijas NP darbības un ar to saistīto jomu institucionālo un politisko ietvaru, akcentējot tūrisma ekonomiskā nozīmīguma un ietekmes novērtējuma atbalstošo bāzi;
3. pētīt teorijas un praksi par tūrisma ekonomiskajiem aspektiem un to novērtēšanu NP un to reģionos pasaulē;

4. izveidot un aprobēt metodoloģiju, aprēķinot tūrisma ekonomisko nozīmīgumu, un novērtēt tūrisma ekonomisko būtiskumu Latvijas NP reģionos ietilpstošajās pašvaldībās.

Metodes darba uzdevumu izpildei: vispārzinātniskās pētījumu metodes ekonomikā, kvalitatīvās un kvantitatīvās pētījumu metodes: monogrāfiskā pētījuma metode – literatūras, datubāzu u.c. avotu satura analīze (kontentanalīze); analīzes un sintēzes metode; statistiskās novērošanas metode ar aptauju veikšanu primāro datu ieguvei; aprakstošās statistikas analīzes metode un loģiskās konstrukcijas atsevišķu procesu izpētei un savstarpējo sakarību formulēšanai; ekonomiskās ietekmes analīzes metode un triangulācijas paņēmieni; faktoru analīze ar savstarpējo sakarību analīzi, izmantojot lineārās pāru korelācijas un lineārās regresijas metodes; sadalījuma pārbaude ar Kolmagorova-Smirnova (*Kolmagorov-Smornov*) testu; būtiskuma pārbaude ar neparametrisko Manna-Vitnija (*Mann-Witney*) testu un parametrisko T-testu; rezultātu interpretēšana ar salīdzināšanas paņēmienu.

Informācijas avoti: LR likumi, LR MK noteikumi, LR EM, VIDM, RAPLM, VARAM, materiāli; DAP un NP administrāciju (kopš 2009.g. kā DAP struktūrvienību) informācija; nevalstisko organizāciju (NVO) (starptautisku un vietēju apvienību, asociāciju u.c.) datu bāzes (piem., *UNEP-WCMC*; *WCPA*; *IUNC*; *UNWTO* u.c.); oficiālās statistikas institūcijas (piem., LR CSP u.c.); Tūrisma informācijas centru (TIC) un apmeklētāju centru (AC) materiāli, informācijas apkopojumi; Latvijas NP reģionus veidojošo pašvaldību informācija un gada pārskati; informatīvie ziņojumi, zinātniskās publikācijas, pasaules NP vāktā statistika un pētījumi, zinātniskie, teorētiskie un lietišķie literatūras avoti – gan e-resursi, gan bibliogrāfija. Informācijas avotu izvēlē akcents likts uz ASV, Kanādas, Austrālijas, Jaunzēlandes, Lielbritānijas un Somijas materiāliem. Pētījumā izmantoti ekonomiskajā eksperimentā uzkrātie dati – ceļotāju, tūrisma un tūrisma iesaistītu uzņēmēju aptauju rezultāti.

Zinātniskās novitātes:

1. teorētiski pamatota noteikta promocijas pētījumu teritorija – Latvijas NP reģioni kā analītiski reģioni;
2. noskaidroti un apkopoti dati, kas raksturo noteikto Latvijas NP reģionu tūrisma un ar to saistīto uzņēmējdarbību un nodarbinātību, kas var kalpot kā atskaites punkts (dati) turpmākajiem tūrisma sociāli ekonomisko efektu dinamikas pētījumiem NP reģionos;
3. veikta Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomiskajam novērtējumam saistošā politiskā ietvara analīze, kas ļautu izskaidrot tūrisma ekonomisko pētījumu trūkumu Latvijā, kā arī bez šīs bāzes veiktu tūrisma attīstību plānošanu un īstenošanu NP reģionos, ar izņēmumu Ķemeru NP;
4. izvirzīti Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas nosacījumi;
5. izveidota un aprobēta metodoloģija tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanai Latvijas NP reģionos, kas līdzīgā veidā piemērojama arī citu ADT

tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtējumam kā *ex ante* situācijas noteikšanai;

6. pirmo reizi Latvijā aprēķināts tūrisma ekonomiskais nozīmīgums Latvijas NP reģionos un aprēķināts tā īpatsvars Latvijas kopējās tūrisma ekonomiskās ietekmes apjomā;
7. pirmo reizi Latvijā novērtēts tūrisma ekonomiskais būtiskums NP reģionos ietilpstošo pašvaldību pamatbudžetā;
8. noteikts Latvijas NP reģionu raksturīgākais tūrisma pakalpojumu patērētājs – ekonomiskā nozīmīguma radītājs, izveidots tā sociālais portrets jeb profils.

Pētījuma praktiskais nozīmīgums:

1. uz novērtēta tūrisma ekonomiskā nozīmīguma pamata Latvijas reģionālās attīstības institūcijas, NP reģionu pašvaldības, DAP u.c. ieinteresētās institūcijas var plānot ilgspējīga tūrisma attīstību;
2. izstrādātā tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas metodoloģija pielietojama arī citu Latvijas ADT tūrisma novērtēšanā;
3. sagatavotais materiāls papildina tūrisma teoriju pielietošanas praktiskās iespējas Latvijā, kā arī ir izmantojams tūrisma studiju procesā.

Promocijas darbā aizstāvamās tēzes:

1. Tūrisms kā ekonomiski svarīga joma, kas rezonē pāri nacionālo parku robežām, veidojusies ceļošanas un aizsargājamo dabas teritoriju savstarpēji mijiedarbīgā attīstībā;
2. Neatkarīgi no nacionālo parku pārvaldības modeļa tūrisma ekonomisko efektu monitoringu atbalsta esošā institucionālā, tiesiski normatīvā un rekomendējošā bāze. Tomēr Latvijā nepieciešama aktīvāka praktiskā rīcība metodoloģiskā pamata un pētniecisko rezultātu nodrošināšanā;
3. Latvijas nacionālo parku reģionu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas metodoloģija ir komplicēta, un tās pielietojums var dot zinātniski pamatotu tūrisma situācijas novērtējumu.

Pētījuma ierobežojums:

Pasaules praksē tūrisma ekonomiskie pētījumi balstās uz dinamiskiem datiem. Latvijā tūrisma satelītkonti (TSK), kas ietver dinamiskus datus, satur statistisko indikatoru un mērījumu klāstu makro līmenī, un tie nav izdalīti vai publiski pieejami par specifiskām teritoriālajām vienībām. Arī Latvijas NP administrācijas nenodrošina datus laika dinamikā un detalizācijā, kāda nepieciešama promocijas pētījuma mērķa sasniegšanai, jo dati nav vākti un uzkrāti². Līdz ar to datu apjoma un detalizācijas trūkums ir būtisks ierobežojums, kas, liekot tos vākt no jauna, ļauj vērtēt tūrisma ekonomisko nozīmīgumu NP reģionos vienīgi kā sākotnējus apstākļus (*ex ante*) turpmākiem pētījumiem laika dinamikā (*ex post*).

² Laikā no 2009.gada GNP un SNP teritorijās pie dažiem tūrisma objektiem ir uzstādīti elektroniskie apmeklētāju skaitītāji, taču darbs pie iegūto datu interpretācijas reprezentatīvas statistikas nodrošināšanai ir uzsākts tikai 2012.gada augustā.

1. TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA PAMATFONS NACIONĀLAJOS PARKOS UN TO REĢIONOS

Nodaļa ietver 26 lapas, 3 attēlus, 3 tabulas un 9 pielikumus.

Promocijas pētījuma objektu – Latvijas nacionālo parku reģionus raksturo uz dabas resursiem balstīta tūrisma kā ekonomiski aktīvas tautsaimniecības nozares mijiedarbība ar nacionālajiem parkiem – aizsargājamām dabas teritorijām konkrētā ģeogrāfiskā telpā – pētījuma teritorijā. Tie ir komponenti, ko autore pētīja plašāk, lai raksturotu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma pamatfonu jeb izpausmes lauku.

1.1. Nacionālie parki kā aizsargājamas dabas teritorijas un to izmantošana tūrismā

Dabas aizsardzība un atpūta vienuviet – tā ir pieejama kombinācija uz dabas resursiem balstītā tūrismā nacionālajos parkos.

1.1.1. Nacionālie parki

NP kā ADT ir sauszemes vai jūras teritorija, kas īpaši noteikta bioloģiskās daudzveidības, dabas un kultūras resursu aizsardzībai un saglabāšanai, pārvaldot to ar likumu vai citā efektīvā veidā. 2010.gada statistika liecina, ka ADT aizņem 15% pasaules sauszemes un 5.9% – ūdens (t.sk. tikai 0.7% okeānu teritorijas ir aizsargājama) (Protected Areas – what ..., 2010).

ADT veidošanās pasaulē ir maz un fragmentāri pētīta. Par to pieejama dažāda informācija, kas plašāka nāk no ASV un Kanādas. Laikā no 1972.gada līdz 21.gs. sākumam veiktie pētījumi ASV, liecina, ka pasaulē senākie dokumentētie mežu aizsardzības pasākumi koksnes ieguves un militāriem nolūkiem norisinājušies 1122.g.p.m.ē. Ķīnā. Vēl senāka ir bijusi dažādu reliģisku vai kulta vietu saglabāšana, kas atklājusies daudzās kultūrās, kā arī medību vietu aizsardzība un kultivēšana. Ir ziņas, ka Eiropā Venēcijā mūsu ēras (m.ē.) 8.gs. tikusi izveidota svētvieta briežu un mežacūku aizsardzībai. Savukārt Anglijā 1084. – 1086.g. pēc karaļa Viljama I (*William I*) pavēles tika izveidota Anglijas zemes īpašumu grāmata (*Domesday Book*) – karalistes mežu, zemju, lauksaimniecības, zivsaimniecības, medību rezervātu un produktīvo resursu teritoriju saraksts, uzskaitē un inventarizācija, kas uzskatāma arī par pirmo dabas resursu pārvaldības un attīstības plānu (Ceballos–Lascurain, 1996; Eagles u.c., 2009). Lai gan pasaulē parku koncepcijas vēsture atrodama jau pusotru tūkstoši gadus senos avotos, vēlajos viduslaikos, renesanses laikā un arī 19.gs. Francijā, Anglijā, Itālijā, Centrāleiropā, Centrālāfrikā un Meksikā tika veidoti „spēļu rezervāti” jeb, kā vēsta citi avoti, „medību rezervāti” (*game preserves; royal hunting preserves*), kuros pamatā audzēja un arī medīja medījumus dzīvniekus (Ceballos–Lascurain, 1996). Veidojās arī karaliskie parki (*royal parks*), kas tika atvērti iedzīvotājiem (Eagles u.c., 2009). Tajā pašā laikā gan Anglijā, gan ASV jau virmoja idejas par saglabājamām teritorijām un to unikālajiem resursiem kā nacionālu vai nācijai

harmonisku vērtību. Sākot ar 1870.gadu, ASV jau tika darīts viss, lai veicinātu sabiedrības brīvprātību un atbildību pret nākamajām paaudzēm atstājamo dabas un kultūras resursu mantojumu (Ceballos–Lascurain, 1996; Eagles u.c., 2002), kas autore izpratnē ir resursu ilgtspējas nodrošināšanas principa piedzimšana. Pasaulē aizsākās nacionālo parku dibināšana.

Īgls un Bandoha (*Eagles and Bandoh 2009*) ir pētījuši parka kā jēdziena nozīmi, kas skaidrota, izmantojot dažādas vārdnīcas dažādās pasaules valstīs laikā no 13. gs., un secinājuši, ka **parks** nozīmē:

- kaut kam pievienotu teritoriju (piemēram, nekustamajam īpašumam vai kādai populācijai);
- norobežotu teritoriju, kurā atrodas kaut kas atšķirīgs kā ārpus tās;
- kritisku robežu;
- speciālu teritoriju;
- nozīmīgu un sankcionēti pastāvošu teritoriju (Eagles u.c., 2009).

Tajā pašā laikā parku lietošanas nolūki jau vēsturiski ietvēra divas koncepcijas – tie bija atpazīstama un speciāla vieta, teritorija; atpūtai, saglabāšanai un aizsardzībai lietota teritorija (Eagles u.c., 2009).

Nacionālas vai nācijai svarīgu parku teritorijas koncepts radies gan angļu dzejā, gan amerikāņu glezniecībā. 1810.gadā angļu dzejnieks Vordsvorts (*William Wordsworth*) pirmo reizi pasaulē paudis domu, ka Anglijas Ezerzemei (*Lake District*) jābūt pieejamai ikvienam. Senās un vēlinās parku koncepcijas sasniedza valdības namus, tapa aizsargājamo teritoriju politikas, bet pats svarīgākais – tās pastiprināja nacionālas pieejamības koncepciju, ko mūsdienās, īpaši Skandināvijā (piemēram, Somijā), zina kā „ikviena cilvēka tiesības” (*every man's right*), atrodoties ADT (Eagles u.c., 2009). Šīs koncepcijas būtība slēpjas principā, ka nacionālas nozīmes ADT ir jābūt brīvi pieejamām, un to vēl šodien daudzviet izmanto par argumentu, lai šo teritoriju izmantošanu tūrismā vai rekreācijā sabiedrībai nodrošinātu par zemu cenu vai bez maksas.

NP ir valsts nozīmes īpaši aizsargājamas dabas teritorijas (ĪADT), kas izmantojamas tūrismā un kurām raksturīgi nacionāli nozīmīgi izcili dabas veidojumi, cilvēka darbības neskartas un mazpārveidotas ainavas un kultūrainavas, biotopu daudzveidība, kultūras un vēstures pieminekļu bagātība un kultūrvides īpatnības. NP ir teritorija, kas uzskatāma par vērtīgu no dabiskā, zinātniskā, estētiskā, kulturālā un izglītības skatpunkta (Kas ir nacionālais ..., 2008). Balstoties uz Apvienoto Nāciju Vides programmas Pasaules Saglabāšanas Monitoringa centra ((ANVP-PSMC) *United Nations Environment Programme - World Conservation Monitoring Centre (UNEP-WCMC)*) un Pasaules Aizsargājamo teritoriju komisijas ((PATK) *World Commission on Protected Areas (WCPA)*) datiem, pasaulē ir vairāk kā 120 000 dažādu aizsargājamo teritoriju, tostarp 3 881 NP (Advanced Protected Area ..., 2009). Eiropas 359 NP skaitā ietilpst arī četri Latvijas NP – Gaujas (GNP), Ķemeru (ĶNP), Rāznas (RNP) un Slīteres (SNP) (Phillips, 2009).

19.gadsimtā, kad tika atzīts romantisms daļēji kā reakcija uz racionālismu, zinātne arvien vairāk sāka uzskatīt cilvēku par individuālu būtni, kas stāv pāri dabai. Romantisma kustība augstu vērtēja dabas skaistumu. ASV arī tas bija svarīgs iemesls, lai 1872.gadā nodibinātu pirmo nacionālo parku (NP) pasaulē – Jeloustounas (*Yellowstone*) NP (Baerselmans u.c., b.g.). Zviedrija bija pirmā valsts, kur 1909.gadā tika nodibināti uzreiz deviņi NP, un tie ir arī pirmie NP Eiropā un Eiropas Savienības 27 valstīs (ES-27) (National Parks of ..., 2009).

Latvijā 2012.gadā apņēma simtgade kopš pirmās aizsargājamās teritorijas – Moricsalas dabas rezervāta izveides (Rezervāti un nacionālie ..., 2012). 2012.gadā vairāk kā 12% no valsts kopplatības aizņēma 706 ar likumu vai Ministru kabineta (MK) noteikumiem apstiprinātas ĪADT, kas katrā atbilst kādai no Latvijā noteiktām deviņām ADT kategorijām (Īpaši aizsargājamās dabas ..., 2011). Visi Latvijas NP ir ĪADT – ģeogrāfiski noteiktas platības, kur tiek aizsargātas dabas vērtības, ainaviskās vērtības un kultūrvēsturiskais mantojums, vienlaicīgi veicot zinātnisko izpēti, sabiedrības izglītošanu un atpūtas organizēšanu (Par īpaši aizsargājamām ..., 1993). Latvijas NP aizņēma 2160.24 km² jeb 3.34% no valsts teritorijas. Lielākais ir Gaujas NP ar kopējo platību 917.45 km², aizņemot 1.42% valsts teritorijas, savukārt mazākais ir Slīteres NP ar kopējo teritoriju 264.99 km² jeb 0.41% no valsts teritorijas. Latvijas NP ir Eiropas ADT tīkla *Natura 2000* teritorijas, kurā ietilpst aptuveni 25 000 Eiropas ADT, un tās aizņēma 20% no ES teritorijas (no Somijas ziemeļiem līdz Sicīlijai Itālijā un Kanāriju salu dienvidiem) (What is Natura ..., 2011).

Kā pirmais NP Latvijā 1973.gadā tika dibināts GNP, lai gan tā veidošanās vēsture ir senāka. Jau 20.gs. 20.gados Gaujas upes krastos apmēram 600 ha platībā bija izveidots Siguldas parks, ko tūrisma bukletes dēvēja par Livonijas Šveici (Eglīte, 2011). GNP nozīmīgākā vērtība ir Gaujas senieleja, Latvijā vislielākie devona iežu atsegumi – smilšakmens kraujas, klintis un alas, vairāk nekā 500 kultūras un vēstures pieminekļi (Par Gaujas nacionālo ..., 2009).

ĶNP ir dibināts 1997.gadā ar mērķi aizsargāt retas sugas un biotopus, kā arī sērūdeņražu veidošanās apvidu. Daļa ĶNP teritorijas ietilpst starptautiskas nozīmes mitrājā „Kaņiera ezers”. ĶNP izveidotas trīs dabas takas, kuras infrastruktūras nolietojšanās dēļ, 2009.gadā apmeklētājiem tika slēgtas (Ķemeru nacionālā parka ..., 2009).

SNP teritorija tika izveidota 2000.gadā, lai gan tā vecākā daļa izveidota 1921.gadā, izdalot maz skartu meža masīvu. Nozīmīgākās SNP vērtības, kas ir pieejamas apmeklētājiem, ir Baltijas ledus ezera krasta līnija – Zilie kalni, ko sedz veci, maz skarti platlapju meži ar bagātu bioloģisko daudzveidību, kā arī 150 – 180 kāpas un ieplakas, un Bažu purvs (Slīteres nacionālais parks, 2009).

Latvijā jaunākais ir RNP, kura izveide aizsākusies 20.gs. 80.gadu beigās, kad Vides aizsardzības komitejas pētījumā pirmo reizi tika akcentēta Rāznes ezera ekoloģiskā stāvokļa pasliktināšanās salīdzinājumā ar 20.gs. 50.-60.gadiem. 2004.gadā teritorija tika izveidota par Rāznes dabas parku, bet 2007.gadā tika dibināts kā NP (Rāznes nacionālā parka ..., 2009a). Tā nozīmīgākā vērtība ir

Rāznas ezers – pēc tilpuma lielākais Latvijas ezers un tā ūdens kvalitāte (Rāznas nacionālā parka ..., 2008).

Par Latvijas NP apmeklējumu vai apmeklētāju skaitu ir ļoti dažāda un fragmentāra informācija. Kopumā vidēji gadā visos Latvijas NP tiek uzskaitīti aptuveni 1/4 daļa no NP apmeklētājiem. Ņemot vērā apmeklētāju kopskaitu, ko veido arī uzņēmēju un autorens aplēses, tas varētu pārsniegt vienu miljonu gadā.

1.1.2. Tūrisms nacionālajos parkos

Uz dabas resursiem balstīta tūrisma vēsturiskā attīstība pasaulē saistāma ar ļoti senu laiku – daudzu pētnieku pārliecība vēsta, ka senvēsturiskā literatūrā (p.m.ē.) atspoguļotie Hērodota stāstījumi par Melnās, Egejas jūras un Itālijas dienvidu piekrasti, Atēnām un Ēģipti, Cēzara stāstījumi par Britāniju un galliem, Aristoteļa stāsti par svešzemju kultūru, dabu un vēsturi jau ietvēra tūrisma iezīmes. Vēlāk Marko Polo, Ibn Batuta, Bernardino de Sahaguns, Džozefs de Akosta u.c. jau stāstīja par jaunu zemju apceļojumiem. Vēl vēlāk Čārlzs de Kondamins, Džeims Kuks, Aleksandrs von Humbolds, Čārlzs Darvins, Deivids Livingstons u.c. mudināja svešās zemes apceļot un iepazīt. Mūsdienu izpratnē tūrisms dabā saistāms ar vismaz gadsimtu agrāku laika periodu, pirms sākās NP dibināšana. ASV, Kanādā, Lielbritānijā, Eiropas ziemeļvalstīs un citur pasaulē tūrisma dabā attīstības aizsākumu aptuveni 18.gs. vidū veicināja gleznas – skaistas dabas ainavas, okeāni, jūras, ūdenskritumi, meža dzīvnieki. Paralēli daba tika atspoguļota arī literatūrā. Pieaugot cilvēku vēlmei redzēt mākslā vizualizēto, pieauga romantizēto vietu apmeklētība, lai gūtu emocionālu baudījumu, atpūstos ārpus telpām ceļojot, lai vērotu nepazīstamas, unikālas vai ainaviskas teritorijas, bet vēl vēlāk – 19.gs., lai gūtu arī zināšanas par dabu. 19.gs. cilvēku aizsāktā dabas un ainavu vērošana, to izmantošana izklaidē, atpūtā un jaunu, unikālu iespaidu meklējumi bija svarīgs iemesls NP koncepta izveidei. Atsaucoties uz Džeiklu (*Jakle 1985*) un Batleru (*Butler 1992*), līdztekus dabas aizsardzībai dabas teritoriju apceļojumi sniedza arī ieguldījumu ekonomikā, kam jau bija nepieciešama tūrisma politika (Ceballos–Lascurain, 1996).

Kā vēsta vairāki avoti, modernais, uz dabas resursiem balstītais tūrisms pasaulē ienāca līdz ar aviācijas attīstību lielākajos apdzīvotajos centros, piemēram, Kanādā. Ir arī informācijas avoti, kas liecina, ka dabas tūrisma ienākšana mūsdienu tūrisma industrijā pasaulē tiek datēta ar 20.gs. 50.gadiem ar izcelsmi Āfrikā (Nepālā, Kostarikā, Ekvadorā, Kenijā). 20.gs. 60.gadu vidū ASV dabas saglabāšanas prioritātes lobēšana un publicitāte nodrošināja ekoloģisko pieeju tūrisma attīstības plānošanā, ko pasaulē uzskata par aizsākumu ekotūrismam modernā izpausmē (*The history of ..., 2009; Tourism, 2009; Landscape Painting and ..., 2009; Ceballos–Lascurain, 1996*). Šāda rīcība bija loģiska un savlaicīga, jo, beidzoties Otrajam pasaules karam, līdz ar industriālo attīstību ceļošana kļuva pieejama ne tikai dažādu valstu sabiedrības elitei, bet arī vienkāršajiem cilvēkiem. 21.gs. NP piensums tūrisma balstās uz tūrisma aktivitātēm, ko nosaka dabas resursu daudzveidība to dabiskajā vidē un ilgtspējas izpratne.

Kā uzskata Dowlings (*Dowling 2002*), tūrisms ADT ir gan *dabā*, gan *par dabu*, gan *dabai* (*in, about, for the environment*) (Newsome u.c., 2002). Pēc Vilija (*Wiley 1994*) domām, kam piekrīt arī autore, 20.gs. beigās uz dabas resursiem balstīta tūrisma dimensijas ir gan aktivitātes, gan business, gan filozofija, gan simbols, gan arī dabas saglabāšanas principi un mērķi (*Wiley, 1994*).

Savukārt Latvijā 18.gs. otrajā pusē, saistībā ar romantisma un sentimentālisma mākslas attīstību, sāka veidoties ainavu parki. Romantismam raksturīga tuva un intīma attieksme pret dabu, kurā viss neparastais un eksotiskais šķita saistošs, jo daba vairs netika pārveidota, bet izkopta (*Laime, 2009*).

NP teritorijās Latvijā par senāko tūrisma objektu atzīta Gūtmaņala, tā atrodas GNP. To savulaik ir apliecinājis vecākais petroglifs uz alas sienas, kas ieskrāpēts 1521.gadā, kā arī kāda renesanses laikam raksturīgā rāmī iekļautā piederības zīme (*Laime, 2009*). Vēlākie – 20.gs. 30.gadu piemēri liecina, ka tūristu vajadzībām GNP teritorijā tika radīts īpašs laivu maršruts pa Gauju, ko reklamēja arī tā laika avīzes: „Tūristiem Siguldā nākusi klāt jauna labierīcība – braucieni motorlaivā „Sigulda” pa Gauju. Motorlaiva svētdienās un svinamās dienās uztur kārtēju satiksmi starp Gaujas tiltu un Velna alu. Vedmaksa 50 santīmi”; „No Siguldas līdz Velna alai var nokļūt ar ormaņa palīdzību, par to šķiroties no 4.50 latiem, kamēr brauciens līdz Gūtmaņalai maksā 2.50 latu”. Viens no šo tradīciju attīstības dzinūjiem, protams, bija vietējie iedzīvotāji un uzņēmēji, kas bija ieinteresēti iespējami labāk pārdodama produkta radīšanā (*LDF, 2010; Rozīte, 1999; Laime, 2009*).

ĶNP teritorijā tūrisma attīstības nozīmīgākais laiks un vieta sasitās ar Ķemeriem. Ķemeru attīstību ietekmēja tendences Eiropā – aristokrātu ārstēšanās sanatorijās un kūrortos. Pašās 18.gs. beigās tika likti pamati divu Latvijas kūrortu – Baldones un Ķemeru – attīstībai. Līdz pat Pirmajam pasaules karam tūrisms bija vairāk saistīts ar kūrortu attīstību, un šajā laikā par lielāko atpūtas vietu veidojās Rīgas jūrmala. 19.gs. sākumā arvien iecienītāka kļuva rīdzinieku atpūta Kurzemes jūrmalā (*Plieņciemā*), vēlāk, 19.gs. otrajā pusē, atpūtas izbraukumi ārpus Rīgas ieguva masveidīgāku raksturu. To veicināja dzelzceļa līniju atklāšana. Rīgas jūrmalu apmeklēja galvenokārt rīdzinieki, bet gadsimta beigās un 20.gs. sākumā daudz atpūtnieku ieradās no Krievijas guberņām un ārvalstīm (*Rozīte, 1999*).

Pirmās tūrisma aktivitātes mūsdienu izpratnē RNP teritorijā datējamas ar 19.gs., kad Zosnas un Lūznavas muižās vasaras pavadīja mākslinieki un ezera tuvumā esošajās mājās dzīvoja vasarnieki no Rīgas, Pēterburgas, Maskavas un citām pilsētām. 20.gs. 30.gados RNP teritorijā un tā apkārtnē darbojās vairākas tūristu apmešanās vietas, Maltā, Dagdā, Ubagovā, Tulemuižā, Jaunslabadā un Vecānu ciema Rimšās darbojās pansijas. Lielākā daļa šo tūristu mītņu darbojās visu gadu. Maksa par pansiju 14 dienām variēja no 28 līdz 39.20 latiem, bet maksa par gultasvietu – no 0.50 līdz 0.70 latiem par nakti. Lielākajā daļā tūristu mītņu par nepilnu latu bija iespējams ieturēt maltīti, par 0.10 līdz 0.20 latiem – nopirkt litru piena. Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas Latvijā par tūrisma galamērķiem kļuva arī Latvijas ainaviskākās vietas, t.sk. Latgales augstiene ar Rāznes ezeru tās centrā (*LDF, 2010*).

Kopš 14.gs. SNP teritorijas iedzīvotāju galvenais ienākumu avots bija zemniecība, zveja un kuģubūve, kas tika pārtrauktas padomju varas gados un visa saimnieciskā darbība pārcelta uz Kolku, bet piekrastes zveja aizliegta. Pēc Otrā pasaules kara Ziemeļkurzeme, t.sk. SNP tagadējā teritorija, bija kļuvusi par pierobežas zonu, lībiešu ciemos izvietojās militārās bāzes. Pārmaiņu rezultātā panīka ciemi, tajā skaitā samazinājās Mazirbes kā lokāla piekrastes centra nozīme. 20.gs. 50.gados lauksaimniecības zemēs piejūras ciemos ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) armijas pavēli tika stādīti priežu meži ar mērķi ierobežot iedzīvotāju skaitu valsts pierobežā (SNP Dabas aizsardzības ..., 2010). Tūrisma attīstība nenotika.

Par tūrisma kustības sākumu Latvijā uzskata 1862.gadu. Tad tika rīkotas sistemātiskas ekskursijas, tūrisms par vienu no Latvijas tautsaimniecības nozarēm mūsdienā izpratnē kļuva 20.gs. 20.–30.gados, kad tūrisma kustība tika institucionalizēta un Latvijas apceļošanas veicināšana bija viens no valsts tūrisma politikas mērķiem. Lai to realizētu, tika arī uzsākta kampaņa “Apceļo dzimto zemi!”. Arī pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma, kad sāka darboties centralizēts Tūrisma birojs, vietējais tūrisms turpināja uzplaukt, sasniedzot pat līdz 185 tūkstošiem ceļotāju gadā. Pirmās Latvijas Republikas laikā valsts mēroga informatīvais atbalsts ļāva attīstīties naktsmītnēm, ēdināšanas un transporta uzņēmumiem, ko pārtrauca Otrais pasaules karš. Pēckara gados tūrisma nolūkos un Staļina laikā cilvēki daudz neceļoja. Masveidīgāk tūrisms no jauna uzplauka Hruščova „politiskā atkušņa” laikā 20.gs. 50.gadu otrajā pusē un 60.gadu sākumā. Visas valsts teritorijā plānveidīgi tika izstrādāti simtiem ceļojumu un ekskursiju maršrutu, celtas tūristu bāzes un kempingi. 20.gs. 60. un 70.gados Latvijā tika celtas atpūtas bāzes un vasarnīcu rajoni, kuros atpūsties mēdza gan „nozīmīgos amatos” esoši Latvijas iedzīvotāji, gan viesi no citām PSRS vietām. To teritorijās darbojās klubi, kino zāles, ēdnīcas, tūrisma inventāra nomas punkti, sporta spēļu un bērnu rotaļu laukumi. Atpūtnieki tūristu bāzēs ieradās organizētās grupās un devās organizētās ekskursijās (LDF, 2010).

Pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas Latvijas tūrismā iestājās apsūkums. Situācija sāka uzlaboties 90.gadu otrajā pusē, kad notika privatizācija, uzlabojās uzņēmējdarbības vide, sāka darboties pirmie privātie tūrisma uzņēmumi. Straujākā tūrisma uzņēmumu attīstība notika laikā no 2001. līdz 2005.gadam, kad, pateicoties pieejamam Eiropas Savienības (ES) finansiālam atbalstam un Latvijas iestājam ES, tika celtas jaunas viesu mājas un pilnveidots esošo tūrisma mītņu labiekārtojums (LDF, 2010). Tas būtiski ietekmēja arī SNP teritorijas attīstību – tā kļuva brīvi pieejama apmeklētājiem, mainījās zemes piederības forma un iedzīvotāju nodarbošanās veids, un uzsākās aktīva lībiešu kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšana. Minētās pārmaiņas bija galvenie priekšnosacījumi aizsargājamās dabas teritorijas statusa maiņai no dabas rezervāta uz nacionālo parku (SNP Dabas aizsardzības ..., 2010).

Kā liecina vēsture, tūrisms lauku un NP teritorijās kā ienākumu gūšanas veids Latvijā ir pazīstams vairāk kā gadsimtu, piešķirot tagadējām NP teritorijām ekonomisku vērtību. Taču 2010. gadā tūrisma pakalpojumus par maksu piedāvāja tikai nevalstisko organizāciju „GNP fonds” un SIA „Komerccabiedrība GNP informācijas centrs” pārvaldītajos objektos (Zvārtes iezī, Gūtmaņalā, Līgatnes dabas takās, Šlīteres³ bākā (GNP un SNP teritorijā) u.c.). NP apmeklētāju ieejas maksa vai bezmaksas pakalpojumu saņemšana ir atkarīga no konkrēta tūrisma objekta vai resursu apsaimniekotāju iniciatīvām. Turpretim Austrālijas pieredze liecina, ka NP ienākumus gūst gan no dabas tūrisma un rekreācijas, gan no tūrisma komercijas veicināšanas, lai finansētu resursu saglabāšanu (Buckley u.c., 2003). Var piekrist ASV zinātnieku Īgla un Bandohas (*Eagles, Bandoh 2009*), kā arī citu valstu zinātniskā un praktiskā darba autoritāšu viedoklim, ka, lai palielinātu ekonomiskos ieguvumus NP un to perifērijā, ir nepieciešams orientēties uz biznesa pieeju ieviešanu tajā NP vadības jomā, kas atbildīga par dabas tūrismu. Ienākumus iespējams novirzīt NP resursu aizsardzībai, patēriņa regulēšanai, vides izglītības aktivitāšu organizēšanai u.c. (Eagles u.c., 2009). Tā ir modernā izpratne par tūrisma ekonomisko lomu ne tikai NP, bet ADT kopumā. Pēc autore domām, šāds pasākumu kopums Dovlinga (*Dowling 2002*) nosauktajām dabas tūrisma izpausmēm *tūrisms dabā, par dabu un dabai* piešķir papildu jēgu – šīs tūrisma izpausmes ir ne tikai cilvēku izpratnes, bet arī atbildības attīstības posmi tūrisma un ADT mijiedarbībā.

Latvijas NP administrāciju pamatienākumi ir valsts budžeta dotācijas, un pāreja no *tūrisms dabā* uz izpratni *tūrisms dabai* ir attīstības stadijā. Valsts dotācijas tiek izlietas NP funkciju veikšanai **NP teritoriju** robežās jeb **iekšienē**. Tomēr situācijā, kad ekonomiski tiešie ieguvēji no NP administrāciju sniegtajiem tūrisma pakalpojumiem ir tūrisma uzņēmumi un tajos strādājošie arī NP perifērijā, tūrisma ekonomiskais nozīmīgums mērāms plašākā teritorijā par NP.

1.2. Nacionālo parku reģioni – pētījuma teritorija

Vispārējā praksē pasaulē ir pieņemts, ka par reģionu var saukt jebkuru lielu zemes virsmas daļu, kura pēc fiziski ģeogrāfiskām īpašībām vai cilvēka darbības rakstura ir atšķirīga no apkārtējām teritorijām. Reģioni var būt teritorijas, kuru galvenā pazīme ir robežas. No funkcionālā viedokļa teritorijas var iedalīt trīs grupās:

1. politiskās jeb pārvaldes teritorijas;
2. saimnieciskās jeb saimnieciskās vadības teritorijas;
3. piederības jeb psiholoģiskās vai juridiskās piederības teritorijas (Vaidere u.c., 2006).

Pirmās divas ir administratīvās teritorijas ar noteiktām sociālām funkcijām, savu pārvaldi un vadību (Vaidere u.c., 2006). Pirmo daļēji var attiecināt uz NP, jo šo

³ Šlītere – apdzīvota vieta SNP teritorijā

teritoriju pārvaldes izpausme ir juridiskas atbildības formā, kas ir jāievēro kā NP administrācijām, tā arī zemju īpašniekiem vai valdītājiem. NP teritorijas to robežās var saukt arī par NP administrāciju pārraudzības teritorijām.

Reģionu dalīšanas kritēriji (pazīmes) tiek dalīti divās grupās:

1. normatīvie jeb formālie;
2. analītiskie jeb funkcionālie kritēriji (Vaidere u.c., 2006).

Reģionus, kurus ar tiesību aktiem izveido noteiktu funkciju izpildei, paredzot nepieciešamos resursus un vadību, sauc par **normatīvajiem reģioniem**, kas tiek veidoti saskaņā ar politisku pieeju (Glasson, 1992). Šeit robežas parasti nosaka atbilstoši vietējām pašvaldībām, iedzīvotāju skaitam, dažkārt vēsturiskajiem, kultūras u.c. faktoriem, kas jāņem vērā, lai saglabātu specifiku un autonomiju. Šādiem reģioniem ir savas administratīvās struktūras, un tos parasti nosaka, ja reģionu tīklam ir jāaptver visa valsts teritorija (Vaidere u.c., 2006). Latvijā tie ir pieci plānošanas reģioni – Kurzemes, Latgales, Rīgas, Vidzemes un Zemgales (Reģionālās attīstības likums, 2002; Plānošanas reģioni, 2009). Latvijas NP teritoriju daļas atrodas visos plānošanas reģionos.

Atsaucoties uz ASV zinātnieku Glasonu (*Glasson 1992*), **analītiskais reģions** ir liela ģeogrāfiska telpa, kas ir vienota noteiktā funkcionālu parādību savstarpējā sakarībā (saistībā) un tiek definēta, balstoties uz noteiktu kritēriju kopumu (Glasson, 1992). Analītiskie reģioni tiek klasificēti pēc analītiskām – ģeogrāfiskām vai sociāli ekonomiskām pazīmēm, piemēram, pēc ekonomikas viendabības (skaidri nosakāmas funkcijas vai procesi) vai polaritātes ģeogrāfiskajā cilvēka ekonomiskās, kultūras un sociālā dzīves telpā – konkrētā reģiona teritorijā (Vaidere u.c., 2006). Saskaņā ar teoriju Latvijā ir seši analītiskie jeb statistiskie reģioni – Rīgas, Pierīgas, Vidzemes, Kurzemes, Latgales un Zemgales (Par statistiskajiem reģioniem, 2010). Latvijas NP teritorijas atrodas piecos statistikas reģionos – Pierīgas, Vidzemes, Latgales, Zemgales un Kurzemes.

Pētot ADT reģionu veidošanu, autore secināja, ka jau gandrīz 40 gadus dabas aizsardzības speciālisti pasaulē meklē veidus, kā kvalitatīvi nodrošināt aizsargājamo teritoriju pārklājuma izmantošanu, lai ekoloģiskā vai specifiskā aizsargājamā teritorija būtu gan saglabāta, gan sociāli un ekonomiski reprezentatīva. Tas ir gan valstiski, gan reģionāli nozīmīgs jautājums (Hazen u.c., 2004). Tiek radīti dažāda mēroga ADT tīkli jeb sistēmas ar noteiktu mērķi vai citu vienojošu elementu(-iem). Piemēram, Amazones lietus mežu ADT tīklu mērķi ir aizsargāt un saglabāt konkrētu ekosistēmu, veikt inovācijas pārvaldē un vadībā, monitoringā, investīciju stratēģijās u.tml. 2005.gadā pasaulē bija 188 pārrobežu (starptautiski) ADT kompleksi (t.sk. *Natura 2000*), pavisam iekļaujot 818 aizsargājamās teritorijas 112 pasaules valstīs, kopā reprezentējot 16.8% no visām pasaules ADT (Johnston, 2006). ADT reģioni vai tīkli var tikt izdalīti pēc ģeogrāfiskā mēroga, attīstības līmeņa, izveides mērķa, resursiem jeb bioloģiskās daudzveidības, veida, statusa un prioritātēm (A – Z areas of ..., 2010c).

Latvijā 2010.gadā Dabas aizsardzības pārvaldes (LR DAP) pārraudzībā bija septiņi reģioni, kas pārklāja visu valsts teritoriju. Turpinoties reformām valsts

pārvaldē un institūcijās, kopš 2011.gada LR DAP ir četras reģionālās struktūrvienības, kuru pārraudzībā ir četri reģioni:

1. Pierīgas reģionālā administrācija (pārraudzībā ietilpst ĶNP);
2. Vidzemes reģionālā administrācija (pārraudzībā ietilpst GNP);
3. Kurzemes reģionālā administrācija (pārraudzībā ietilpst SNP);
4. Latgales reģionālā administrācija (pārraudzībā ietilpst RNP).

DAP pārraudzības reģionu robežas administrācijas reglamentā nav definētas ar konkrētām koordinātām, bet pēc publicētā kartogrāfiskā materiāla saprotams, ka to robežas sakrīt ar pašvaldību administratīvajām robežām, un tie pārklāj visu Latvijas teritoriju. Tādēļ autore uzskata, ka **DAP pārraudzības reģioni ir vairāk analītiski kā normatīvi.**

Pēc Latvijas zinātnieka Dr.geogr. A. Klepera (2012) viedokļa, autore promovējas pētījuma ietvaros par izpētes teritoriju vajadzētu uzskatīt funkcionālas Latvijas NP tūrisma atbalsētās plašākas teritorijas, kuru robežas nesakrīt ar kādām administratīvi teritoriālajām robežām. To pamato tas, ka, pastāvot iesaistīto pušu (komerciālais, valstiskais un nevalstiskais sektors, viesus uzņemošā sabiedrība) sadarbībai vai līdzīgiem tūrisma attīstības stratēģiskiem virzieniem, savstarpēji saistīti vai atkarīgi tūrisma pakalpojumi reāli var funkcionēt administratīvās robežas pārsniedzot vai arī tieši pretēji – neiekļaujoties tajās pilnībā (Tūrisma telpiskās struktūras ..., 2012). Tā ir tūrisma plūsmu izraisīta realitāte. Attiecībā uz tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas vajadzību autore Klepera (2012) viedoklim tomēr iebilst, jo noteiktas NP reģionu robežas, kas sakrīt ar administratīvi teritoriālajām robežām ir nepieciešamas, lai nodrošinātu, piemēram, ekonomiski pamatotu tūrisma plānošanu reģionālā vai vietējā mērogā. Šajos mērogos attīstības plānošana un arī novērtēšana ir tādu institūciju (piem., Plānošanas reģionu, pašvaldību) kompetencē, kuru funkcijas un atbildība ir noteikta konkrētās administratīvās un teritoriālajās robežās. Tas ir būtiskākais iemesls, kas ir pamatā tūrisma ekonomisko novērtējumu izstrādē katrai teritorijai. Vienlaicīgi jāpiekrīt, ka Klepera (2012) izvirzīto problēmu atrisinātu cieša pašvaldību un starpinstitucionāla (*parastatal*) sadarbība.

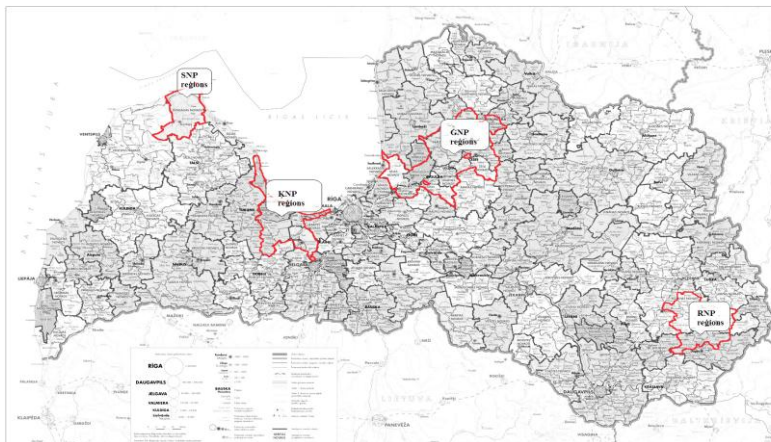
Vadoties pēc Glasona (*Glasson 1992*) analītisko reģionu definīcijas, NP reģioni kā analītiski reģioni var būt teritorijas, kas klasificētas kā pēc ģeogrāfiskām pazīmēm, tā arī pēc ekonomiskām pazīmēm, piemēram, pēc tūrisma funkcijas konkrētā teritorijā, kas tiek definēta, balstoties uz noteiktu kritēriju kopumu. Līdz ar to autore noteica pētījuma teritoriju – **Latvijas NP reģioni ir tās administratīvi teritoriālās vienības, kuru visa administratīvā teritorija vai kāda daļa atrodas konkrētā NP teritorijā**, sašaurinot līdz novadu pagastu robežām, neskatoties uz to, ka šie reģioni nav noteikti ar kādu konkrētu LR likumu. Šāda NP reģionu noteikšanas pieeja ir alternatīva, kuras definēšanai autore izvirzīja četrus pamatkritērijus:

1. viegli nosakāmas robežas;
2. pastāv līdzīgas ģeogrāfiskas un sociāli ekonomiskas pazīmes – ar to saprotot, ka NP veidojošo administratīvo teritoriju ģeogrāfiskais resurss ir līdzīgs

konkrētajam NP, kā arī par vienojošo sociālekonomisko elementu uzskatot tūrismu;

3. nodrošināti samērīgi sagaidāmo pētījuma rezultātu salīdzināmības indikatori, ko var sniegt vietējās pašvaldības, atsevišķos gadījumos pat pagastu griezumā;
4. pētījuma rezultātos visvairāk ieinteresēto pušu lokācijas koncentrācija. Galvenokārt tās ir vietējās pašvaldības vai to pagastu pārvaldes, NP administrācijas (kā DAP struktūrvienības), NVO, vietējā sabiedrība un tūrisma iesaistīti uzņēmēji, kuru darbību lielā mērā nosaka un ietekmē NP klātbūtne vai tuvums.

Noteikto NP reģionu centrā, kā tūrisma mezgls, ir NP teritorijas, kas ar dabas aizsardzības un tūrisma aktivitātēm ietekmē tūrisma iesaistītās tautsaimniecības nozares visās NP ietilpstošajās administratīvajās teritorijās, un tūrisma uzņēmēji var saistīt savu piedāvājumu ar konkrēto NP. Piemērs tam ir RNP, kurā, 2009.gadā izstrādājot RNP Tūrisma attīstības plānu 2010.-2020.gadam, aptaujā ārpus RNP teritorijas strādājošie tūrisma uzņēmēji norādīja, ka savu piedāvājumu viņi pilnīgi noteikti saista ar RNP teritoriju un administrācijas aktivitātēm ilgtspējīga tūrisma attīstībā. Ņemot vērā šos argumentus, promocijas pētījuma teritorijā – autores noteiktie Latvijas NP reģioni ietilpst 20 novadu 35 pagastu, 3 novadu pilsētu daļās un 1 republikas nozīmes pilsētas daļā (1.1. attēls).

Avots: autores veidots attēls, izmantojot Latvijas administratīvi teritoriālā dalījuma karti

1.1. att. Latvijas nacionālo parku reģioni – promocijas pētījuma teritorija

GNP teritorija izvietota 11 novadu 17 pagastos un 3 pilsētu daļās; ĶNP teritorija – 5 novadu 8 pagastos un vienā republikas nozīmes pilsētas daļā (Jūrmalā Ķemeru un Jaunķemeru daļā), RNP – 3 novadu 8 pagastos, SNP – 1

novada 2 pagastu daļās. GNP reģionā ietilpstošajās pašvaldībās pēc 2010.gada datiem dzīvoja 72 296 iedzīvotāju, ĶNP – 74 032, RNP – 8134, bet SNP 4767. 2010.gadā GNP reģionā darbojās 230 tūrisma un tūrisma iesaistītu uzņēmumu, kas nodarbināja 1742 iedzīvotājus (*1.1. tabula*) jeb 3.7% no reģiona darbības vecuma teritorijā deklarējušos iedzīvotāju kopskaita.

1.1. tabula

Tiešo⁴ un netiešo⁵ tūrisma uzņēmumu un nodarbināto skaits katrā Latvijas NP reģionā 2010.gadā

Reģioni	Uzņēmumu skaits kopā (skaits)	tajā skaitā		Darbinieku skaits kopā (skaits)	tajā skaitā	
		Tiešie tūrisma uzņēmumi (skaits)	Netiešie tūrisma uzņēmumi (skaits)		Tieši tūrisma nodarbinātie (skaits)	Netieši tūrisma nodarbinātie (skaits)
GNP	230	154	76	1742	1469	273
ĶNP	144	104	40	592	467	125
RNP	43	43	...	115	115	...
SNP	72	30	42	264	147	117
kopā	489	331	158	2713	2198	515

Avots: autores veidota pēc TIC sniegtajām ziņām un 2010.gadā autores veiktās uzņēmēju aptaujas datiem.

ĶNP reģionā darbojās 104 tūrisma un tūrisma iesaistītu uzņēmumu, kas nodarbināja 467 iedzīvotājus jeb 1.27% no reģiona darbības vecuma deklarējušos iedzīvotāju kopskaita. RNP reģionā darbojās 43 tūrisma un tūrisma iesaistītu uzņēmumu, kas nodarbināja 115 iedzīvotājus jeb 2.17% no reģiona darbības vecuma deklarējušos iedzīvotāju kopskaita. SNP reģionā darbojās 30 tūrisma un tūrisma iesaistītu uzņēmumu, kas nodarbināja 264 darbiniekus jeb 8.52% no reģiona darbības vecuma deklarējušos iedzīvotāju kopskaita. SNP reģionā tūrisms nodarbinātībā bija pārstāvētākā joma nekā pārējos Latvijas NP reģionos.

2. NACIONĀLO PARKU DARBĪBAS POLITISKAIS IETVARS

Nodaļa ietver 22 lapas, 1 attēlu.

Būtiska loma NP apsaimniekošanā un vadībā ir politiskajam ietvaram – iesaistītajām institūcijām, rekomendējošajai un tiesiskajai bāzei, kam jādarbojas kā ilgtspējas nodrošināšanas vienotam mehānismam gan dabas aizsardzībā, gan NP teritoriju attīstībā.

⁴ Tiešie tūrisma uzņēmumi – izmītināšana, sabiedriskā ēdināšana un tūrisma aktivitātes.

⁵ Netiešie tūrisma uzņēmumi – transporta, mazumtirdzniecības u.c. pakalpojumi.

2.1. Nacionālo parku pārvaldība

NP darbībā tieši ir ieinteresētas daudzas personas: attīstības un teritoriju plānotāji un vadītāji, apmeklētāji (ceļotāji un tūristi), brīvprātīgie (volontieri), uzņēmēji, tūrisma operatori, darba ņēmēji, vietējā sabiedrība, zemju īpašnieki, valsts un pašvaldības, to institūcijas, izglītības un pētniecības iestādes, eksperti, nevalstiskais sektors, galamērķa mārketinga organizācijas, mēdiji u.c. (Eagles u.c., 2009). Šveices zinātniece Borini-Feierabenda (*Borrini-Feierabend 2009*) aizsargājamo dabas teritoriju pārvaldību iedala četros tipos: (1) valsts pārvaldītas; (2) sadarbībā pārvaldītas (*co-managed*); (3) privāti pārvaldītas; (4) vietējās sabiedrības pārvaldītas vai aizsargātas. Katrs no pārvaldības tiem ir atbilstīgs kādiem noteiktiem apstākļiem. NP parasti ir valsts pārvaldītas teritorijas (Protected Area Governance ..., 2009). Kanādietis Īgls (*Eagles 2009*), atsaucoties uz angļu zinātnieku Grahamu (*Graham 2003*), pauž viedokli, ka ADT pārvalde ir process, kurā sabiedrība vai organizācijas pieņem svarīgus lēmumus, nosaka katra lēmuma īstenošanas dalībniekus un sagaidāmos rezultātus. Pēc Īgla domām, tāda pārvaldība ir daudz plašāka kā tikai valsts nodrošināta pārvalde, jo tā tiek paplašināta ar pārvaldniekiem gan no nevalstiskā, gan privātā un uzņēmējdarbības sektora (Eagles, 2009). Šis modelis ir tuvs Borini-Feierabendas (*Borrini-Feierabend 2009*) nosauktajam sadarbībā pārvaldītam NP modelim. Īgls (*Eagles 2009*) uzskata, ka NP pārvalde notiek trīs savstarpēji atkarīgās jomās – politikā, ekonomikā un administrācijā. Pirmajās divās tiek pieņemti politiski un ekonomiski lēmumi, bet administratīvā pārvalde ir sistēma, kas uzlabo ADT politiku un tās īstenošanu. Tādēļ viņš iesaka vadību un pārvaldi uztvert kā divas atsevišķas koncepcijas, kur vadība (*management*) ir plaša spektra aktivitātes ar pārvaldes vai pārvaldības (*governance*) elementiem (Eagles, 2009). NP vadībā var izdalīt trīs vadības tipus:

1. resursu vadību, kas ietver dabas un kultūras resursus;
2. vispārējo vadību, kas ietver likumdošanas, politikas un finanšu jautājumus, t.sk. plānošanu;
3. apmeklētāju vadību, kas ietver resursu patēriņa aspektus, t.sk. tūrisma, pakalpojumu un programmas. Organizējot apmeklētāju vadību NP teritorijās, jāietver **tūrisma izraisīto efektu novērtēšana un monitorings** (Eagles, 2009; Eagles u.c., 2009).

No 20.gs. 60.–70.gadiem pasaulē ADT, t.sk. NP, pārvaldībā darbojas **divi** fundamentālie **vadības modeļi**:

1. noslēgšanās (*exclusive*);
2. iekļaušanās (*inclusive*).

Noslēgšanās modelis pārsvarā adaptēts ASV NP pārvaldībā – vadības plāni tiek attīstīti, nodalot vietējās sabiedrības intereses un aizsargājamo teritoriju vajadzības. Pārsvarā NP teritorijas ASV nav privātpašumi, tādējādi to attīstība un dabas aizsardzība prasa starpinstitucionālu sadarbošanos, īpaši neiekļaujot vietējo sabiedrību. Savukārt **iekļaušanās modeļa**, kas pārsvarā darbojas Rietumeiropā,

t.sk. Latvijā, pārvaldi raksturo vietējās sabiedrības vajadzību apmierināšanas prioritāte, jo NP parasti atrodas uz privātā sektora īpašumā esošām zemēm. Tas prasa kā starpinstitucionālu sadarbību, tā arī sadarbošanos ar sabiedrību. Prakse pierādījusi, ka pasaulē noslēgšanās pieeja NP pārvaldē un vadībā darbojas nevainojami, kalpojot tieši dabas vērtību saglabāšanai. Lai gan iekļaušanās pieeja iespaido vietējo iedzīvotāju dzīves kvalitāti un NP teritoriju attīstību, rodas sabiedrības un dabas duālas attiecības. Tam nepieciešams līdzsvars un kompromisi konfliktssituācijās. Šāda NP pārvalde, vadība un apsaimniekošana ir sarežģīta, nereti cieš daba, kādēļ tūrisma izraisīto efektu monitoringam ir īpaši svarīga loma (Borrini-Feyerabend, 1996).

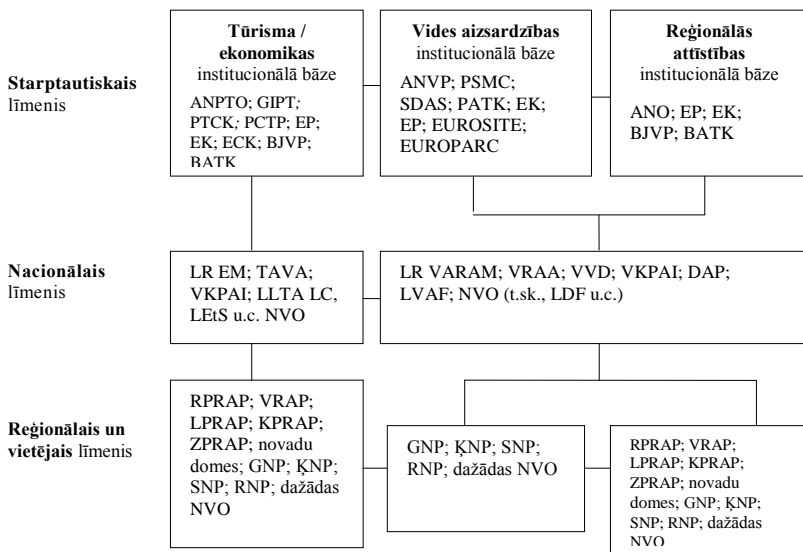
Var secināt, ka vēsturiski NP pārvaldes, vadības un apsaimniekošanas kārtība pasaulē ir attīstījusies atšķirīgi, bet problēmas un attīstības mērķuzstādījumi kļūst līdzīgi abu fundamentālo pārvaldes un vadības modeļu pārstāvētajās NP teritorijās. Jāpiekrīt franču un itāļu ekonomistiem, kuri uzsver, ka ekonomiskā vide noteiktā teritorijā ir dažāda rakstura dažādu institūciju un uzņēmumu mijiedarbības rezultāts (Vaidere u.c., 2006). To apliecina arī Borini-Feierabendas (*Borrini-Feyerabend 1996*) uzskats – partnerība un sadarbība ir NP vadībā integrējamas pieejas vai elementi, jo ieinteresētās puses vienmēr zina, ko vēlas, tām ir specifiskas kapacitātes (zināšanas, prasmes) vai salīdzinošs pārākums, un tādēļ tās parasti ir ieinteresētas un vēlas investēt gan laiku, gan naudu, gan politisko ietekmi (Borrini-Feyerabend, 1996).

2.2. Institucionālais sakārtojums jeb hierarhija

Pēc ASV zinātnieka Halla (*Hall 2008*) viedokļa, tūrisma sistēmas politisko ietvaru galvenokārt veido gan institucionālais sakārtojums jeb hierarhija, gan politikā definētās vērtības (Hall u.c., 2008). NP pārvaldes institucionālā hierarhija skatāma trijos līmeņos: (1) starptautiskajā; (2) nacionālajā; (3) reģionālajā un vietējā, kā arī trijās jomās: (1) tūrismā kā ekonomikas nozarē; (2) vides aizsardzībā un (3) reģionālajā attīstībā. Promocijas pētījumā ilgtspējas principa kritērijs – tūrisma monitorings nosaka institucionālās, rekomendējošās un tiesiskās bāzes atlasī analīzei, jo tas ir pamats ilgtspējīgas attīstības plānošanai un novērtēšanai. Tādēļ autore akcentēja tās institūcijas, kam saistoši tūrisma monitoringa rezultāti, t.sk. ekonomiskā nozīmīguma novērtējums (*2.1.attēls 32.lpp.*).

Apvienoto Nāciju Pasaules Tūrisma organizācija (ANPTO (*UNWTO*)) ir pasaules galvenā tūrisma organizācija⁶, kas apvieno tūrisma un ar tūrisma saistītās organizācijas, lai globālā līmenī aizstāvētu to intereses. ANPTO (*UNWTO*) izstrādā standartus tūrisma kvalitātei un kontrolei, tūrisma statistikas vākšanai, kā arī regulāri izstrādā prognozes tūrisma attīstībai pasaulē (About UNWTO, 2009).

⁶ Kopš 2003.gada decembra ANPTO ir Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) specializētā aģentūra (About UNWTO, 2009).

Avots: autores veidota struktūra, izmantojot un atlasot pasaules, Eiropas, nacionālo, reģionālo un vietējo institucionālo bāzi

2.1. att. Institucionālā struktūra pa līmeņiem, kam svarīgi tūrisma ekonomiskā nozīmīguma vērtējumi Latvijas NP reģionos

ANPTO (*UNWTO*) ir iniciators TSK sistēmas radīšanai, no kā promocijas pētījumā aizgūti statistikas indikatori, veidojot NP apmeklētāju un uzņēmēju aptaujas.

Globālā Ilgtspējīga tūrisma padome (GITP) (*Global Sustainable Tourism Council (GSTC)*) ir organizācija, kuras uzdevums ir virzīt ilgtspējīga tūrisma kritēriju ieviešanu praksē tūrisma uzņēmumos (About GSTC, 2012). Organizācija uzsver, ka tā norāda, **ko vajadzētu darīt** ilgtspējīga tūrisma attīstībā, **nevis kā to izdarīt** (GSTC Criteria–Preamble, 2012).

Pasaules Ceļojumu un Tūrisma padomes (PCTP) (*World Travel and Tourism Council (WTTC)*) mērķis ir **globāli novērtēt tūrisma nozīmi un ekonomisko ietekmi**, veicināt ilgtspējīga tūrisma attīstību. Šajā nolūkā tiek lietoti TSK rādītāji, ko raksturo ANPTO (*UNWTO*) izstrādātie statistikas indikatori. Tomēr pasaulē ir valstis, kurās TSK sistēma nav ieviesta vai attīstās daļēji. Tādēļ organizācija ir izstrādājusi savu metodoloģiju tūrisma ekonomiskās ietekmes novērtēšanai globālā mērogā, un tā balstās uz **tūrisma ekonomiskās tiešās, netiešās, izraisītās un kopējās ietekmes** aprēķiniem (Methodology, 2011). Promocijas pētījumā šī koncepcija bija izmantojama, bet nebija izmantojami Latvijas Nacionālo TSK dati, jo tie izteikti makro līmenī, kas neatbilst promocijas pētījuma teritorijai.

Institucionālajā hierarhijā ir arī vairākas citas institūcijas un organizācijas, kuru mērķos ietilpst **ilgtspējīga tūrisma** veicināšana, taču nevienai no tām tūrisma ekonomiskās attīstības novērtējumi nav definēti kā tieša darbības funkcija.

Balstoties uz ilgtspējīga tūrisma principiem, kuros ietilpst tūrisma monitorings, tātad arī ekonomiskie novērtējumi, var pieņemt, ka šīm institūcijām ir tiesības novērtējumus veikt vai to izstrādi deleģēt. Eiropas līmenī tā ir Eiropas Komisija (EK), Baltijas jūras valstu līmenī – Baltijas jūras valstu padome (BJVP (*CBSS*)) un Baltijas valstu Apvienotā tūrisma komisija (BATK (*BTC*)). Latvijas nacionālās institūcijas – LR EM un Tūrisma attīstības valsts aģentūra (TAVA), Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija (VKPAI), kā arī reģionālās attīstības institūcijas, pašvaldības, DAP un NP administrācijas un vietējās tūrisma organizācijas, piemēram, profesionālās asociācijas.

LR Ekonomikas ministrija (EM) ir tūrisma nozares vadošā iestāde, kas atbild par tūrisma attīstības valsts politikas izstrādi un īstenošanu Latvijā. Tās padotības iestāde ir Tūrisma attīstības valsts aģentūra (TAVA), kas atbild par tūrisma politikas īstenošanu ar galveno uzdevumu veicināt Latvijas kā tūrisma galamērķa atpazīstamību (Tūrisms, 2011). Nevienu no šīm nacionālajām institūcijām darbības reglamentos nav ietverta funkcija veikt tūrisma ekonomisko efektu monitoringu šaurākā mērogā par makro līmeni.

Latvijas lauku tūrisma asociācija „Lauku ceļotājs” (LLTA LC) ir viena no retajām organizācijām Latvijā, kuras praktiskā rīcība liecina par NP tūrisma ietekmju novērtējumu veikšanu. Piemēram, izstrādāta vides aizsardzības jomai saistošā „Metodika tūrisma ietekmju uz vidi noteikšanai, novērtēšanai un monitoringam Gaujas nacionālā parka tūristu apmetnēs” (2005) (Smaļinskis, 2005). Promocijas pētījumā izmantojamas monitoringa metodikas vai metodoloģijas, kas pārsniegtu datu ievākšanas posmu (Slīteres nacionālā parka ..., 2009), organizācijā izstrādātas nav.

Latvijas Ekotūrisma savienības (LEtS) darbības mērķis ir veicināt tūrisma attīstību visos Latvijas reģionos, kas būtu balstīts arī uz lauku iedzīvotāju labklājības līmeņa celšanas principiem (Latvijas Ekotūrisma savienība, 2000). LEtS darbība ir neaktīva, tā praktiski ir aprobežojusies ar Ekotūrisma stratēģijas izstrādi 2001.gadā, kas tā arī Latvijā nav īstenota.

Latvijas reģionālo tūrisma nevalstisko sektoru pārstāv Kurzemes Tūrisma asociācija (KTA), Zemgales Tūrisma Attīstības biedrība (ZTAB), Vidzemes tūrisma asociācija (VTA) un Latgales reģiona tūrisma asociācija „Ezerzeme” (LRTA). To darbības pamatmērķis ir tūrisma attīstības veicināšana ar tūrisma produktu mārketingu un investīciju piesaisti attīstības projektu īstenošanā. KTA ir vienīgā NVO, kuras Statūtos iekļauta tūrisma pētniecības attīstība (Par KTA, 2001), bet praksē tā īstenota netiek.

Vides aizsardzības jomā starptautiski svarīgākā un hierarhiski augstākā institūcija ir Apvienoto Nāciju Vides Programma ((ANVP) *United Nations Environment Programme (UNEP)*), kuras uzmanība tiek vērsta uz vides monitoringu, ietekmes uz vidi novērtējumu metodoloģiju un instrukciju izstrādi, ekonomiskos jautājumus neskarot (UNEP Strategy 2010 - ..., 2010). Līdzīgu darbu veic arī ANVP (*UNEP*) sadarbības organizācija Pasaules saglabāšanas monitoringa

centrs (PSMC) (*World Conservation Monitoring Centre (UNEP – WCMC)*) (About WCMC, 2009).

Savukārt Starptautiskās Dabas Aizsardzības savienību (SDAS) (*International Union for Conservation of Nature (IUCN)*) misija ir cilvēku un pasaules dabas vajadzību balansēšana, rodot pragmatiskus risinājumus ekonomiskai attīstībai, saglabājot un aizsargājot dabas vidi. SDAS (*IUCN*) ir izstrādājusi aizsargājamo teritoriju vadības kategoriju sistēmu (2004) kā globālu standartu, kur NP ietilpst 2. vadības kategorijā, paredzot, ka NP ir ekosistēmas aizsardzības un rekreācijas vajadzībām uzturēta teritorija (*Guidelines for Protected ...*, 2008). Standartizēta aizsargājamo teritoriju izmantošanas pieeja nozīmē, ka ADT tiek veidotas ar pamatmērķi aizsargāt un saglabāt dabas unikalitāti vai daudzveidību, **plānojot attīstību**. SDAS (*IUCN*) sadarbības organizācija Pasaules aizsargājamo teritoriju komisija (PATK) (*World Commission on Protected Areas (WCPA)*) ir pasaulē pirmā un vadošā organizācija, kuras kompetencē ir dabas procesu ekspertīžu veikšana, lai sniegtu padomus stratēģisku politisku lēmumu pieņemšanā, investīciju politikā aizsargājamās teritorijās, vadības plānošanā (*WCPA*, 2009), tomēr visā SDAS (*IUCN*) un PATK (*WCPA*) publikāciju klāstā nav atrodama īpaša tūrisma ekonomiskās ietekmes vai nozīmīguma novērtēšanas metodoloģija ADT vai NP, kaut ir novērojamas pētījumos biežāk vai retāk izmantotas pieejas un tehnikas.

Dabas aizsardzības jomā Eiropā līdzīgu darbu kā PATK (*WCPA*) pasaulē, veic Eiropas valstu dabas aizsardzības organizāciju apvienība (*EUROSITE*) (*Mission*, 2009). Arī tai metodisku publikāciju par tūrisma ekonomisko efektu novērtēšanu ADT nav.

Otra Eiropas mēroga dabas aizsardzības organizācija ir Eiropas dabas un nacionālo parku federācija (*EUROPARC*), kuras mērķis ir paaugstināt dabas aizsardzības efektivitāti kontinentā (*What we are?*, 2009). *EUROPARC* kompetencē ir tikai dabas parki un nacionālie parki, un tās uzdevums ir veicināt dabas aizsardzību ar ilgtspējīgu tūrismu. Viens no ilgtspējīga tūrisma pamatprincipiem *EUROPARC* darbības uzstādījumos ir **tūrisma monitorings**. Organizācija pati novērtējumus neveic, taču NP vadītājiem, kuri ievieš *EUROPARC* ilgtspējīga Tūrisma principus savās teritorijās, tiek prasīts, lai attīstība tiktu plānota, balstoties uz sistemātisku, periodisku vides, sociālās un ekonomiskās situācijas izvērtēšanu. Tajā pašā laikā nepastāv *EUROPARC* izstrādātas metodoloģijas, kā novērtēt tūrisma ekonomisko situāciju vai tās izmaiņas.

Latvijā kopš 2011.gada 29.marta, apvienojot līdz tam pastāvējušās Vides (*VIDM*) un Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu (*RAPLM*) ministrijas, tika izveidota Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (*VARAM*). Tā ir vadošā valsts pārvaldes iestāde gan vides aizsardzības, gan reģionālās attīstības jomās. Teritorijas attīstības plānošanas jomā *VARAM* uzdevumos ietilpst teritorijas attīstības plānošanas metodiskās vadības un uzraudzības nodrošināšana, tomēr institūcija nav publicējusi metodisku materiālu ekonomisko efektu (t.sk. tūrisma) novērtēšanai. 2010.gadā, vēl pastāvot *RAPLM*, tika aktualizēti

„Metodiskie ieteikumi attīstības programmu izstrādei reģionālā un vietējā līmenī” (2010) (Metodiskie ieteikumi attīstības ..., 2010), taču metodoloģijas ekonomiska rakstura situācijas **priekšizpētei** tajos nav.

Par ilgtspējīgas attīstības atbildīga ir arī VARAM pārraudzībā esošā Valsts Reģionālās attīstības aģentūra (VRAA). Viena no VRAA funkcijām ir analītiskās un pētnieciskās darbības nodrošināšana saistībā ar teritoriālās attīstības procesiem valstī (Valsts reģionālās attīstības ..., 2009). Ik gadu tiek izdoti pārskati par Latvijas reģionu attīstību, kuros metodoloģiski materiāli, kas būtu izmantojami promocijas pētījumā, neietilpst.

Dabas aizsardzības pārvalde (DAP) ir VARAM pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas centralizēti pārvalda visus Latvijas NP. DAP uzdevumos ir arī zinātnisko pētījumu un **monitoringa dabaszinātņu jomā** koordinēšana un **veikšana**, un tai **ir tiesības veikt** vai deleģēt **tūrisma ekonomisko efektu pētniecību** (Dabas aizsardzības pārvaldes ..., 2010; Vides aizsardzības un ..., 2012). DAP kā atsevišķa struktūrvienība darbojas Dabas tūrisma infrastruktūras departaments (DAP struktūra, 2011). Departamenta kompetencē nav tūrisma monitoringa vai pētniecības, lai gan DAP administrācijas kopējā darbības Reglamentā tas ir ietverts kā daļējs pienākums ar tiesībām:

1. nodrošināt informācijas centru darbību, kā arī **ievieš ilgtspējīga tūrisma stratēģiju**;
2. uzskaitīt tūristu un apmeklētāju slodzes un plūsmas aizsargājamās teritorijās;
3. sākotnēji novērtēt īstenoto dabas aizsardzības apsaimniekošanas pasākumu efektivitāti (DAP administrācijas reglaments, 2011).

Arī vienai no vides aizsardzības NVO – Latvijas dabas fondam (LDF) darbības mērķis ir veikt ĪADT plānošanu un apsaimniekošanu, t.sk. tūrisma un tā plūsmu plānošanu (Misijas īstenošanai ilgtermiņā ..., 1992). LDF ir RNP Tūrisma attīstības stratēģijas 2010.–2020.gadam izstrādātājs (LDF, 2010) Dokuments nav pamatots ar tūrisma ekonomiskās situācijas priekšizpētes rezultātiem.

Kā iepriekš minēts, Latvijā ar reģionālās attīstības jautājumiem nacionālā līmenī nodarbojas VARAM un VRAA. Savukārt reģionālo līmeni pārstāv pieci Plānošanas reģioni, kuru viena no prioritātēm ir tūrisma attīstības veicināšana, bet ne monitorings. Pakārtoti reģionālās attīstības mērķus vietējā līmenī īsteno pašvaldības. Latvijas NP reģionos ikviena pašvaldība paredz tūrisma attīstību teritorijā, šim mērķim nosakot zonas Teritoriju plānojumos. Taču iesaistīšanās tūrisma aktivitāšu īstenošanā pašvaldībām nav pamatfunkcija. To uzdevums ir attīstīt uzņēmējdarbības vidi teritorijā tik, cik atļauj finanšu līdzekļi. Tūrisma monitorings nav nedz plānošanas reģionu, nedz pašvaldību funkcija. Šīs institūcijas ir tiesīgas to veikt, koordinēt vai deleģēt trešajām personām, piemēram, NVO, augstākajām vai profesionālajām izglītības iestādēm, zinātniskiem institūtiem u.tml.

Neatkarīgi no vadības modeļiem visiem NP starptautiskās nostādnes un institucionālā virsotne ir kopējas. IZanalizējot visu iesaistīto institūciju mērķus

un darbības principus, autore secināja, ka uz tūrisma ekonomisko efektu monitoringu NP teritorijās un to reģionos, vairāk fokusējas nevalstiskās profesionālās institūcijas, turklāt tās, kuras pārstāv starptautisko līmeni. Piemēram, ANPTO (*UNWTO*), PTCP (*WTTC*), SDAS (*IUCN*), PATK (*WCPA*) u.c. Taču tās ir institūcijas, kas nav pilnvarotas tiesiski un normatīvi reglamentēt, bet tikai **rekomendēt** tūrisma monitoringu ADT, t.sk. NP. To iesaka veikt galvenokārt no vides saglabāšanas kā prioritāra aspekta. Vienīgā Eiropas līmeņa nevalstiskā profesionālā organizācija – EUROPARC – savu darbību ilgtspējīga tūrisma attīstībā un monitoringā dabas aizsardzības nolūkam dabas un nacionālo parku teritorijās fokusē vienlīdz nozīmīgi sociālajā, ekonomiskajā un vides jomā. Divi Latvijas NP ir EUROPARC biedri – GNP un ĶNP.

2.3. Politikā definētās vērtības

NP pārvaldēm saistošas politikā definētās vērtības arī skatāmas trijos līmeņos: (1) starptautiskajā; (2) nacionālajā; (3) reģionālajā un vietējā, kā arī trijās jomās – tūrisma, vides aizsardzībā un reģionālajā attīstībā. Tūrisma attīstība, reģionālā attīstība un vides aizsardzība Latvijā notiek saskaņā ar:

1. starptautiskajiem līgumiem un citiem dokumentiem, ko kontrolē pasaules un starptautiskās organizācijas;
2. Eiropas Savienības (ES) likumiem, regulām, direktīvām;
3. Latvijas Republikas nacionālajiem likumiem un normatīviem;
4. valsts līmeņa plāniem, programmām – rīcībpolitiku;
5. vietējo pašvaldību dokumentiem;
6. ministriju vai valsts aģentūru izdotiem rekomendējošiem dokumentiem, piemēram, metodiku, vadlīnijām, rokasgrāmatām u.tml.

Autore uzskata, ka jebkurš tiesisks regulējums, normatīvs vai rīcībpolitikas dokuments ir saistošs pētījumam, **ja paredz** tūrisma, dabas aizsardzības vai attīstības ilgtspēju, līdz ar to arī **novērtēšanu kā** vienu no **tās kritērijiem**.

ANPTO (*UNWTO*) 1993.gadā definēja sekojošus ilgtspējīga tūrisma mērķus – uzlabot dzīves kvalitāti vietējai sabiedrībai, nodrošināt augstas kvalitātes pieredzi ceļotājiem un saglabāt dabas kvalitāti. 1995.gadā Pasaules Ilgtspējīga tūrisma konferencē tika noteikts, ka ilgtspējīgam tūrismam jābūt ekoloģiski pastāvošam (*bearable*), ekonomiski dzīvotspējīgam un vietējai sabiedrībai sociāli taisnīgam (Twining-Ward, 2003). Gadsimtu mijā ANPTO (*UNWTO*) pārskatīja 1993.gadā uzstādītos mērķus, papildinot tos ar 10 ilgtspējīga tūrisma pamatprincipiem, kuros ietilpst **nepārtraukta tūrisma industrijas izpēte un monitorings** (Lauku tūrisma ilgtspējīga ..., 2004). Savukārt EUROPARC uzstādījumi pēc būtības ir ļoti līdzīgi ANPTO (*UNWTO*) ilgtspējīga tūrisma principiem, bet satur to piemērošanas specifiku tikai ADT. Kopš 2001.gada Eiropā nacionālajos un dabas parkos tiek ieviesti Eiropas Ilgtspējīga tūrisma attīstības hartas (2000) 10 pamatprincipi, no kuriem viens ir vistiešāk attiecināms uz promocijas pētījuma tēmu – **veikt NP apmeklētāju plūsmu efektu monitoringu**. Tas paredz statistikas vākšanu, krāšanu, analīzi, tūrisma attīstības stila un tendenču kontroli. Tajā ietilpst arī

tūrisma ilgtspējas ekonomiskās dimensijas novērošana un pētniecība (The Charter Principles ..., 2000). Šis uzstādījums sasaucas ar Eiropas Savienības (ES) Atjauninātās tūrisma politikas jomām, kas ir: (1) ilgtspējīga tūrisma veicināšana; (2) izpratnes veicināšana par tūrisma nozari un tās nozīmīgumu (Tūrisms, starptautiskā sadarbība ..., 2011).

ES pievērš uzmanību *Natura 2000* teritorijām. Svarīgākais ietvardokuments ir Eiropas Rīcību plāns (RP), kura galvenā sastāvdaļa ir rīcības ekonomikas un attīstības kooperācijai, ilgtspējīgai attīstībai. Tās balstītas uz Ilgtspējīgas attīstības stratēģiju ekonomiskās, sociālās jomas un vides konsekvencēm Lisabonas stratēģijas (2000) īstenošanā, ievērojot Bernes konvenciju (1981) un Riodežaneiro konvenciju (1992). Pamatojoties uz šiem dokumentiem, jābūt izstrādātiem arī nacionālajiem dokumentiem.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030.gadam (2010) (hierarhiski augstākais **ilgtermiņa** Latvijas attīstības plānošanas dokuments) un Nacionālā attīstības plānā (NAP) (2006) (hierarhiski augstākais **vidēja** termiņa Latvijas attīstības plānošanas dokuments) uzsvērta dabas daudzveidības, kultūras mantojuma saglabāšana, uz Latvijas vēstures, kultūras un dabas izzināšanu orientētu tūrisma produktu un ekotūrisma attīstības nepieciešamība (Nacionālais attīstības plāns, 2006; Latvijas ilgtspējīgas attīstības ..., 2010). Šie mērķi ietverti arī Vides politikas pamatnostādņēs 2009–2015 (2009), Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam (2011), kas saistošas KNP un SNP. Latvijas Tūrisma attīstības pamatnostādņēs 2009.–2015.gadam (projekts) noteikti stratēģiskie virzieni tūrisma nozares ilgtspējīgai un konkurētspējīgai attīstībai, t.sk. tūrisma prioritārās jomas, kur viena no tām ir dabas un lauku tūrisms. Visi dokumenti paredz plānot un īstenot ilgtspējīgu tūrisma un dabas aizsardzības attīstību, bet tikai vienā ir noteikts, ka Latvijā **nepārtraukti jāvērtē** attīstības **progress noteikto mērķu sasniegšanā** – tās ir Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādnes (2002) (Latvijas ilgtspējīgas attīstības ..., 2002).

2012.gadā Latvijā ir aktuāla Nacionālā attīstības plāna (NAP) 2014–2020 izstrāde. Attiecībā uz tūrisma saistoša NAP 2020 sākotnējā redakcija, kur kā iespēja rekreācijas resursu izmantošana nosaukta prioritātes „Izaugsmi atbalstošas teritorijas”. Tomēr tūrisma aktivitāšu izpausme paredzēta ar kultūras kapitāla resursu (pasākumi, amatniecība u.tml.) izmantošanu, ko pārsvarā nevar nodrošināt ADT, t.sk. NP, jo šajās teritorijās tūrisma pamatresurss ir daba. Pēc autores domām, NAP 2020 1.redakcija bija veiksmīgāka, jo tajā tika vairāk akcentēta ADT izmantošana ar pieļautu iespēju uz dabas resursiem balstīta tūrisma attīstībai. Konkrētās nekonsekvences autore saista ar neatīstītu tūrisma efektu pētniecību un monitoringu mazākā mērogā par makro līmeni.

Nacionāla līmeņa kompetencē ir pildīt arī ES direktīvu 95/57/EK Par statistikas datu vākšanu tūrisma nozarē, ko apkopo Centrālā statistikas pārvalde (LR CSP) (Tūrisms, starptautiskā sadarbība ..., 2011). Dati tiek iekļauti nacionālajos TSK un ir makro līmenī.

Tūrismu Latvijā reglamentē ne tikai Tūrisma likums (1998), bet arī citi LR tiesību akti, kas attiecas uz attīstības plānošanu, resursu izmantošanu un vides aizsardzību, uzņēmējdarbību, nodokļiem, vīzām, robežšķērsošanu, patērētāju tiesību aizsardzību, atbilstības novērtēšanu u.c. jomām. Nozīmīgs rīcībpolitikas dokuments ir Latvijas tūrisma mārketinga stratēģija 2010.–2015.gadam, kas pamatā ietver Latvijas tūrisma produktu attīstības pamatprincipus un mārketinga aktivitātes mērķa tirgos (Latvijas tūrisma mārketinga ..., 2010).

Latvijā NP darbību reglamentē katra NP likums un Dabas aizsardzības plāni un tūrisma attīstības plānošanas dokumenti. Tie visi **paredz** veicināt dabas tūrismu, teritorijas **ilgtspējīgu attīstību** un nenoplicinošu saimniecisko darbību, **bet nenosaka, ka ilgtspējas principam ir pakārtots tūrisma efektu monitoringa kritērijs**. Izņēmums ir ĶNP dabas aizsardzības plāns 2001–2015 (2002) un RNP Tūrisma attīstības plāns 2010–2020 (2010).

Latvijas plānošanas reģionu mērogā ekonomiskās vides izpētē izstrādāti reģionu ekonomikas profili – dokumenti, kas atspoguļo ekonomiskās attīstības pamatu, ekonomiskās attīstības struktūru un virzītājspēku perspektīvu, kā arī to priekšnosacījumus. Dokumentos pausts, ka tūrisms ir viena no perspektīvajām nozarēm (Vidzemes plānošanas reģiona ..., 2010; Zemgales plānošanas reģiona ..., 2011; Latgales plānošanas reģiona ..., 2010; Latgales programma 2010–2017 ..., 2010; Kurzemes plānošanas reģiona ..., 2011; Rīgas plānošanas reģiona ..., 2010).

Tūrisma attīstību paredz arī vietēja līmeņa plānošanas dokumenti. Lai gan saskaņā ar valsts nostādnēm tiek plānota ilgtspējīga tūrisma attīstība, neviens no dokumentiem neakcentē tūrisma ekonomisko efektu monitoringu kā vienu no ilgtspējas kritērijiem. Tas attiecināms arī uz reģionālo tūrisma profesionālo NVO darbības definētajām funkcijām.

Kopumā Latvijā tiesiskie, normatīvie un rīcībpolitikas dokumenti reglamentē un paredz ilgtspējīgu tūrisma un dabas aizsardzības vienlaicīgu attīstību, tādējādi veicinot līdzsvarotu reģionālo attīstību. Taču fokuss uz tūrisma monitoringu kā ilgtspējas kritēriju ir nepietiekams. Autore šo situāciju saista ne tikai ar iespējamu izpratnes trūkumu par tā nepieciešamību, bet arī faktu, ka pasaulē tūrisma ekonomisko efektu novērtējumu standartizēta metodoloģiskā bāze ir deficīts gan tūrisma, gan vides aizsardzības, gan reģionālās attīstības jomās visos hierarhiskās struktūras līmeņos.

3. TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA UN IETEKMES TEORĒTISKIE ASPEKTI

Nodaļa ietver 16 lapas.

Ilgtspējīga tūrisma mērķis ADT ir nodrošināt pastāvīgu līdzsvaru starp teritorijas sociālekonomisko attīstību un dabas aizsardzību. Viens no instrumentiem, kā to panākt, ir monitorings, kas ir nepieciešams tūrisma un dabas aizsardzības pasākumu efektīvākai plānošanai un īstenošanai ilgtermiņā.

Autore pētīja arī ADT tūrisma monitoringa sasaisti ar tūrisma pētniecību kā akadēmisku disciplīnu, kā arī ekonomiskā nozīmīguma/ietekmes novērtēšanas pieejas.

3.1. Tūrisma pētniecība, monitoringa un ekonomiskā nozīmīguma novērtēšana

Tūrisma kā fenomena pētniecība akadēmiskajā vidē ir relatīvi nesena – sākot no 20. gs. otrās puses. 1970. gadā ASV zinātnieks Tomass Kūns (*Kuhn 1970*) ieskicēja pirmo zinātnisko perspektīvu tūrisma pētniecībā, kas norādīja, ka tūrisma fenomenu vajag pētīt gan zinātniskajā, gan nezinātniskajā (lietišķajā, praktiskajā) plāksnē, kur katrā pētniecības jomā vai uz tās bāzes atsevišķi pētītu, piemēram, tūrisma ekonomiskos procesus un efektus, tūrisma psiholoģiju u.tml. Ja 1981. g. ASV zinātnieki Džafari un Ričijs (*Jafari, Ritchie 1981*) identificēja piecas galvenās disciplīnas tūrisma pētniecībā, kas bija (1) ekonomika; (2) socioloģija; (3) psiholoģija; (4) ģeogrāfija un (5) antropoloģija, tad jau pēc pāris gadiem Džafari un Āsers (*Jafari, Aaser 1983*) tās papildināja ar vēl desmit citām, t.sk. biznesa, mārketinga, ekoloģijas, u.c. pētnieciskām jomām. 1988. gadā tas bija pamats Serbijas zinātnieka Zivodina Jovicīča (*Jovicic 1988*) aicinājumam tūrisma pētniecībā iedibināt terminu „tūrismloloģija” (*tourismology*) vai arī to izteikt terminā „tūrisma zinātne” (*science of tourism*), kas būtu noteikta, precīzi definēta zinātniska disciplīna, kura ļauj attīstīt integrētu tūrisma teoriju. „Integrēts” šajā sakarā nozīmētu starp citām vai kontekstā ar citām pētniecības disciplīnām pētīts tūrisms kā salikts fenomens pēc noteikta pētnieciskā standarta. Taču Jovicīča viedoklim ir oponenti, uzskatot to par neiespējamu tieši tūrisma dinamisma, dažādības un daudzo mijiedarbību dēļ (Echter u.c., 1997). Autore atbalsta oponentu iebildumus, jo tūrisms bieži vien ir iekšēji konfliktējoša joma, piemēram, tādos jautājumos kā dabas aizsardzība un attīstība. Šie konflikti savstarpējā mijiedarbē prasa nevis standartizētu, bet kompromisu pieeju gan tūrisma pētniecībā. ASV zinātnieks Ričards Bernšteins (*Bernstein 1991*) uzskata, ka tūrisma daudzšķautņainība nav jāuztver par tūrisma pētniecības barjeru, bet iespēju rast dziļāku izpratni par tūrisma fenomenu, un dalījumam tūrisma zinātniskajā un nezinātniskajā pētniecībā nav nozīmes, ja netiek radīts pētniecības standarts katrā no tām. Šādā nolūkā būtu meklējami jauni, standartizējami/-ti metodoloģiski risinājumi starp pētāmajām disciplīnām, kuras jebkā skar tūrisms, jo tādu pasaulē vēl nav (Echter u.c., 1997). Autore spriež, ka pasaulē akadēmiskā vide nav gatava tūrismloloģijas jeb tūrisma zinātnes kā teorijas izveidei, lai gan pasaulē Tūrisma satelītkontu (TSK) ieviešana ir uzskatāma par būtisku soli standartizētas metodoloģiskās bāzes sagatavei – datu ieguvei. Neskatoties uz to, zinātnieki tomēr ir vienojušies, ka tūrisms ir socioloģiska pētniecības joma (Ritchie u.c., 2005; Phillmore u.c., 2004; Cooper, 2006). Autore piekrīt Austrālijas zinātniekiem Deividam Vīveram un Laurai Lavtonei (*Weaver, Lawton 2006*), ka tūrisma pētniecība ir sistemātiska studiju joma ar īpašu teoriju un metodoloģiju kompleksu, ar ko atklāt un izvērst zināšanas par tūrisma un tā dažādām

filozofiskām paradigmām (Weaver u.c., 2006), kaut arī tajās pastāv fragmentārisms, kombinācijas un nestandarts. Autore savu viedokli pamato ar to, ka tūrisma pētniecībā ir noteikti pētījumu veidi, kas ietver tiem raksturīgus un atzītus metodiskus un metodoloģiskus kompleksus, kas tūrisma pētniecības praksē tiek izmantoti un, vairāk gan praksē nekā akadēmiskajā vidē, ir akceptēti. Tie ir teorētiski, lietišķi (praktiski), empīriski, ne-empīriski (*non-empirical*), longitudināli, eksperimentāli, aprakstoši vai interpretatīvi, kvalitatīvi vai kvantitatīvi, primāri vai sekundāri tūrisma pētījumi ar savu izstrādes pamata kārtību. Vienlaicīgi tie var būt multidisciplināri (*multi-disciplinary*), starpdisciplināri (*inter-disciplinary*) un šķērsdisciplināri (*cross-disciplinary*) pētījumi (Veal, 2006). Angļu zinātnieks Tonijs Viels (Veal 2006) definē, ka jebkurš pētījums ir uzskatāms par zinātnisku, ja tajā tiek izmantoti teorijās un zinātnē radīti noteikumi un ja tas ir balstīts loģikā, ir pārbaudāms un pierādāms un ir ideāli, ja tā stratēģija arī ir atkārtojama (*replicated*) citos pētījumos (Veal, 2006). Balstoties uz Viela (Veal 2006) definīciju, autore secina, ka tūrisma pētījumu, kas satur teorijās radītus noteikumus, kuri varbūt vēl nav viennozīmīgi atzīti akadēmiskajā vidē, bet sastāv no pētnieku radītām, zinātnē atzītu metožu kombinācijām, t.sk. triangulācijas⁷, drīkst uzskatīt par zinātnisku pētījumu. Tādējādi var arī pieņemt, ka izstrādāts un vairākkārt pielietojams zinātniska pētījuma koncepts var būt arī metodika⁸, kas ietver metodoloģiju⁹ vai atsevišķas metodes¹⁰.

Ilgspējas zinātnē (*sustainability science*)¹¹ **monitorings ir instruments**, kas nodrošina iespēju **mērīt un vadīt sasniegumu progresu** (Miller u.c., 2005). NP tūrisma monitorings ir sistemātiski, periodiski biofizikālu indikatoru un sociālu apstākļu mērījumi, kuru galvenie aspekti ir pakalpojumu kvalitāte un NP apmeklētāju ietekme (t.sk. ekonomiskā) (Eagles u.c., 2002). Monitoringam ir jābūt kā organizētai sistēmai ar jēgpilniem un lietojamiem mainīgajiem lielumiem, kuru noteikšanas kritēriji ir izmērāmība, precizitāte, konsekvence, derīgums, noteiktība u.c., kas ļauj tos analizēt, izmantojot zinātnē radītas metodes (Eagles u.c., 2002; Rome, 1999). Tas ir tūrisma ekonomisko efektu monitoringa metodikas, metodoloģijas un indikatoru noteikšanas jautājums, izstrādājot monitoringa plānu, kur **datu analīze ir visciešāk saistīta ar tūrisma pētniecību kā socioloģiskas jomas akadēmisku disciplīnu** (Rome, 1999). Socioloģisko pētījumu pamatā ir realitātes formulēšana, un to mērķis ir izzināt sociālo patiesību. Tāds pētījums ir

⁷ Triangulācija – dažādu metožu, datu avotu, pētnieku atziņu un teoriju pielietojums pētījuma procesā (Weaver u.c., 2006).

⁸ Metodika – kāda darba veikšanas paņēmieni kopums (Baldunčiks, 2007).

⁹ Metodoloģija – metožu kopums; zinātniskās darbības vispārīgo principu kopums (Baldunčiks, 2007).

¹⁰ Metode – veids, paņēmieni; paņēmieni kopums (Baldunčiks, 2007).

¹¹ Ilgspējas zinātne (IZ) apvieno dabas, vides, sociālo un humanitāro zinātņu kompetences, lai globāli un reģionāli **novērtējot**, atvieglot vai mazinot cilvēku ietekmes uz planētas sistēmām un sabiedrībām, saglabātu tās nākotnē (Sustainability Science and ..., 2005).

objektīva parādība ar saviem principiem, struktūru un metodiku kā pētījuma stratēģiju, bet metodoloģiju un metodēm – kā pētījuma taktiku (Understanding and Interpreting ..., 2009).

Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma/ietekmes novērtēšanas metodikas tipiskākie komponenti: (1) satura analīze (situācijas apraksts, problēma, hipotēze vai jautājumi); (2) uzdevumu izvēle; (3) metožu izvēle (tehnikas un instrumenti); (4) datu avotu un dalībnieku izvēle; (5) datu ieguve, analīze; (6) rezultātu verificēšana, ziņošana (Kuhn, 1996; Veal, 2006; Weaver u.c., 2006; Driml u.c., 2011). Pasaulē plašāk izmantotie metodoloģiskie elementi ir ASV zinātnieka Staina (*Stynes b.g.*) radīti, kurš tūrisma ekonomiskā nozīmīguma/ietekmes noteikšanai NP iesaka sekojošu kārtību:

1. identificēt pētījuma teritoriju un galvenos ekonomikas sektorus;
2. identificēt pētījuma problēmas;
3. definēt pētījuma mērķi(-us);
4. definēt pētījuma jautājumus:
 - cik naudas tērē ceļotāji apmeklējot konkrēto teritoriju;
 - kāda ir ceļotāju izdevumu proporcija pa identificētajiem ekonomikas sektoriem;
 - cik ceļotāju iztērētās naudas nokļūst mājsaimniecību budžetos;
 - cik darbavietu nodrošina tūrisms teritorijā;
 - cik lieli ir tūrisma ģenerēti ieņēmumi no nodokļiem;
5. datu ieguve aptaujās, intervijās u.c. avotos (aptaujū, interviju gadījumā aptaujas paraugizlases veidošana (*sampling*), pilotrezultātu testēšana);
6. tūrisma pieprasījuma apjoma aprēķins (NP apmeklētāju izdevumu kategorijas);
7. reģionālā ekonomiskā nozīmīguma vai tā izmaiņu aprēķins;
8. pētījuma rezultātu analīze, interpretēšana un prezentēšana (Stynes, b.g.).

Autore arī piekrīt Staina (*Stynes 2006*) uzskatam, ka NP tūrisma ekonomiskajos pētījumos svarīga arī NP apmeklētāju segmentēšana, lai noteiktu izdevumu sadalījumu pa NP apmeklētāju segmentiem un ekonomikas sektoriem. Tāda pieeja nodrošina pētījuma rezultātu plašāku pielietojumu (Stynes u.c., 2006). Tūrisma ekonomisko efektu pētniecībā var tikt pielietotas arī citas metodiskās pieejas. Parasti tās tiek prezentētas kā pētījuma struktūras koncepcija, neatklājot metodoloģisko bāzi – pielietojamo metožu kopumu, kas ir pētnieku izvēle un kompetence atbilstoši konkrētai teritorijai un pētījuma specifiskiem mērķiem. Metodikas jeb pētījuma koncepcijas var tikt dalītas arī pētniecības posmos un soļos, ja ņem vērā, ka pētījums ir sistemātiska zināšanu meklēšana (sistēma), kurā metodoloģija iekļaujas kā pētījuma taktika, ko attiecināt, piemēram, uz datu savākšanas un analīzes posmiem. Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanai ir nepieciešama metodoloģija, kas pielietojumā ir atkārtojama un izmantojama:

1. gadījumos, kad tūrisma ekonomiskais novērtējums nekad iepriekš nav ticis veikts;

2. arī citu Latvijas aizsargājamo dabas teritoriju tūrisma novērtēšanai, ja apstākļi atbilst 1. punktā minētajam nosacījumam;
3. tā kalpotu par atskaites punktu jeb *ex ante* situācijas novērtējumu, pret ko attiecināt turpmākos novērtējumus jau laika dinamikā tūrisma ekonomiskās ietekmes mērīšanai – izmaiņām procentos (%).

3.2. Tūrisma ekonomiskais nozīmīgums un ietekme – definīcijas, jēdzieni, mērķi, indikatori, aprēķināšanas metodes un tehnikas

Tūrisma ekonomiskie efekti tiek mērīti gan starptautiskajā, gan nacionālajā, gan reģionālajā, gan arī vietējā līmenī. Latvijā kopumā tiek veikti aprakstoša rakstura nozaru pētījumi¹², ar dažiem izņēmumiem¹³, kas iekļauj ielaides/izlaides (*input/output*), nozares kartēšanas, finanšu apsekojumu, nosacītās novērtēšanas vai gadījumu analīzes modeļu metodes. Balstoties uz Buršela un Listokina (*Burchell and Listokin 1978*), Volša (*Walsh 1986*), Varnela (*Warnell 1986*), Džonsona un Tomasa (*Johnson and Thomas 1992*), Viljamsa (*Williams 1994*), Frečlinga (*Frechling 1994*), Staina (*Stynes b.g.*) u.c. zinātnieku teorijām, tūrisma ekonomiskā nozīmīguma/ietekmes noteikšanā var lietot dažādas metodes vai metodoloģijas, kuru lietojums atkarīgs no mērījumu rezultātu pielietošanas mērķa. Piemēram, fiskālās ietekmes analīzi lieto, lai identificētu izmaiņas valsts infrastruktūras un pakalpojumu pieprasījuma lietderībā, balstoties uz ielaides/izlaides (*input/output*) vai ieguvumu principiem, bet finanšu analīzi – lai noteiktu uzņēmuma vai projekta stabilitāti, dzīvotspēju un rentabilitāti, izmantojot grāmatvedības datus. Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma/ietekmes noteikšanā var izmantot arī pieprasījuma analīzi, ieguvumu/izmaksu (*cost/benefits*) analīzi, ekonomiskās iespējamības pētījumu, nozīmīguma analīzi, videi radīto ietekmju novērtējums (*Environmental impact assessment (EIA)*), naudas radīšanas modeli (*MGM2*), ekonomiskās ietekmes analīzi (ietilpst ielaides/izlaides metode) un tūrisma ienākumu multiplikatora aprēķinu (Stynes, b.g.; *The National Park ...*, b.g.; UNWTO, 2000). Promocijas pētījuma mērķim un datu pieejamībai piemērotākā ir **nozīmīguma analīze**, ko lieto, lai noteiktu tūrisma nozares aktivitātes nozīmīgumu vai svarīgumu teritoriālā kontekstā, parasti ņemot vērā patērētāju izdevumus teritorijā. Nozīmīguma vērtēšanā **var tikt pielietota metodoloģija, ko veido ekonomiskās ietekmes analīzes metode, kā arī triangulācijas paņēmieni** (Stynes, b.g.). Savukārt statistiskajā analīzē visbiežāk tiek lietota varbūtību analīze, nozīmības (būtiskuma) analīze, parametriskie vai neparametriskie testi, faktoranalīze, klāsteru analīze, korelācija, regresija, ekspertu u.c. metodes (Veal, 2006; Weaver u.c., 2006; Stynes, b.g.; Significance, 2011; Significance level, 2011).

¹² LLTA LC, LDF u.c. – tūrisma nozares pētījumi

¹³ Piemēram, Prof. Dr. oec. S. Jēgere; Prof. Dr. phil. R. Ķīlis – kultūras nozares pētījumi; LDF – tūrisma attīstības plāni vairākām aizsargājamām dabas teritorijām (ADT) (izmantotas lauka analīzes metodes un gadījumu analīze)

Ekonomiskās ietekmes (EI) analīzi lieto, lai novērtētu ekonomiskās aktivitātes finanšu plūsmu teritorijā, identificējot izmaiņas pārdošanas apjomos, nodokļu ieņēmumos, ienākumos, nodarbinātībā. EI analīze galvenokārt balstās uz datiem par ceļotāju izdevumiem, tātad pieprasījuma indikatoriem. Pamata metodes: patērētāju aptaujas par viņu tēriņiem, sekundārās (valsts) ekonomikas statistikas analīze, ekonomikas bāzes modeļi, t.sk. ielaides/izlaides, multiplikatoru analīze, nosakot tiešo, izraisīto un netiešo ietekmi. Datu ievākšanas metodes: aptaujas, intervijas, sekundārās statistikas avotu un dokumentu kontentanalīze (Stynes, b.g.; Jēgere, b.g.; Graefe u.c., 2001). Visbiežāk EI analīzē tiešās ietekmes aprēķināšanai tiek noteikti vidējie izdevumi dienā vienam ceļotājam, kas tiek reizināti ar kopējo apmeklētāju skaitu gadā. Netiešās un izraisītās ietekmes aprēķinos nepieciešami dati par teritorijas uzņēmējdarbību, nodarbinātību tūrismā (Graefe u.c., 2001). Novērtējuma rezultātā jāuzzina apmeklētāju skaits un demogrāfija, ceļotāju izdevumu apjoms, struktūra un iespajds uz teritorijas nodarbinātību un ienākumiem (Stynes, b.g.; The National Park ..., b.g.). EI metodes principi pētījumā bija piemērojami, jo ietver tai raksturīgākos indikatorus, kuru vērtības autore varēja noskaidrot NP apmeklētāju un uzņēmēju aptaujās, kā arī sekundāro datu atlases rezultātā. Tika adaptētas arī tās atsevišķās pētījumu tehnikas, ko NP teritoriju tūrisma ekonomiskajos vērtējumos izmantoja Petri Rinne un Maija Huhtala Somijā – ceļotāju izdevumu struktūras sadalījums pa nozarēm SEI aprēķinos (Rinne, 1999; Huhtala, 2006).

Tūrisma ienākumu multiplikators (K) ir EI analīzes sastāvdaļa, un to nosaka, pielietojot kādu no divām metodēm: (1) proporciju (*ratio*), (2) normālo (*normal*) (Tourism Multipliers Explained, 1981). Ar proporciju metodes palīdzību, kas ir tiešo ienākumu attiecība pret tiešo un sekundāro ienākumu summu, nosaka teritorijas ekonomisko sektoru savstarpējo saistību, taču rezultāts neparāda, cik ienākumus šī saistība ģenerē. Līdz ar to **plānošanas nolūkos šāds multiplikatora mērījums ir nevērtīgs**. Ar normālās metodes palīdzību nosaka kopējo ienākumu attiecību uz 1 ienākuma **pieauguma** vienību gala pieprasījumā katrā specifiskajā sektorā, kas izmantojams tūrisma ekonomiskās ietekmes dinamikas novērtēšanā (Tourism Multipliers Explained, 1981). Promocijas pētījumā tūrisma ienākumu multiplikatora aprēķinu veikt bija iespējams, pielietojot proporciju metodi. Tā kā šāds rezultāts nav objektīvs tūrisma plānošanai, bet normālās metodes pielietojuma rezultāts ir iegūstams tikai uz dinamisku datu bāzes, kādu Latvijas NP un to reģionos nav, K koeficientu promocijas pētījumā autore neaprēķināja.

4. TŪRISMA EKONOMISKĀ NOZĪMĪGUMA NOVĒRTĒŠANAS METODOLOĢIJA UN TĀS APROBĀCIJA LATVIJAS NACIONĀLO PARKU REĢIONOS

4.1. Novērtējuma struktūra

Nodaļa ietver 47 lapas, 19 attēlus, 32 tabulas un 84 pielikumus.

Attiecībā uz Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanu kā sistemātisku rīcību, autore izveidojusi novērtējuma struktūru, kas balstīta gan Kūna (*Kuhn 1996*), gan Viela (*Veal 2006*), gan Vīvera un Lavtones (*Weaver, Lawton 2006*), gan Staina (*Stynes b.g.*); (*Stynes 2006*), Huhtalas (*Huhtala 2006*) un citu autoru pētījuma stratēģiju atsevišķās detaļās. Struktūra uzskatāma par pamatu promocijas pētījuma mērķa sasniegšanai un ir atbilstošākā Latvijas gadījumā, kad nav veikta iepriekšēja ekonomisko apstākļu izpēte. Autore novērtējumu metodiski iedalīja piecos secīgi veicamos posmos ar saturiski pakārtotiem rīcību soļiem (*4.1.attēls*).

1. Sagatavošanās posms Pētījuma temata, veida, problēmas, jautājumu formulēšana; pētījuma mērķa izvirzīšana; pētījuma teritorijas, laika, veicēju, rezultātu lietotāju un jomu noteikšana
2. Uzsākšanas posms Informācijas, primāro sekundāro datu avotu apzināšana; pētījuma metožu un instrumentu izvēle; statistisko indikatoru izvēle
3. Informācijas un datu ieguves posms Sekundāro un primāro datu ieguve, paredzot respondentu segmentēšanu; NP apmeklētāju un tūrisma, tūrisma iesaistītu uzņēmēju aptaujas sagatavošana; aptaujas dizaina izstrāde; primāro datu ieguve – aptauju veikšana; sekundāro datu ieguve.
4. Datu apkopošanas un analīzes posms Datu apkopošana pa segmentiem; datu analīze atbilstoši izvēlētajām pētījuma metodēm; datu analīzes rezultātu verificēšana ar statistiskām metodēm.
5. Pētījuma rezultātu interpretācijas posms Iekļaujot: secinājumus, problēmu un iespējamo risinājumu vai turpmāko rīcību formulēšanu nākamajam tūrisma ekonomisko efektu monitoringa periodam

Avots: autore veidota konstrukcija, balstoties uz Determining the Local..., 2011; Economic Impact, 2010; Graefe u.c., 2001; Huhtala, 2006; Impact Assessment, 2011; Jēgere, b.g.; Kuhn, 1996; Pētījums par kultūras ..., 2007; Rinne, 1999; Significance level, 2011; Significance, 2011; Stynes, b.g.; The National Park..., b.g.; UNWTO, 2000; Veal, 2006; Wells, 1997; Weaver u.c, 2006

4.1. att. Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtējuma struktūra

Pirmais posms ietver sagatavošanās soļus, otrais – pētījuma uzsākšanas soļus,

trešais – informācijas un datu ieguvē, ceturtais – datu apkopošanu un analīzi, piektais – iegūto rezultātu interpretāciju. 2.–4. posmam jāietver metodoloģiskā bāze – zinātnē atzītu metožu kopums.

4.1.1. Sagatavošanās posms

Sagatavošanās posmā tiek identificēta pētījuma problēma, teritorija, pētījuma jautājumi, laika plānojums. Pētījuma veicēji var būt valsts institūcijas, pašvaldības, NVO, akadēmiskais personāls, studenti, komercuzņēmumi u.c. tūrisma pētniecībā kompetentas personas. Pētījuma rezultātu lietotāji un lietošanas jomas – LR DAP, NP administrācijas, NP veidojošās pašvaldības, citas valsts un reģionālās institūcijas, tūrisma izglītības iestādes, studenti, nevalstiskais sektors, komercuzņēmumi u.c. ieinteresētas personas.

4.1.2. Pētījuma uzsākšanas posms

Informācijas un datu (primāro un sekundāro) avoti – primāro datu ieguvē veicamas NP apmeklētāju, pētījuma teritorijā esošo tūrisma un tūrisma iesaistīto uzņēmēju aptaujas. Informācija par uzņēmumu skaitu, veidu iegūstama TIC un AC, kā arī uzņēmumu katalogos, kartēs, brošūrās u.c. izziņas avotos un datubāzēs. Sekundārās statistikas ieguvē izmantojami NP vāktie dati un informācija, valsts oficiālā statistika (LR CSP), Eiropas mēroga tūrisma statistika (piemēram, Eurostat), LR DAP, LR VARAM, LR EM, NP reģionos ietilpstošo pašvaldību informācija un gada pārskati, ekspertu vai speciālistu intervijas, zinātniski un praktiski pētījumi par tūrismu NP Eiropā, pasaulē u.c. avotos.

Metodes:

1. primāro datu ieguvē statistiskā novērošana – NP apmeklētāju un pētījuma teritorijā esošo tūrisma, tūrisma iesaistīto uzņēmēju aptaujas;
2. sekundāro datu ieguvē – literatūras, datubāzu u.c. avotu satura analīze (kontentanalīze), ekspertu vai speciālistu intervijas;
3. datu analīzē – aprakstošās statistikas metode, ekonomiskās ietekmes analīzes metode un triangulācijas paņēmieni, faktoru analīze ar savstarpējo sakarību un sadalījumu analīzēm.

Statistiskie indikatori:

1. NP apmeklētājus raksturojošie vispārīgie dati NP reģionu tūrisma pakalpojumu patērētāja profila noteikšanai – vispārīgā informācija (dzimums, vecums, mītnes vieta, ceļošanas grupas sastāvs, ceļošanas motīvs, izmantotais transporta veids);
2. tūrisma pieprasījuma aktivitāte – NP apmeklētāju un viņu ceļabiedru skaits, uzturēšanās ilgums, veiktās aktivitātes;
3. ceļotāju izdevumu apjoms un struktūra – pēc segmenta, pa nozarēm (izdevumu pozīcijām), vidējie izdevumi dienā vienai personai;
4. piedāvājums – uzņēmējdarbības apjoms un raksturs, nodarbinātība, izdevumi nodokļos;
5. sekundārie dati – NP apmeklētāju skaits gadā; naudas līdzekļu noplūdes (NLN) īpatsvars pa nozarēm, NP reģionos ietilpstošo pašvaldību ieņēmumi

pamatbudžetā no IIN un ieguldījumi tūrismā; vidējās algas apmērs tiešajos tūrisma uzņēmumos viesnīcu un restorānu, kā arī kultūras sektoros; ar nodokļiem neapliekamais ienākums no darba algas; PVN likme tūrismā.

4.1.3. Informācijas un datu ieguves posms

NP apmeklētāju aptaujas (statistiskās novērošana): izstrādājama gan aptaujas anketa, gan aptaujas veikšanas metodika. Anketās obligāti iekļaujamos jautājumos nepieciešama:

1. NP apmeklētāju segmentēšana – NP iedzīvotājs, tūrists, vienas dienas ceļotājs, kā arī jautājot par uzturēšanās ilgumu reģionā un vietu, no kurienes NP apmeklētājs ieradies;
2. jautājums par NP apmeklētāju izdevumu apjomu dienā vienai personai tūristu mītnēs, sabiedriskajā ēdināšanā, mazumtirdzniecībā, par izmantotajām tūrisma aktivitātēm (programmām) un ar transportu saistītiem izdevumiem.

NP apmeklētāju aptaujas veikšanas metodikā jāparedz kārtība, kādā veicama aptauja, atbildot uz pamatjautājumiem: kas veic?, kur veic? kad veic? kā veic aptauju?, paredzot arī katra jautātā jautājuma skaidrojumus un atbilžu fiksēšanas kārtību. Promocijas pētījumā primāro datu ieguvē no NP apmeklētājiem tika aptaujāta nejausa izlase, kas datu analīzē parāda dažādo NP apmeklētāju segmentu proporcijas.

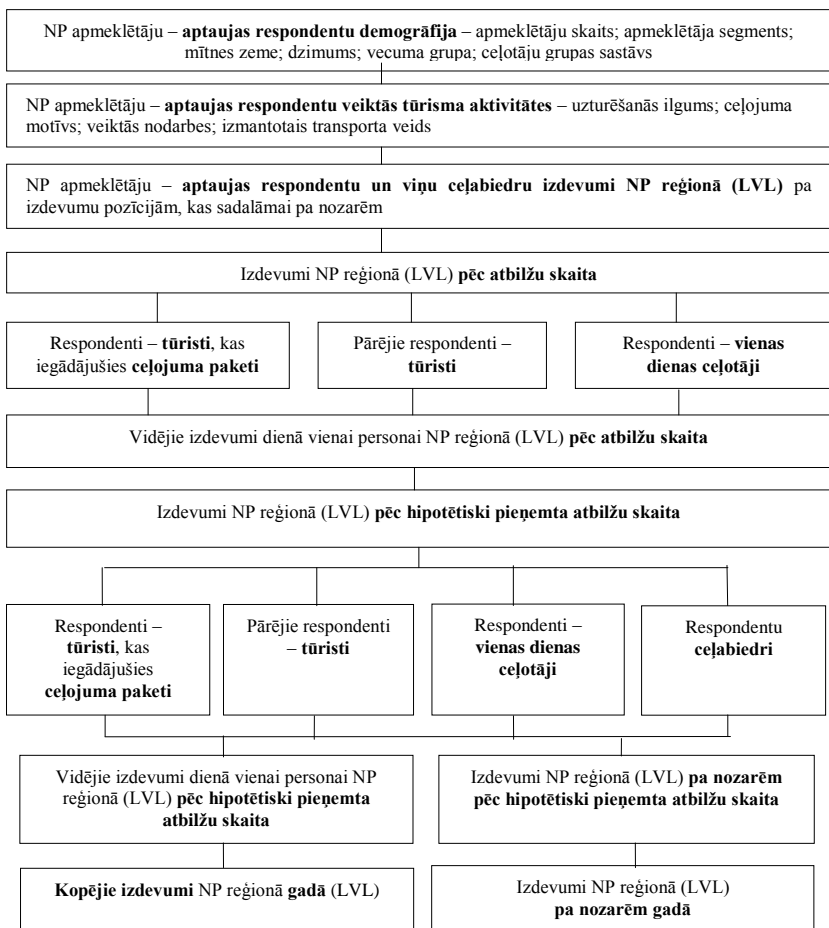
Tūrisma un tūrismā iesaistītu uzņēmēju aptaujas anketa izstrādājama tā, lai saņemtu atbildes uz galvenajiem jautājumiem – kādu jomu pārstāv uzņēmums, cik darbiniekus nodarbina, cik ir vidējais algas apmērs darbiniekiem mēnesī.

4.1.4. Datu apkopošanas un analīzes posms

Būtiskākais un sarežģītākais pētījuma eksperimentālās daļas posms ir primāro datu analīze. Šajā posmā ietilpst datu apkopošana pa NP apmeklētāju segmentiem, datu analīze atbilstoši izvēlētajām pētījuma metodēm, datu analīzes rezultātu verificēšana ar statistiskām metodēm. Pamatdarbības ar NP apmeklētāju aptaujas datiem:

1. datu apkopošana pēc NP apmeklētāju segmenta;
2. vidējo izdevumu dienā vienai personai pēc NP apmeklētāju segmenta un pa izdevumu pozīcijām pa sektoriem (nozarēm) aprēķins;
3. kopējo izdevumu NP reģionā gadā un pa sektoriem (nozarēm) aprēķins, izmantojot NP apmeklētāju kopskaitu gadā (*4.2.attēls 47.lpp.*).

Promocijas pētījumā NP apmeklētāju aptaujas datu analīzē tika pielietota sekojoša kārtība: aptaujas respondentu demogrāfiskās informācijas un veikto tūrisma aktivitāšu pārskats. Tas kalpo par informācijas avotu, kas atklāj NP reģiona tūrisma pakalpojumu patērētāja jeb ekonomiskā nozīmīguma radītāja profilu (sociālo portretu). Vienlaicīgi tā ir arī datu segmentēšana. Tālāk veicams vidējo izdevumu dienā aprēķins pa NP apmeklētāju segmentiem pēc atbilžu skaita.

Avots: autores veidota konstrukcija, balstoties uz: *Determining the Local...*, 2011; *Economic Impact*, 2010; *Graefe u.c.*, 2001; *Huhtala*, 2006; *Impact Assessment*, 2011; *Jēgere*, b.g.; *Pētījums par kultūras ...*, 2007; *Rinne*, 1999; *Stynes*, b.g.; *The National Park ...*, b.g.; *UNWTO*, 2000; *Wells*, 1997

4.2. att. Latvijas NP reģionu tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas 4.posma struktūra, kas attiecināma uz NP apmeklētāju aptaujas datu apkopošanas un analīzes secīgu kārtību

Savukārt hipotētiski pieņemts atbilžu skaits nodrošina uz loģiskiem pieņēmumiem (kas izriet no reālās situācijas, tendencēm vai novērojumiem) balstītu datu un rezultātu kalkulāciju, iegūvi, nepadarot respondenta ceļojumu apgrūtināšu ar daudz vairāk jautājumiem. Tādējādi tika papildināts datu klāsts, kuru nenodrošināja aptauja. Šādas darbības ir pieļaujamas tad, ja ne aptaujā (*non-survey*) iegūtie dati tiek kombinēti ar **aprēķinos iegūtiem datiem**, kas aprēķināti pēc atbilžu skaita.

Kopējo rezultātu dod dati, kas aprēķināti pēc hipotētiski pieņemta atbilžu skaita. EI analizē tiek lietoti gan NP apmeklētāju, gan pētījuma teritorijas uzņēmēju aptaujā iegūtie dati, aprēķinot TEI, SEI, NEI un KEI.

TEI veido ceļotāju izdevumu, tūrismā tieši nodarbināto atalgojums un pašvaldību vai DAP ieguldījumi tūrismā, kas uzskatāmi par ieņēmumiem, jo veidojas no ceļotāju izdevumiem. Summējot šos indikatorus, iegūstams TEI apjoms (LVL). SEI ir NP apmeklētāju izdevumi visos tūrisma un ar to saistītajos pakalpojumos. SEI aprēķinos būtiska nozīme ir naudas līdzekļu noplūdei (NLN). Tā kā Latvijā nav vērtēts arī NLN apjoms tūrismā, autore veic aprēķinus, balstoties uz datiem no Somijas tūrisma pētījumiem NP, izmantojot triangulāciju – piemērojot sekojošas NLN vienības pa nozarēm: izmitināšana – 25%; ēdināšana – 45%; transporta pakalpojumi – 19%; tūrisma pakalpojumu programmas – 20%; mazumtirdzniecība – 75% (Huhtala, 2006; Rinne, 1999). SEI aprēķina, ja no ceļotāju izdevumiem pa nozarēm atņem PVN likmes apjomu latos un NLN pa nozarēm. Iegūtos rezultātus jeb teritorijā paliekošos ienākumus pa nozarēm summē (Huhtala, 2006; Rinne, 1999). NEI ir saistīta gan ar TEI, gan SEI, to aprēķina pēc (4.1.) formulas:

$$NEI = TEI + SEI \times 0.1 \quad (4.1.)$$

kur:

TEI – tiešā ekonomiskā ietekme;

SEI – izraisītā jeb inducētā ekonomiskā ietekme;

0.1 jeb 10% – ceļotāju galējās tieksmes patērēt indikators¹⁴ (*the marginal propensity to consume (MPC)*) (Rinne, 1999; Huhtala, 2006).

Kopējo tūrisma ekonomisko ietekmi (KEI) aprēķina, summējot TEI, SEI un NEI (Huhtala, 2006).

Tūrisma ekonomiskā būtiskuma aprēķināšanā, atkarībā no pētījuma hipotēzes, izmantojamas dažādas (minētas 3.2. un 4.1.4. nodaļās) matemātiskās statistikas metodes. Promocijas pētījumā izmantotas datu grupu sakarības un sadalījumu analīzes metodes (sk. 4.4. nod.).

4.1.5. Pētījuma rezultātu interpretācijas posms

Posms ietver aprēķināto pētījuma rezultātu demonstrēšanu pa NP reģioniem vai/un kopumā. Interpretējot aprēķinātos EI galarezultātus, tie salīdzināmi ar Latvijas tūrisma makro datiem vai reģiona līmeņa datiem, ja tādi ir. Tas sniedz informāciju vai kopskatu par tūrisma ekonomisko nozīmīgumu uz valsts, statistikas vai plānošanas reģiona fona. Rezultātā ir izdarāmi secinājumi, norādāmas problēmas un to risinājumi, kā arī nosakāmas praktiskās rīcības vai virzieni turpmākajiem pētījumiem par katru pētījuma teritoriju vai/un kopumā.

¹⁴ 0.1 jeb 10% - autores pieņemts lielums, balstoties uz Somijas pieredzi, jo Latvijā šādu aprēķinu nav.

4.2. Latvijas nacionālo parku reģionos iegūto primāro datu apkopojums un analīze

NP apmeklētāju aptauja tika veikta 2010.gada tūrisma sezonā no maija līdz oktobrim. Kopā aptaujāti 1433 respondenti – nejauša izlase. Rezultātu analīzes sadalījums un kārtība:

1. respondentu demogrāfija – vispārējā statistiskā informācija;
2. respondentu veiktās tūrisma aktivitātes NP;
3. respondentu tēriņi (naudas izteiksmē).

4.2.1. Respondentu demogrāfija: vispārējā statistiskā informācija

NP apmeklētāju aptaujā 10.19% bija Latvijas NP teritoriju iedzīvotāji, bet 88.9% – pārējie (segmentos: vienas dienas ceļotāji (55.48%) un tūristi (34.33%)). No visiem respondentiem būtisks pārsvars bija vietējiem ceļotājiem –84.36% aptaujāto bija Latvijas iedzīvotāji, bet tikai 15.63% ārvalstu viesi pavisam no 25 valstīm. Vācijas un Lietuvas ceļotāju īpatsvars ārvalstnieku sastāvā ir dominējošs. Sadalījumā pēc dzimuma respondentu pārsvars par 9.28% bija sievietēm. Vairākums respondentu bija vecuma grupā no 31-45 gadiem – 47.66%. Lielākā daļa respondentu NP apmeklēja kopā ar vienu vai vairākiem ceļabiedriem. 80.25% Latvijas NP apmeklēja personu grupā, kurā bija vismaz divi cilvēki. Apmeklējot NP, līdzi tika ņemti pārsvarā bērni, jaunieši vecumā līdz 15 gadiem un ceļabiedri vecumā no 31-45 gadiem. 19.19% NP apmeklēja vieni (*lone travellers*). Vidējais respondentu–tūristu uzturēšanās ilgums tūristu mītnēs bija vidēji 2.3 d/n. Salīdzinot respondentu–tūristu pavadīto nakšu un dienu (tieši NP teritorijā) skaitu, atklājās, ka kopumā respondenti–tūristi visu sava ceļojuma laiku nepavadīja NP teritorijā.

4.2.2. Respondentu veiktās tūrisma aktivitātes

NP apmeklēšanas nolūks visbiežāk starp visiem respondentiem tika nosaukts brīvdienu vai atvaļinājuma pavadīšana, ar brīvdienām saprotot vairāk dienu nekā nedēļas nogale – 58.69% respondentu. Otrs biežāk nosauktais ceļojuma motīvs bija vienas dienas ekskursija uz NP, ko kopumā veica 27.16% respondentu. Nedēļas nogalēs uz NP bija devušies 12.07% respondentu, bet apmeklēt radus un draugus – 10.2%. Respondentu populārākās tūrisma nodarbes Latvijas NP teritorijās bija pastaigas brīvā dabā (67.02%), dzīvās dabas vērošana (40.46%), ievērojamu vietu apskate (36.76%), kā arī peldēšanās NP atrodošos ezeros, jūrā (37.04%). Respondenti–tūristi vairāk centās apmeklēt ievērojamas NP vietas (48.58%) un muzejus, kas respondentiem–vienas dienas ceļotājiem bija populārākā nodarbe tikai aiz dzīvās dabas vērošanas (39.83%) un peldēm ezeros vai jūrā. 52.06% respondentu ceļojuma laikā izmantoja vieglo auto, tikai 5.52% ceļoja grupas (čartera) autobusā, 4.97% – ar vilcienu, 4.04% – ar satiksmes autobusu, ar velosipēdu – 2.95%. Daļa respondentu, izmantoja transporta līdzekļu kombinācijas, piemēram, auto – velo, vilciens – velo.

4.2.3. Latvijas NP apmeklētāju izdevumi

Promocijas darbā autore respondentu izdevumus, kas radušies apmeklējot Latvijas NP reģionus, prezentē saskaņā ar kārtību, kas shematiski parādīta 4.2. attēlā. Galvenie aprēķinu rezultāti parāda vidējos izdevumus dienā (LVL) vienai personai NP reģionos, izdevumus (LVL) NP reģionos pa nozarēm gadā, kā arī kopējos apmeklētāju izdevumus NP reģionos gadā (4.1.tabula).

4.1. tabula

Latvijas nacionālo parku apmeklētāju izdevumu struktūra NP reģioniem 2010.gadā (LVL)

NP apmeklētāju izdevumu struktūra	GNP	ĶNP	RNP	SNP
Vidējie izdevumi dienā 1 personai, LVL	10.48	15.02	6.78	7.89
Izmitināšana	431509.60	460530.82	88638.51	88527.19
Sabiedriskā ēdināšana	149182.30	166704.76	67848.99	62354.13
Mazumtirdzniecība	612714.61	1167046.14	412297.02	267641.50
Ar transportu saistīti pakalpojumi	102320.21	52351.87	23324.00	30346.52
Tūrisma pakalpojumu programmas	36674.28	18888.70	15874.42	15136.82
NP apmeklētāju izdevumi gadā kopā	1332401.01	1865522.30	607982.94	464006.17

Avots: autores aprēķini pēc GNP, ĶNP, RNP un SNP apmeklētāju aptaujas datiem

Kopumā augstākie izdevumi dienā vienam NP apmeklētājam bija ĶNP un GNP, veidojot attiecīgi 15.02 LVL un 10.48 LVL lielus izdevumus. Tas daļēji skaidrojams ar abu NP atrašanās vietu blīvi apdzīvotā Latvijas valsts daļā – Vidzemē, ieskaitot Rīgu un Jūrmalu. Teritorijas, kurās atrodas nosauktie NP, ir attīstītākas arī tūrisma infrastruktūras un pakalpojumu ziņā. Attīstītākas teritorijas spēj provocēt lielāku ceļotāju izdevumu apjomu. Mazumtirdzniecība bija sektors, kurā 2010.gadā palika visvairāk NP apmeklētāju iztērētās naudas. Otra augstākos izdevumus veidojoša nozare bija izmitināšana. Tajā visvairāk tērēja ĶNP reģiona tūristi, jo viņi tur uzturējās salīdzinoši ilgāk nekā tūristi citos Latvijas NP reģionos. Augsti izdevumi ceļotājiem bija arī sabiedriskās ēdināšanas pakalpojumu sniegšanas vietās. Salīdzinoši zemi izdevumi NP apmeklētājiem bijuši par tūrisma aktivitātēm un sabiedrisko transportu. To var skaidrot gan ar NP administrāciju nodrošinātiem tūrisma pakalpojumiem bez maksas, kā arī ar vietējā tūrisma nolūkos izmantotas sabiedriskās satiksmes nepopularitāti.

4.3. Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma Latvijas NP reģionos aprēķins EI analīzē

Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma aprēķins NP reģionos par 2010.gadu veikts, izmantojot ekonomiskās ietekmes (EI) analīzi (4.2. tabula 51.lpp.).

**Ekonomiskā nozīmīguma aprēķinu rezultāti pa NP reģioniem
2010.gadā (LVL)**

Rādītājs	GNP	ĶNP	RNP	SNP
TEI (LVL)	10195384.00	9666569.30	3345524.94	1239362.17
SEI (LVL)	438741.76	445261.96	120535.87	116587.37
NEI (LVL)	10239258.18	9711095.50	3357578.53	1251020.90
KEI (LVL)	20873383.93	19822926.76	6823639.34	2606970.44

Avots: autorens aprēķini

Kopā Latvijas NP 207 500 apmeklētāji 2010.gadā radīja vairāk kā 50.12 milj. latu lielu ekonomisko nozīmīgumu – katrs NP apmeklētāja iztērētais lats raisīja rezonansi uz vidēji 11.74 latiem NP reģionu tūrisma un ar to saistītajās nozarēs (*tabulā iekļauto rezultātu kopsavilkumu sk. 10. secinājumā 56.-57. lpp.*).

**4.4. Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma aprēķins Latvijas NP reģionos
ietilpstošajās pašvaldībās**

Lai pierādītu promocijas pētījuma hipotēzi, autore veikusi NP reģionos ietilpstošo pašvaldību 2010.gada ieņēmumu pamatbudžetā no IIN un ieņēmumu no IIN no tūrismā tiešās nodarbinātības savstarpējās saistības un sadalījuma analīzi. Secīga aprēķinu kārtība:

1. ar lineārās pāru korelācijas analīzes pielietojumu noteikta NP reģionos ietilpstošo pašvaldību pamatbudžeta kopsummas un tā IIN daļas savstarpējā sakarība. Pierādījās cieša, pozitīva lineāra sakarība ($r=0.931435$);
2. aprēķināts IIN no tūrismā tiešās nodarbinātības īpatsvars NP reģionos ietilpstošo pašvaldību kopējos ieņēmumos no IIN;
3. aprēķinātais IIN no tūrismā tiešās nodarbinātības īpatsvars sadalīts rangos;
4. veikts Kolmogorova-Smirnova (*Kolmogorov-Smirnov*) tests, lai pierādītu, ka rangu vērtībām (IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības īpatsvaram pašvaldību kopējos ieņēmumos no IIN) ir normālsadalījums. Aprēķinātas sadalījuma vidējās vērtības – aritmētiskā vidējā (0.3530) un mediāna (0.2997);
5. mediāna (0.2997) noteikta par robežlielumu. To pārsniedzot, var pieņemt, ka īpatsvaram no IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības kopējā IIN pašvaldību pamatbudžetā ir būtiska ietekme, bet nepārsniedzot – ietekme nav būtiska. Rangu vērtības un tajos ietilpstošo vienību (novadu pašvaldību) skaits sadalās līdzīgi pa 10 līdz/no mediānas;
6. pieņēmumu pierāda lineārās pāru korelācijas un lineārās regresijas analīzes rezultāti. Novadu pašvaldībās, kur IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme ir būtiska kopējā IIN apjomā pamatbudžetā, korelācijas koeficients starp pazīmēm (faktoriālā – IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības; rezultatīvā – kopējais IIN apjoms) uzrāda ciešu, pozitīvu lineāru sakarību ($r=0.885$). Savukārt lineārās regresijas analīzes rezultāts, kur p vērtība $0.001 < \alpha = 0.05$, korelācijas rezultātu apstiprina, līdzīgi kā regresijas koeficienta ($R=0.783$)

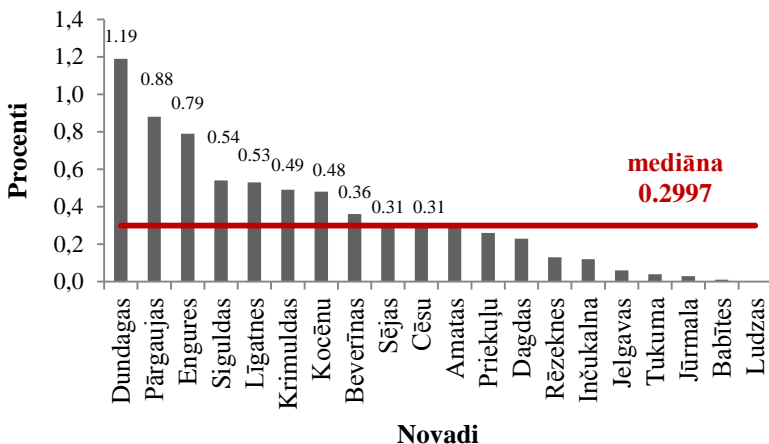
7. lielums, kas ietilpst t (-0.004) un p (0.997) vērtību intervālā. Pieņēmumu apstiprina arī dispersijas analīze, kur F vērtība $28.782 > 0.01$, kas ļauj noraidīt nulles hipotēzi H_0 , ka IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme uz IIN kopējo apjomu novadu pašvaldību pamatbudžetā nav būtiska. Turpretim novadu pašvaldībās, kur IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme uz kopējo IIN apjomu pamatbudžetā nav būtiska, korelācijas koeficients starp pazīmēm (faktoriālā – IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības; rezultatīvā – kopējais IIN apjoms) uzrāda vāju korelāciju ($r=0.447$), regresijas analīze nav veicama;
8. lai pierādītu, ka sadalījumi ir atšķirīgi, veikts Manna–Vitnija (*Mann-Whitney*) tests divām neatkarīgām IIN ieņēmumu no tūrisma tiešās nodarbinātības datu grupām starp to novadu pašvaldībām, kurās:
- IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme kopējā IIN apjomā novadu pašvaldību pamatbudžetos ir būtiska;
 - IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme kopējā IIN apjomā novadu pašvaldību pamatbudžetos nav būtiska.

Manna–Vitnija testa rezultāts ($U = 0.000 < 0.01$) pierāda, ka starp novadu grupām, kuru ieņēmumi no IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme ir būtiska un nav būtiska kopējā IIN apjomā novadu pašvaldību pamatbudžetos, pastāv statistiski nozīmīga IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības sadalījumu atšķirība. Līdz ar to pētījuma hipotēzes pierādīšanas papildinājumā ir izmantojams arī parametrisksais T-tests, kas ir analogs neparametriskajam Manna–Vitnija testam. T-tests veikts arī tādēļ, ka ir izpildījies pieņēmums, ka abu salīdzināmo datu grupām ir normālsadalījums;

9. T-tests veikts tām pašām divām neatkarīgām IIN ieņēmumu no tūrisma tiešās nodarbinātības datu grupām (sk. 7.punktu).

Arī T-testa rezultāti, kur $F=5.705 > 0.05$ un $Sig=0.028 < 0.05$, liecina, ka starp abām novadu grupām pastāv statistiski nozīmīgas sadalījumu atšķirības IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ieņēmumos kopējā IIN apjomā novadu pašvaldību pamatbudžetā. Līdz ar to pierādās alternatīvā hipotēze H_a , ka rangu vidējās vērtības sadalījumos nav vienādas, starp tām pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības.

Balstoties uz sakarību un sadalījumu analīzes rezultātiem, autore secināja, ka pētījuma **hipotēze ir pierādījusies – NP reģionos ietilpstošajās pašvaldībās tūrisma ekonomiskais nozīmīgums ir dažāds**. Būtisks IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības īpatsvars IIN kopējā apjomā NP reģionu pašvaldību pamatbudžetā 2010.gadā ir bijis SNP – Dundagas novadā; GNP – Pārgaujas, Siguldas, Līgatnes, Krimuldas, Kocēnu, Beverīnas, Sējas un Cēsu novados; ĶNP – Engures novadā (4.3.attēls 53.lpp.).

Avots: autores veidota konstrukcija un aprēķini

4.3. att. Tūrisma ekonomiskā nozīmīguma aprēķinu rezultāti NP reģionos ietilpstošajās pašvaldībās 2010.gadā

Savukārt par nebūtisku IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības īpatsvaru uzskatāms ieguldījums IIN kopējā apjomā Dagdas, Rēzeknes, Ludzas novadu (RNP), Jelgavas, Tukuma, Babītes novadu un Jūrmalas pilsētas (ĶNP), Amatas, Priekuļu un Inčukalna (GNP) NP reģionu pašvaldību pamatbudžetā 2010.gadā. Tajā pašā laikā ĶNP, kura reģionā NP atbalstīts tūrisms pierādīts kā ekonomiski nebūtisks pašvaldību pamatbudžetos, ceļotāji dienā tērēja visvairāk (15.02 LVL). Otri augstākie ceļotāju vidējie izdevumi dienā 2010.gadā bija GNP (10.48 LVL), kur savukārt NP atbalstīts tūrisms vairākumā pašvaldībās ir ekonomiski būtisks. Tas liecina, ka augsti ceļotāju izdevumi nav vienīgais indikators, kas norāda, ka tūrisms ir ekonomiski nozīmīgs, lai gan šie divi NP ir vienīgie, kas atrodas gan lielu un attīstītu Latvijas pilsētu tuvumā (Jūrmala, Rīga, Valmiera, Sigulda, Cēsis), gan blīvāk apdzīvotajā valsts centrālajā daļā. Tāpat var arī spriest, ka to novadu pašvaldībās, kurās IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības būtiski ietekmē kopējo IIN apjomu pašvaldības pamatbudžetā, ir lielāka atkarība no tūrisma aktivitātes nekā novados, kur IIN no tūrisma tiešās nodarbinātības ietekme nav tik būtiska. Parasti tās ir administratīvās teritorijas, kas ir augstāk attīstītas arī citu nozaru darbībai. Piemēram, Jelgavas un Tukuma novadi, kur ir attīstīta rūpnieciskā un lauksaimnieciskā ražošana, tādējādi mazinot tūrisma ekonomisko nozīmīgumu. Var izteikt arī pieņēmumu, ka tūrisms ir ekonomiski būtiskāks tajās NP reģionos ietilpstošajās administratīvajās teritorijās, kas ir vājāk attīstītas vai ekonomiski neaktīvākas, vai vienveidīgākas, piemēram, Dundagas novads (aizņem visu SNP teritoriju), kā arī RNP reģionā ietilpstošās pašvaldības Latgalē.

Pamatojoties uz augstāk minētiem analīzes rezultātiem, var secināt, ka pastāv

vairāki citi faktori, kas ietekmē tūrisma ekonomisko nozīmīgumu NP reģionos ietilpstošo pašvaldību pamatbudžetu apjomā. Promocijas pētījuma mērķis un uzdevumi neparedz tos pētīt sīkāk, tas ir izaicinājums turpmākiem pētījumiem.

4.5. Pētījuma galveno rezultātu – tūrisma ekonomiskā nozīmīguma Latvijas NP reģionos interpretācija

Lai salīdzinātu promocijas pētījumā iegūtos tūrisma ekonomiskā nozīmīguma rezultātus NP reģionos, veikti aprēķini, izmantojot TAVA, DAP, CSP, PTCK, NP reģionus veidojošo pašvaldību avotus, kas atklāj Latvijas makro datus nodarbinātībā tūrismā, tūrisma IKP, ekonomiskās ietekmes indikatoru u.c. lielumu apjomu 2010.gadā (Atskaite par TAVA ..., 2011; Gada publiskie pārskati, 2012; Iekšzemes kopprodukts pa ..., 2012; Latvijas un ārzemju ..., 2012; Nodarbinātie iedzīvotāji sadalījumā ..., 2012; Travel and Tourism ..., 2011; Tūrisms atgūstas no ..., 2012; Tūrisms Latvijā un ..., 2012). Svarīgākie salīdzinājumu rezultāti iekļauti galvenajos secinājumos (*sk. 12. secinājumu 57.lpp.*).

SLĒDZIENI

1. Promocijas darba plānotā pētījuma programma ir izpildīta – pētījuma uzdevumi atrisināti, izvirzītā hipotēze pierādīta, darba mērķis sasniegts. Izpētīta tūrisma ekonomiskā nozīmīguma teorētiskie un praktiskie aspekti, zinātniskās novērtēšanas pieejas, metodes un tehnikas.
2. Izveidota un aprobēta tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas metodoloģija Latvijas nacionālo parku reģionos. Izveidotā metodoloģija tuvinās ārvalstu zinātnieku izceltas pētnieciskās prakses pielāgošanai Latvijas pētnieciskajai pieredzei un apstākļiem.
3. Izmantotas vispārzinātniskās pētījumu metodes ekonomikā, piemēram, tādas socioloģisko pētījumu grupas metodes kā statistiskā novērošana, aprakstošās statistikas analīze, ekonomiskās ietekmes analīze u.c.
4. Pirmo reizi Latvijā novērtēts tūrisma ekonomiskais nozīmīgums un tā būtiskums Latvijas NP reģionos ietilpstošo pašvaldību pamatbudžetā – tas dod iespēju reģionālās attīstības institūcijām, pašvaldībām un DAP racionālāk plānot ilgtspējīga tūrisma attīstību.
5. Uz izveidotās metodoloģijas bāzes ir balstāma vai veicama tūrisma ekonomiskās nozīmīguma (*ex ante*) un ietekmes (*ex post*) novērtēšana arī citās ADT Latvijā.
6. Pētījuma laikā autore pilnveidojusi savas pētnieciskās prasmes un papildinājusi zināšanas par ekonomiska rakstura tūrisma novērtējumiem nacionālajos parkos kā aizsargājamās dabas teritorijās.
7. Promocijas pētījumā aprobētā metodoloģija papildina tūrisma teoriju pielietojšanas iespējas Latvijā, tūrisma studiju teorētisko bāzi un norāda uz iespēju autorei turpināt zinātnisko darbību, kas varētu palīdzēt attīstīt tūrisma ekonomisko efektu un to determinantu pētniecību NP un ADT līdz stabilai

monitoringa sistēmai. Tā ir ambīcija, kas pausta arī Latvijas tūrisma profesionāļu aprindās.

GALVENIE SECINĀJUMI

1. Raksturojot aizsargājamo dabas teritoriju, nacionālo parku un uz dabas resursiem balstītu tūrismu kā promocijas pētījuma priekšmeta – tūrisma ekonomiskā nozīmīguma fonu, autore ir apkopojusi tā vēsturiskās attīstības galvenos aspektus. Latvijā līdz šim nav tikusi apkopota līdzīga informācija, lai gan 2012.gadā aprit simtgade kopš pirmās aizsargājamās teritorijas – Moricas dabas rezervāta (ietilpst Slīteres NP teritorijā) izveides.
2. Neatkarīgi no NP vadības modeļiem („iekļaušanās” vai „noslēgšanās”) (*inclusive; exclusive*), visiem NP starptautiskā institucionālā virsotne un politikā definētas vērtības ir kopējas kā tūrisma attīstībā, tā dabas aizsardzībā un reģionālās attīstības jomās.
3. Latvijā ir daudz ieinteresētu institūciju tūrisma ilgspējīgā attīstībā NP reģionos. Ir izstrādāts un it kā sakārtots nacionāla, reģionāla un vietēja līmeņa politiskais ietvars tūrisma attīstībai, bet nav dažāda mēroga (īpaši reģionāla un vietēja) ekonomisku pētījumu, jo ir tūrisma monitoringa trūkums. Tas izskaidro bez šīs bāzes veiktu tūrisma attīstības plānošanu un īstenošanu NP reģionos.
4. NP reģionu tūrisma ekonomisko efektu monitoringa standartizēta metodoloģiskā bāze ir deficīts atbilstošajā politiskajā vidē visā pasaulē. Risinājumi meklējami akadēmiskajā vidē, tās pētījumos.
5. Teorijā pastāv viedoklis, ka jēdzienus tūrisma ekonomiskā *ietekme* un tūrisma ekonomiskais *nozīmīgums* atšķir nepieciešamība izteikt rezultātus laika dinamikā. Ekonomiskās ietekmes noteikšanai tā ir vajadzīga, nozīmīgumam – nav. Tūrisma ekonomiskais nozīmīgums ir statisks jēdziens, kuru var izmērīt uz konkrētu brīdi kā pirms fakta (*ex ante*) situācijas novērtējumu, uz kā pamata vēlāk mērīt ekonomisko ietekmi kā pēc fakta (*ex post*) situācijas novērtējumu.
6. Apkopojot visas pieejamās publikācijas u.c. datus laika periodā no 2005.-2010.gadam, vidēji gadā visos Latvijas NP apmeklētāju kopskaits gadā pārsniedz vienu miljonu. Šis rezultāts var kalpot kā atskaites punkts (dati turpmākajiem NP apmeklētāju skaita dinamikas pētījumiem).
7. Teorētiski pamatota un noteikta pētījuma teritorija – Latvijas NP reģioni kā analītiski reģioni. Latvijas NP reģionos ietilpst 20 novadu 35 pagastu, 3 novadu pilsētu daļās un 1 republikas nozīmes pilsētas daļā.
8. Latvijas NP reģionos 2010.gadā darbojās 489 tūrisma un tūrisma iesaistīti uzņēmumi, katrā NP reģionā nodarbinot 1.27% (KŅP) – 8.52% (SNP) no teritorijā deklarējušos darbības vecuma iedzīvotāju kopskaita. Uz šo datu bāzes var tikt veikti turpmākie tūrisma sociāli ekonomisko efektu dinamikas pētījumi NP reģionos.
9. Izveidoti katra Latvijas NP apmeklētāju profili:

- 9.1. GNP apmeklētāja profils: 16–45 gadus vecs vietējais ceļotājs. Nelielā pārsvarā tās ir sievietes, kuras ceļo grupā ar 3–5 ceļabiedriem vienaudžiem vai bērniem vecumā līdz 15 gadiem. GNP apmeklētājs, ja ir tūrists, visvairāk naudas tērē mazumtirdzniecībā un par naktsmītni, tur uzturoties vidēji 2.7 dienas. Vidējie izdevumi dienā GNP apmeklētājam ir 10.48 LVL. Vismazāk naudas NP apmeklētāji tērē par transporta pakalpojumiem, visbiežāk dod priekšroku vienas dienas ekskursijai, atpūtai kultūrvēsturiskajās vietās un dabā, pastaigājoties, apskatot ievērojamas vietas vai dabu. GNP apmeklētājs ceļojumā lieto pārsvarā vieglo transportu.
- 9.2. ĶNP apmeklētāja profils: 16–45 gadus vecs vietējais ceļotājs. Nelielā pārsvarā tās ir sievietes, kuras ceļo grupā ar 2–3 ceļabiedriem vienaudžiem vai bērniem vecumā līdz 15 gadiem. Ja ĶNP apmeklētājs ir tūrists, tad tas visvairāk naudas tērē par naktsmītni, tur uzturoties vidēji 5.7 dienas. Vidējie izdevumi dienā RNP apmeklētājam ir 15.02 LVL. Visbiežāk ĶNP apmeklētājs dod priekšroku relaksējošai atpūtai dabā, pavadot brīvdienas, kas garākas par nedēļas nogali. Populārākās visu ĶNP apmeklētāju nodarbes ir peldēšanās jūrā un sauļošanās, putnu un savvaļas vērošana. ĶNP apmeklētājs ceļojumā lieto vieglo transportu, bet tūristi – sabiedrisko (vilcienu).
- 9.3. RNP apmeklētāja profils: 16–45 gadus vecs vietējais ceļotājs. Nelielā pārsvarā tās ir sievietes, kuras ceļo grupā ar 4–7 ceļabiedriem vienaudžiem vai bērniem vecumā līdz 15 gadiem. Apmeklētājs RNP visbiežāk pavada nedēļas nogali, ja ir tūrists, visvairāk naudas tērējot mazumtirdzniecībā un par naktsmītni, tur uzturoties vidēji 1.9 dienas. Vidējie izdevumi dienā RNP apmeklētājam ir 6.78 LVL. Vismazāk naudas NP apmeklētāji tērē par transporta pakalpojumiem, visbiežāk dod priekšroku vienas dienas ekskursijai, arī aktīvai atpūtai (maksājamai atrakcijām uz ūdens) dabā, pastaigājoties, vērojot dabu. RNP apmeklētājs ceļojumā lieto pārsvarā vieglo transportu, bet biežāk kā pārējos NP – grupas autobusu.
- 9.4. SNP apmeklētāja profils: 16–45 gadus vecs vietējais ceļotājs. Nelielā pārsvarā tās ir sievietes, kuras ceļo grupā ar 2–4 ceļabiedriem vienaudžiem vai bērniem vecumā līdz 15 gadiem. SNP apmeklētājs, ja ir tūrists, visvairāk naudas tērē mazumtirdzniecībā, ceļojumā pavadot vidēji 2.4 dienas. Vidējie izdevumi dienā SNP apmeklētājam ir 7.89 LVL. Vismazāk naudas NP apmeklētāji tērē par transporta pakalpojumiem, visbiežāk dod priekšroku vienas dienas ekskursijai, pastaigām dabā, vērojot to un apskatot ievērojamas vietas. SNP apmeklētājs ceļojumā lieto pārsvarā vieglo transportu, arī dzīvojamus treilerus.

10. Kopā Latvijas NP 207 500 apmeklētāji 2010.gadā radīja 50 126 920.48 LVL vai vairāk kā 50.12 milj. latu lielu ekonomisko nozīmīgumu NP reģionos – katrs NP apmeklētāja iztērētais lats raisīja rezonansi vidēji 11.74 latos NP reģionu tūrisma un ar to saistītajās nozarēs, t.sk.:
- 10.1. GNP kopējā ekonomiskais nozīmīgums 2010.gadā no 70000 NP apmeklētāju izdevumiem ir 20 873 383.93 LVL apjomā vai vairāk kā 20.8 milj. latu, raisot katra NP apmeklētāja iztērētā lata rezonansi NP reģionu tūrisma un ar to saistītajās nozarēs 15.67 latu apjomā;
 - 10.2. ĶNP – no 37 500 NP apmeklētāju izdevumiem bija 19 822 926.76 LVL apjomā vai vairāk kā 19.8 milj. latu, raisot katra NP apmeklētāja iztērētā lata rezonansi NP reģionu tūrisma un ar to saistītajās nozarēs 10.63 latu apjomā.
 - 10.3. RNP – no 60 000 NP apmeklētāju izdevumiem bija 6 823 639.34 LVL apjomā vai vairāk kā 6.8 milj. latu, raisot katra NP apmeklētāja iztērētā lata rezonansi NP reģionu tūrisma un ar to saistītajās nozarēs 11.22 latu apjomā.
 - 10.4. SNP – no 40 000 NP apmeklētāju izdevumiem bija 2 606 970.44 LVL apjomā vai vairāk kā 2.6 milj. latu, raisot katra NP apmeklētāja iztērētā lata rezonansi NP reģionu tūrisma un ar to saistītajās nozarēs 5.62 latu apjomā.
11. Balstoties uz sakarību un sadalījumu analīzes un testu rezultātiem, un pierādot pētījuma hipotēzi, secināts, Latvijas NP reģionos ietilpstošajās pašvaldībās tūrisma ekonomiskais nozīmīgums ir dažāds un ne visās tas ir būtisks. Var pieņemt, ka ir vairāki faktori, kas ietekmē tūrisma ekonomisko nozīmīgumu, piemēram, ekonomiskās aktivitātes dažādība un intensitāte, pilsētu tuvums, apdzīvotība u.c. Šo faktoru pētniecība NP reģionos ir izaicinājums turpmākiem zinātniskiem pētījumiem.
12. Galvenie pētījuma rezultātu interpretācijas atklājumi:
- 12.1. Latvijas NP reģionos tūrisma tiešā ekonomiskā ietekme (TEI) 2010.gadā ir 24.45milj. LVL, kas ir 6.31% no tūrisma TEI (384.4 milj. LVL) Latvijā 2010.gadā;
 - 12.2. Latvijas NP reģionos tūrisma izraisītā jeb inducētā ekonomiskā ietekme (SEI) 2010.gadā ir 11.21milj. LVL, kas ir 5.95 % no tūrisma SEI (188.5 milj. LVL) Latvijā 2010.gadā;
 - 12.3. Latvijas NP reģionos tūrisma kopējā ekonomiskā ietekme (KEI) 2010.gadā ir 50.12 milj. LVL, kas ir 4.77% no tūrisma KEI (1 051.5 milj. LVL) Latvijā 2010.gadā;
 - 12.4. Latvijas NP reģionos tūrismā tieši bija nodarbināti 2198 strādājošie, kas ir 7.57% no valstī tūrismā nodarbinātajiem (29 000). GNP tūrismā tieši nodarbināti 5.06%, ĶNP – 1.61%, RNP – 0.39%, bet SNP – 0.5% no valstī tūrismā tieši nodarbinātajiem;
 - 12.5. Latvijas NP reģionos tūristu vidējais uzturēšanās ilgums 2.08 dienas, kas ir par 1.7 reizēm ilgāk kā vidēji Latvijā 2010.gadā (1.2 dienas);

12.6. Latvijas NP reģionos ietilpstošajās pašvaldībās ieņēmumi no IIN tūrisma 2010.gadā bija gandrīz 1.7 milj. LVL, kas ir 2.58% pašvaldību kopējos ieņēmumos pamatbudžetā no IIN.

13. Nodrošinot nepieciešamos statistiskos datus, to ieguves sistemātiskumu un regularitāti, aprobētās tūrisma ekonomiskā nozīmīguma novērtēšanas metodoloģijas pielietošana *ex ante* situācijas noteikšanai ir iespējama arī citās Latvijas ADT, pie nosacījuma, ka šādi vērtējumi tur iepriekš nav veikti. Promocijas pētījuma rezultātu salīdzināšana ar rezultātiem turpmākajos pētījumos Latvijas NP reģionos, kas iegūti, pielietojot izveidoto metodoloģiju, uzskatāma kā *ex post* situācijas novērtēšana, nosakot izmaiņas procentos jeb tūrisma ekonomisko ietekmi konkrētā laika periodā.

PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMI

Promocijas pētījuma gaitā identificēto galveno problēmu risinājumu ieteikumi saistīti ar darba saturu un secinājumiem.

1. problēma

Nacionālā Attīstības plāna 2014.-2020.gadam (NAP 2020) Prioritāšu ziņojumā prioritātes „Daba kā nākotnes kapitāls” virziena „Dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīga apsaimniekošana” rīcībā „Dabas aktīvu kapitalizēšana” viens no indikatoriem bija „Dabas resursu izmantošanas produktivitāte”, kurā tūrisms kā sabiedrības labklājības paaugstināšanas un aizsargājamo dabas teritoriju (ADT) attīstības iespēja netika identificēts. NAP 2020 1. redakcijā (uz 01.07.2012.) šāds papildinājums tika izdarīts, nosaucot rekreācijas resursu izmantošanu kā iespēju attīstībai. Tomēr 2012.gada 6.augustā publicētajā NAP 2020 variantā (sākotnējā redakcijā) tā 1. redakcijas labojums sašaurina tūrisma izpaušmju potenciālu ADT: dabas kapitāla ilgtspējas nodrošināšana ar tūrisma aktivitātēm iekļauta prioritātes „Izaugsmi atbalstošas teritorijas” skaidrojumā, bet prioritātes rīcību virziena „Dabas un kultūras kapitāla ilgtspējīga apsaimniekošana” mērķos, indikatoros un uzdevumos rekreācijas resursu izmantošana neatklājas. Tūrisma aktivitāšu izpaušme paredzēta tikai ar kultūras kapitāla resursu (pasākumi, amatniecība u.tml.) izmantošanu, ko pārsvarā nevar nodrošināt ADT, t.sk. NP, jo šajās teritorijās tūrisma pamatresurss ir daba.

Ieteicamais risinājums

Tā kā no 06.08.2012. noris NAP 2020 sākotnējās redakcijas sabiedriskā apriešana, gan autorei, gan citiem tūrisma un dabas aizsardzības profesionāļiem ir iespēja papildināt šī dokumenta saturu ar ADT attīstības redzējumu – akcentētu valsts „zaļo” potenciālu, lai arī ADT (kā izaugsmi atbalstošas teritorijas) varētu dot sabalansētu un iespējami vispusīgu pienesumu „ekonomiskajā izrāvienā” Latvijā kopumā. To varētu nodrošināt, piemēram, izaugsmi atbalstošu teritoriju klasifikācija (ADT, lauku, pilsētu, piejūras, pierobežas u.tml.) ar līdzīgi grupētiem tūrisma pamatresursiem, attīstības prioritātēm, mērķiem, indikatoriem (rādītājiem) un uzdevumiem, kur parādītos arī tūrisma (dabas, lauku, kultūras u.c. veidu)

atšķirīgās pieļaujamās iespējas veicināt ekonomisko izaugsmi katrā teritoriju kategorijā. LR Pārresoru koordinācijas centram (PKC) vajadzētu papildināt arī prioritātes „Izaugsmi atbalstošas teritorijas” mērķu sasniegšanas rezultatīvo indikatoru klāstu, kas saskanētu gan ar ADT vides kapacitātes (pieļaujamās noslodzes) indikatoriem¹⁵, gan ar tādiem rezultatīviem indikatoriem, kas raksturo arī ADT attīstību¹⁶. Tādējādi tiktu arī papildinātas iespējas novērtēt Latvijas lauku un ADT ilgtspējīgas attīstības, reģionālo vai vietējo sociālekonomisko situāciju, kā arī NAP 2020 atbilstošo rīcību efektivitāti nākotnē.

2. problēma

Latvijā tūrisma ekonomisko efektu monitoringam ir sagatavots pietiekams politiskais ietvars (institucionālā, tiesiskā, normatīvā un rekomendējošā bāze). Monitorings kā kritērijs ir ietverts jebkura attiecīga regulējuma vai rīcībpolitikas dokumentos jēdzienā „*ilgtspējīgs(-a)*” (attīstība, izmantošana, saglabāšana, nodrošināšana utt.). Tomēr tūrisma monitorings kā ilgtspējas kritērijs un process, īpaši reģionālajā un vietējā līmenī, nav atpazīstams institūciju funkcijās, atbildībā un paskaidrojumos. Autorei radies iespaids, ka ilgtspējas jēdziens nav izprasts visā savā būtībā. To pierāda tūrisma ekonomisko pētījumu trūkums reģionālā un vietējā mērogā, kā sekas ir ilgtspējīga tūrisma attīstības un mārketinga plānošana uz ekonomiski neizvērtēta pamata. Attīstības plānošana tādā kvalitātē ir ļoti bīstama ADT resursu ilgtspējas nodrošināšanai.

Ieteicamais risinājums

Šīs problēmas risinājumā autore izsaka priekšlikumu papildināt LR RAPLM 2010.gadā aktualizēto Metodiku attīstības programmu izstrādei reģionālā un vietējā līmenī ar Vadlīnijām (iekļaujot metodoloģiju) ekonomiskās situācijas priekšizpētei (*ex ante*) un pēcakta (*ex post*) novērtēšanai, kur tiktu ietverts gan ilgtspējas jēdziens, gan ilgtspējas kritēriji un to skaidrojums atbilstoši katrai attīstāmajai jomai, mērķiem un mērogam. Attiecībā uz tūrisma attīstību ADT, būtu nepieciešama tūrisma monitoringa vadlīniju izstrāde, paredzot sadarbību un rīcību starp sekojošām iesaistītajām pusēm:

1. LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības lietu ministrijas (VARAM) Valsts attīstības plānošanas departamentu, Pašvaldību attīstības plānošanas departamentu, Dabas aizsardzības departamentu un Dabas aizsardzības pārvaldi (DAP);
2. LR Ekonomikas ministrijas (EM) Uzņēmējdarbības un konkurētspējas departamenta Tūrisma nodaļu;
3. Plānošanas reģioniem;
4. pašvaldībām, kas ietilpst nacionālajos parkos (NP) vai citās ADT, kur tūrisma attīstība ir pieļaujama;

¹⁵ piemēram, kopējo ceļotāju skaitu gadā

¹⁶ piemēram, investīcijas tūrisma un to atbalstošajā infrastruktūrā, vides izglītībā u.c.

5. akadēmisko vidi – augstākās izglītības iestādēm, kas sagatavo tūrisma vadības, ekonomikas, dabas aizsardzības speciālistus, kā arī pētniecības institūtiem, kuru darbība ir saistīta ar tūrisma, ekonomikas vai dabas aizsardzības jomu;
6. nevalstisko sektoru, piemēram, profesionālām valsts un reģionālām tūrisma asociācijām.

Ieteikuma īstenošana ļautu novērtēt tūrisma ekonomiskos sākotnējos un pēc fakta apstākļus reģionālā un vietējā līmenī. Tūrisma monitoringa vadlīnijās promocijas pētījumā aprobētā metodoloģija tūrisma ekonomiskā nozīmīguma (vēlāk arī ietekmes) novērtēšanai varētu būt datu savākšanas un analīzes posmu sastāvdaļa.

3. problēma

Atšķirībā no labas prakses paraugiem pasaulē, Latvijā pastāv izteikts tūrisma ekonomiskajiem pētījumiem nepieciešamo datu trūkums, sākot no NP apmeklētāju skaita līdz datiem, kas saistīti ar tūrisma piedāvājumu un pieprasījumu kā NP teritorijās, tā arī to reģionos vai citās ADT. NP reģionos ekonomiska rakstura tūrisma pētniecību un līdz ar to arī attīstības plānošanu apgrūtina apstākļi, ka Latvijā kā reprezentatīva ir pieejama tikai makro līmeņa tūrisma statistika. Problēmas rodas gan nepieciešamo statistikas datu ieguvē par mazākām vai specifiskām teritorijām, gan to salīdzināmībā, jo praksē pētnieki veic neatkarīgu primāro datu iegūvi, pieļaujot datu dažādību, sadrumstalotību un ticamības apšaubīšanas iespēju.

Ieteicamais risinājums

Situāciju var labot gan tūrisma monitoringa Vadlīniju izstrāde un ievērošana, gan LR EM un tūrisma profesionāļu diskusijās akceptētās idejas par valsts tūrisma stratēģijas izstrādi īstenošana. Šo mērķu sasniegšanai paralēli varētu tikt atrisināta arī reprezentatīvu reģionāla un vietēja līmeņa tūrisma plānošanai nepieciešamo statistikas datu nodrošināšana. LR EM būtu jābūt iniciatoram deleģēt LR Centrālajai Statistikas pārvaldei (CSP) tūrisma monitoringam un izpētei atbilstošu datu vākšanu, uzkrāšanu un publicēšanu par visām Latvijas administratīvi teritoriālajām vienībām.

Saskaņā ar valsts standartu „Tūrisma informācijas sniedzējiem Latvijā” (LVS 200-7:2002) Tūrisma informācijas centri un punkti (TIC; TIP) uzskaita apmeklētājus un viņu pieprasījumus. Tādēļ TIC, TIP un Apmeklētāju centriem (AC), Dabas aizsardzības pārvaldes (DAP) struktūrvienībām – NP administrācijām NP reģionos arī vajadzētu vākt statistiku, kas nodrošinātu atbalstu NP tūrisma ekonomiskajiem pētījumiem un monitoringa veikšanai vismaz datu ieguves posmā. Papildus tam ir nepieciešama arī periodiska, regulāra un sistemātiska NP apmeklētāju un NP reģiona tūrisma un tajā iesaistīto uzņēmēju aptaujas, iegūto datu apkopošana. Īpašu nozīmi vajadzētu pievērst tieši sistemātiskumam, ar to saprotot datu ieguves vienotu sistēmu, piemēram, aptaujas pēc noteikta satura, struktūras, formas. Tādējādi ir iespēja sadarbības attīstībai starp datu vākšanas un uzkrāšanas institūcijām (CSP, TIC, AC, TAVA, DAP vai citām). Minētie pasākumi nodrošinātu statistikas apjoma palielināšanos, izmantošanas un pētījumu tematiskās dažādības iespējas.

INTRODUCTION

According to the Millennium Development Goals set by United Nations Organisation (UNO), the United Nations World Tourism Organisation (UNWTO¹⁷) has set a general goal – to ensure the development of responsible, sustainable and competitive tourism (Tourism and the Millennium ..., 2010). The balanced and sustainable regional development where tourism has a potential to act as a catalyst to level the differences between rural development, the development of protected nature territories (PNT), incl. national parks (NP), and the development of cities is subordinated to this goal in Latvia.

In foreign literature and industry reports there are a lot of examples on how tourists visit particular NP, how much they spend there, how much of money stays in local enterprises, in the state and municipality budget, in local community households, etc. For example, in the USA 21 million travellers visit NP every year spending 40 billion US dollars, providing millions of jobs in tourism industry and revenues for preserving or maintaining NP resources (Burns et.al., 1995). There are no similar data about the contribution of NP tourism to the economics of Latvia or its regions, but it is important to be aware of it because when economic capacity increases, it is possible to improve the economic future of the country, the region or local society and the quality of life.

When explaining the usefulness of the results of measuring the economic effects of tourism, tourism analysts mention the following benefits (Determining the Local..., 2011; Impacts of Protected Areas..., 2006):

1. they justify the use of state and municipality finance;
2. they characterise the significance of the tourism industry in the territory and inform the society;
3. they characterise and facilitate expansion opportunities for tourism entrepreneurship and strengthen its significance;
4. they suit as basis for preparing policies and strategies;
5. they suit for planning the development of transport, culture a.o. infrastructure;
6. they help to make decisions;
7. they offer understanding about the tourism territory and supplement the database for further research;
8. **they are the main instrument for monitoring sustainability of development measures** (Determining the Local..., 2011).

A significant role is also assigned to the contribution science, which has to be integrated into the NP organizational system and culture. It is a world-wide accepted and understandable norm for scientifically informed management and society. The reason – participation of science has the impact of changing people's attitudes and actions by adopting nature-friendly behaviour laws and regulations, developing budgets of municipality and other institutions, development plans, dividing responsibilities, integrating the complicated nature of nature resources

¹⁷ Department of the UNO

into the everyday life and understanding of society (National Park Service..., 2004).

Getting acquainted with the world experience, the author concluded that the economic benefits and impact of nature-based tourism in the national parks in the world has been researched and is being researched by many scientists. An especially notable research experience is demonstrated in the USA, Canada, Great Britain, Finland, New Zealand, Australia a.o. For instance, Barnes J., Beech J.J.I., Boyd S., Dixon J., Drumm A., Ashley C., Goodwin H., Hall C.M., Huhtala M., Eagles P.F.J., Conner N., Lindberg K., Mathieson A., Pearce D., Riley E., Stynes, Wall G., Wells M.P., Wen-Huei Chang and many others (Boniface et al., 2005; Burns et al., 1995; Bushell et al., 2007; Eagles et al., 2002; Goeldner et al., 2000; Huhtala, 2006; Huhtala et al, 2010; Leidner, 2004; Simphson, 2009; Stynes, n.d.; Wall et al., 2006; Wells, 1997). In the research of these and other authors, in theory and applied literature differently administered NP in the world with different tourism resources, their methods and instruments have been assessed. Some tourism research has also been performed in Latvia, which is topical for the administrators of the nature protected territories, municipalities and specialists of tourism industry, entrepreneurs. It has mainly been initiated by the non-governmental sector, e.g. the Latvian Rural Tourism Association "Lauku ceļotājs" (LRTA LC) and "Latvia Nature Fund" (LNF). The research is mainly descriptive, excluding economic assessment in scientific expression, emphasising that it is necessary in the context of other research or competence. Some of the Ph.D. Thesis developed in Latvia are scientifically valuable, where linkage between tourism and special structure of the territory and entrepreneurship (risks, products, quality a.o. aspects) has been studied. Therefore the purpose of the present Ph.D. Thesis is to distinguish scientifically the mutual economic benefits of the subjects involved in NP tourism (municipality a.o. institutions, entrepreneurs and travellers), which has not been recognised and evaluated in Latvia so far but which is becoming topical. Involvement of Kemeru National Park (KNP) administration or Pierīga regional administration of the Nature Conservation Agency (NCA) in the project of the Baltic Sea region programme of the European Union "Parks and Benefits" with the goal to introduce the principles of Sustainable Tourism Charter of Europe (2001) (Charter) for planning territorial development in specially protected nature territories (SPNT) to ensure long-term nature protection observing economic interests could serve as an example. In 2009/2010, to implement the Charter principles KNP needed to assess the social and economic situation of tourism but there was no previous work or experience in it although already in 2007 NCC had ideas on introducing an economic approach to NO operation. These ideas as desires were expressed at regional level conferences and were based in intuition without having a clear understanding of the economic situation outside the agency budget and a vision how to implement them. Although since September 2010 the

Regional Development Planning Unit of the State Strategic Planning Department of the former Ministry of Regional Development and Local Governments of the Republic of Latvia (MoRDLG) has developed an updated Methodology for designing development programmes at regional and local levels providing the analysis of the economic situation and data, the document does not contain methodology for its pre-research. Latvia does not have developed Guidelines for a complex monitoring of tourism in PNT, incl. NP although the LRTA LC developed “Methodology Guidelines for Tourism Monitoring of Slitere National Park” (2009). But they are meant only for one though very significant stage of monitoring – collecting data. Whereas, the database of economic research of the Ministry of Economics of the Republic of Latvia (MoE RL) regarding research published in tourism offers some economic type research, incl. about the introduction of Tourism satellite accounts (TSA) in Latvia (Zaksa, 2004; LZA EI, 2002; Karnīte et al. 2006). The TSA have been designed and are developed to determine the economic impact of tourism on macroeconomics, thus there is lack of data about the regions of Latvia and other specific territorial units. In the present Ph.D. research they would be specific regions of NP of Latvia which are legal and have not been defined statistically. In addition, the final report of the research of the Economic Institute of the Academy of Science of Latvia (EI ASL) of 2006 “Introduction of National Tourism Satellite Accounts in Latvia. Methodological Recommendations for Compiling National Tourism Satellite Accounts of Latvia” presents an opinion that **TSA statistical indicators allow determining the economic impact of tourism, but not its significance** (Karnīte et al. 2006). Based on these problems the author concluded that to determine the economic significance and impact of tourism of NP regions of Latvia as specific territories a methodology should be developed which should be adapted or approximated to research practice in the world. The results should be applicable to tourism planning in municipalities, NPP a.o. interested institutions to offer advantages, e.g., to introduce the Charter principles faster also in other NP and nature parks of Latvia.

The research of the present Ph.D. Thesis is based on the **hypothesis** that the economic significance of tourism in the municipalities included in the regions of the national parks of Latvia is various.

Research object – state significance specially protected nature territories that can be used in nature-based tourism – regions of the national parks of Latvia: Gauja, Kemerī, Slitere and Razna.

Research subject – economic significance of tourism in the regions of national parks of Latvia.

The **research goal** derived from the hypothesis is to justify theoretically and to assess the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia, developing and approving its assessment methodology.

Research objectives to attain the research goal:

1. To research the interaction of tourism and national parks as a background for the economic significance and impact of tourism in the periphery (regions) of national parks. To justify theoretically the determination of the research territory – NP regions.
2. To research the operational and the related institutional and political framework of the national parks of Latvia, emphasising the basis supporting the assessment of the economic significance and impact of tourism.
3. To research theories and practice on the economic aspects of tourism and its assessment in national parks and their regions in the world.
4. To develop and appropiate methodology when calculating the economic significance of tourism and to evaluate the economic significance of tourism in the municipalities included in the regions of NP of Latvia.

Methods for implementing the research objectives: general scientific research methods in economics, qualitative and quantitative research methods: monographic research method – analysis of the content of literature, databases a.o. sources (content analysis); analysis and synthesis method; statistical observation method with performing surveys as a tool of obtaining primary data; descriptive statistical analysis method and logical construction for researching particular processes, defining mutual relations; analysis of economic impact method and triangulation; factor analysis with mutual relations analysis using linear pair correlation and linear regression methods; testing distribution with Kolmogorov-Smirnov test; testing significance by the non-parametric Mann-Whitney test and parametric T-test; interpreting results with the comparative approach.

Information sources: laws of the Republic of Latvia, Regulations of the CM of the Republic of Latvia, materials of the MoE RL, VIDM, former MoRDLG; information of NPA and NP (from 2009 as a structural unit of the NPA); databases of non-governmental organizations (international and local units, associations, etc.) (*UNEP-WCMC; WCPA; IUNC; UNWTO* a.o.); official statistics institutions (e.g. CSB of the RL a.o.); materials and information collections of Tourism information centres (TIC) and visitors centres (VC); information and annual reports of the municipalities included in the regions of the NP of Latvia; informative reports, scientific publications, incl. from electronic resources, statistics gathered by the world national parks and research, scientific, theoretical and applied literature sources – both e-resources and bibliography. When selecting the information sources, the emphasis was placed on the materials from the USA, Canada, Australia, New Zealand, Great Britain and Finland regarding the research theme. The research uses data accrued in the economic experiment – results of the survey of travellers, tourism entrepreneurs and entrepreneurs involved in tourism.

Scientific novelty:

1. theoretically justified determined research territory – NP regions as analytical regions;

2. clarified and summarised data that characterise tourism in NP regions and its related entrepreneurship and employment that can serve as an *ex ante* for further research of the dynamics of socio-economic effects of tourism in NP regions;
3. analysis of the political framework binding for tourism economic evaluation in the regions of NP of Latvia that would allow explaining the lack of research on tourism economics in Latvia, as well as planning and implementation of tourism development performed in NP regions without this basis, except for Kemeris NP;
4. requirements for assessing the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia have been set;
5. developed and approbated methodology for the assessment of the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia, which in a similar way can be applied to the assessment of tourism economics in other protected nature territories as *ex ante* for determining the situation;
6. for the first time in Latvia, the economic significance of tourism in the regions of NP in Latvia has been calculated and its proportion in the total volume of the economic impact of tourism in Latvia has been calculated;
7. for the first time in Latvia, the economic significance of tourism in the base budgets of municipalities included in NP regions has been assessed;
8. the most typical consumer of tourism services in the regions of NP of Latvia has been determined, its social portrait or profile has been developed.

Practical significance of the research:

1. based on the assessed economic significance of tourism, regional development institutions of Latvia, municipalities of NP regions, NCA a.o. may plan development of sustainable tourism;
2. the developed methodology for assessing the economic significance of tourism can also be applied to assessing tourism of other protected nature territories of Latvia;
3. the prepared theoretical material supplements the practical application of tourism theories in Latvia, as well as can be used in tourism study process.

The **defendable theses** of the Ph.D. Thesis

1. Tourism as an economically significant area that resounds over the borders of national parks has developed through the mutual development of travelling and protected nature areas.
2. Irrespective of the national parks management models, the monitoring of economic effects of tourism is supported by the current institutional, legal and recommending basis. However, Latvia needs more active practical action to ensure methodological basis and research results.
3. The methodology for evaluating the economic significance of tourism in the regions of national parks of Latvia is complicated and its application can offer a scientifically justified assessment of the tourism situation.

Limitation of the research:

In the world practice, research of tourism economics is based on dynamic data.

In Latvia TSA contains a range of statistical indicators and measurements at the macro level and they are not distinguished or publicly available about particular territorial units. The administrations of NP of Latvia do not provide data in time dynamics and detail either, which is necessary for attaining the goal of the Ph.D. research because the data have not been gathered and stored¹⁸. Thus, the lack of the amount and detail of data is a significant limitation, which, making gather from the beginning allow assessing the economic significance of tourism in NP regions only as *ex ante* conditions for further research in time dynamics (*ex post*).

1. BACKGROUND OF THE ECONOMIC SIGNIFICANCE OF TOURISM IN NATIONAL PARKS AND THEIR REGIONS

The chapter comprises 26 pages, 3 figures, 3 tables, 9 appendices.

The research object of the present Ph.D. Thesis – regions of the national parks of Latvia, is characterised by an interaction of nature-based tourism as an economically active industry with national parks as protected nature territories. These are components that the author researched to characterise the background or the field of expression of the economic significance of tourism.

1.1. National parks as protected nature areas and their use in tourism

Nature protection and recreation simultaneously, it is an available combination in nature-based tourism - nowadays it is offered by national parks.

1.1.1. National parks

National parks are protected nature areas (PNA). PNA is a surface or sea territory, which is especially determined for protecting and maintaining the biological variety, nature and cultural resources, administering it through legislation or any other effective way. The statistics of 2010 approves that PNT cover 15% of all the surface territory of the world and 5.9% of waters (incl. only 0.7% of the ocean territory) (Protected Areas – what ..., 2010).

The development of PNA has been little and fragmentarily researched in the world. Different information can be found on the development of PNT, which widely comes from the USA and Canada. From 1972 till the beginning of the 21st century the USA research approves that the oldest documented research in the world date back to already 1122 BC in China when measures for protecting forests were taken (for obtaining wood-pulp and for military purposes). Preserving of various religious or worship places is even older, as well as protection and cultivation of hunting areas. There is news that in Europe, in Venice in the 8th

¹⁸ From 2009 in the territories of GNP and SNP some tourist sights have electronic visitor counting but work on correct interpretation of the obtained data to provide representative statistics started only in August 2012.

century AD a holy place for protecting deer and boars was established. Whereas in England, in 1084-1086, by the order of William I the Domesday Book of the land property of England was created. It was a list of the forests, land, agriculture, fishery, hunting reserves and productive resource territories, their accounting and auditing, which should be considered the first nature resources management and development plan (Ceballos–Lascurain, 1996; Eagles et al., 2009). Although history the park concept in the world dates back to 1,5 thousand old sources, in the late Middle Ages, during Renaissance and also in the 19th century in France, England, Italy, Central Europe, Central Africa and Mexico game preserves and royal hunting preserves were established, in which mainly games were raised and also hunted (Ceballos–Lascurain, 1996). Royal parks open to public were also developing (Eagles et al., 2009). At the same time both in England and the USA ideas about preservable territories and their unique resources as a national value or a harmonic value for the nation were floating around. Beginning with 1870, the USA did everything to promote society’s deliberateness and responsibility to the heritage of nature and cultural resources to be left for future generations (Ceballos–Lascurain, 1996; Eagles et al., 2002), which in the author’s opinion is birth of the principle for ensuring sustainable resources. Thus the establishment of national parks started in the world.

Eagles and Bandoh (*Eagles and Bandoh 2009*) have studied the meaning of the notion which has been explained by using different dictionaries in different countries of the world during the period from the 13th century till nowadays and have concluded that **a park** means:

- a territory attached to something (e.g., real estate or some population);
- a marked territory which contains something different from what is outside it;
- a critical border;
- a special territory;
- a significant and sanctioned existing territory (Eagles et al., 2009).

The purpose of the use of a park already historically included two conceptions – they were recognizable and in a special place, territory, as well as a territory for recreation, preserving and protection (Eagles et al., 2009).

Whereas, the concept of national or nation-significant territories of parks has arisen both in English poetry and American painting. In 1810 the English poet William Wordsworth expressed the thought for the first time in the world that the Lake District of England should be accessible to everyone so that it could be seen and it could bring pleasure to hearts. The ancient and old park concepts reached the governments, the policies for protected territories were developed, but most importantly, it enhanced the national availability conception, which nowadays, especially in Scandinavia (e.g. Finland), is recognised as “every man’s right” when being in the PNT, incl. national parks (Eagles et al., 2009). The essence of this conception is hidden in the principle that the PNT of national significance should

be freely available and it is still used as an argument nowadays to use the territory of NP for tourism or recreation to provide it for low price or free of charge for society.

National parks are state significance specially protected nature territories (SPNT) that should be used for tourism and that possess characteristic outstanding nature creations of national importance, untouched and little changed by human activities landscapes and culture sceneries, variety of biotopes, richness of cultural and historical monuments and peculiarities of cultural environment. A national park is a territory that should be considered valuable from its natural, scientific, aesthetic, cultural and educational perspective (Kas ir nacionālais ..., 2008). Based on the data of the *United Nations Environment Programme - World Conservation Monitoring Centre (UNEP-WCMC)* and the *World Commission on Protected Areas (WCPA)*, the world has more than 120000 various protected territories, including, 3881 national parks (NP) (Advanced Protected Area ..., 2009). 359 NP of Europe also comprise four NP of Latvia – Gauja, Kemeris, Razna and Slitere (Phillips, 2009).

In the 19th century, when romanticism was recognised, partly as a reaction to rationalism when science less began to consider a human as a part of nature but as an individual being who stands above the nature. Romanticism movement valued high the beauty of nature. In the USA it was an important reason to establish the first national park in the world in 1872 – Yellowstone NP (Baerselmans et al., n.d.). Sweden was the first country where in 1909 nine national parks were established at once, and they are also the first national parks in Europe and the 27 States of the European Union (EU 27) (National Parks of ..., 2009).

In 2012 Latvia celebrates the 100 anniversary since the establishment of the first protected territory – Moricsala Nature Reserve (Rezervāti un nacionālie ..., 2012). In 2012 more than 12% of the total territory of Latvia are occupied by 706 by the law or the Regulations of the Cabinet of Ministers approved SPNT, and each of them corresponds to one of the 9 protected territory categories determined in Latvia (Īpaši aizsargājamās dabas ..., 2011). All national parks of Latvia are SPNT, wide areas where nature values, landscape values and cultural and historical heritage are protected, simultaneously also doing scientific research, education of society and recreation organization (Par īpaši aizsargājamām ..., 1993). The NP of Latvia cover 2160.24 km² or 3.34% of the country's territory. The largest of the NP of Latvia is Gauja NP, with the total territory of 917.45 km², occupying 1.42% of the country's territory. Whereas, the smallest is Slitere NP with the total territory of 264.99 km² or 0.41% of the country's territory. The NP of Latvia are territories of the European protected nature territories (PNT) network *Natura 2000* which comprise about 25 000 PNT of Europe and they cover 20% of the territory of the European Union (EU), from the north of Finland till Sicily in Italy and the South of the Canaries (What is Natura ..., 2011).

Gauja National Park (GNP) is the first NP in Latvia, established in 1973 although its establishment history is more ancient. Already in the 20-ies of the 20th

century Sigulda park was founded on the banks of the river Gauja, covering about 600 ha of land. In tourism booklets it was called the Switzerland of Livonia (Eglīte, 2011). The most significant value of GNP is the ancient valley of the Gauja river, the largest outcrop of the Devon rocks in Latvia – sandstone steep slopes, cliffs and caves, more than 500 monuments of culture and history (Par Gaujas nacionālo ..., 2009).

KNP was founded in 1997 with the aim to protect rare species and biotopes, as well as the area where sulphuretted hydrogen sources are developing (Ķemeru nacionālā parka ..., 2002a). Part of the territory of KNP is included in the wetland of international importance “Kaņiera ezers”. 3 nature trails have been developed in KNP, which were closed for visitors due to the wearing off of the infrastructure (Ķemeru nacionālā parka ..., 2009).

The territory of the present Slitere National Park (SNP) was established in 2000 although its oldest part was founded already in 1921, separating a little touched forest area of 11 km². The most significant values of SNP, which are available to visitors, are the coast line of the Baltic ice lake – Blue cliffs that are covered by old, little touched broad-leaved forests with rich biological variety, as well as 150 – 180 dunes and hollows and Bažu swamp (Slīteres nacionālais parks, 2009).

The youngest NP in Latvia is Razna National Park, whose development began at the end of the 80-ies of the 20th century when in a study by the Committee of Nature the worsening of the ecological situation of Razna lake if compared with the 50-60-ies of the 20th century was mentioned for the first time. In 2004 the territory was established as Razna Nature Park but in 2007 it was founded as a NP (Rāznas nacionālā parka ..., 2009a). The most significant value of RNP is the largest lake (by its volume) in Latvia – Razna lake and the high quality of its water (Rāznas nacionālā parka ..., 2008).

There is very different and fragmentary information about the number of visitors of the NP of Latvia. In total the average accounted number in all NP of Latvia is approximately 226 768 visitors but, taking into account the nowhere accounted total number of NP visitors, which is based on the assumptions of entrepreneurs and the author, it may exceed one million.

1.1.2. Tourism in national parks

The historical development of nature-based tourism in the world should be attributed to very ancient times – many researchers are convinced that the stories of Herodotus reflected in ancient literature (BC) about the coast of the Black Sea, the Aegean Sea and the South of Italy, Athens and Egypt, Caesar’s stories about Brittany and the Galls, Aristotle’s stories about foreign culture, nature and history already contained features of tourism. Later Marco Polo, Ibn Batuta, Bernardino de Sahagun, Joseph de Acosta a.o. told about visiting new countries. Later on Charles de Condamine, James Cook, Alexander van Humboldt, Charles Darwin, David Livingston a.o. encouraged to travel to strange lands and to acquaint them.

In modern understanding, tourism in nature should be linked with at least one century earlier period than the one when the establishment of national parks began. In the USA, Canada, Great Britain, northern countries of Europe and in other places of the world the beginnings of the development of nature tourism were facilitated by paintings in approximately middle of the 18th century – beautiful landscapes, oceans, seas, waterfalls, forest animals. Simultaneously nature was also reflected in literature. Human desire to see the visualised in art increasing, the visiting of the romanticised sights also increased to gain emotional pleasure, to rest outside while travelling, to observe unknown, unique or scenic territories, but later – in the 19th century – also to gain knowledge about nature. The observation of nature and landscape, begun in the 19th century, their use in entertainment, recreation and search for new, unique impressions were also an important reason for the development of the national parks concept. According to Jakle (*Jakle 1985*) and Butler (*Butler 1992*), along with nature protection, travelling in nature territories contributed to economics, which already required tourism policy (Ceballos–Lascurain, 1996).

As some sources reveal, modern, nature-based tourism arrived to the world along with the development of aviation in the largest residential centres, for instance in Canada. Other information sources approve that appearance of nature tourism in the modern industrial world dates back to the 50-ies of the 20th century, with the origin in Africa (Nepal, Costa Rica, Ecuador, Kenya). In the mid-60-ies of the 20th century lobbying the nature protection priority in the USA and publicity ensured the ecological approach to planning tourism development, which in the world is considered the beginning of eco-tourism in its modern expression (The history of ..., 2009; Tourism, 2009; Landscape Painting and ..., 2009; Ceballos–Lascurain, 1996). Such an action was logical and timely because after World War II, with the industrial development, travelling became available not only to the elite of society but also to common people. Nowadays the contribution of national parks to tourism is mainly based on tourism activities, determined by the understanding of nature resources sustainability and variety in their natural environment. According to Dowling (*Dowling 2002*), tourism in the protected nature territories is in, about and for the environment (Newsome et al, 2002). According to Wiley (*Wiley 1994*), who the author also agrees with, nowadays nature-based tourism dimensions are activities, business, philosophy, a symbol, and also the principles and goals for preserving nature (Wiley, 1994).

In relation with the development of romanticism and sentimentalism art, landscape parks started to develop also in Latvia in the second half of the 18th century. Romanticism is characterised by close and intimate attitude to nature, where all the strange and exotic seemed attractive because nature was no longer changed but cultivated (Laime, 2009).

The oldest tourism sight is considered Gutmanis cave in GNP. It has been approved by the oldest petroglyph on the wall of the cave, which has been carved in 1521, as well as some belongingness sign in a frame typical for the Renaissance

period (Laime, 2009). Later examples of the 30-ies of the 20th century approve that a special boat rout along the Gauja was developed for tourists in the territory of GNP, which was advertised in the newspapers of those days: “Tourists in Sigulda are offered a new convenience – motorboat “Sigulda” rides along the Gauja. On Sundays and holidays motor boats provide regular traffic between the Gauja bridge and the Devil’s cave. Fare 50 santimi”, “It is possible to get from Sigulda to the Devil’s cave by a cab paying 4.50 Lats for it while the ride to Gutmanis cave costs 2.50 Lats”. One of the driving forces for the development of this tradition, of course, was local inhabitants and entrepreneurs who were interested in creating a possibly better product to sell (LDF, 2010; Rozīte, 1999; Laime, 2009).

In tourism development in the territory of KNP the most significant time and place are related to Kemerī. The development of Kemerī was affected by tendencies in Europe – treatment of aristocrats in sanatoriums and resorts. At the very end of the 18th century basis for the development of two resorts of Latvia - Baldone and Kemerī – were laid. Until even World War I tourism was more related with the development of resorts and during this time Riga seaside developed as the biggest recreation place. At the beginning of the 19th century rest of the citizens of Riga in Kurzeme seaside (Plienciems) became more favourite, later, in the second half of the 19th century, recreational trips outside Riga obtained a mass character. It was facilitated by the opening of the railway lines. Riga seaside was mainly visited by the citizens of Riga, but at the end of the 19th and beginning of the 20th century many visitors came from the provinces of Russia and from abroad (Rozīte, 1999).

The first tourism activities in modern understanding in the territory of RNP date back to the 19th century when artists spent summers in Zosnava and Luznava estates and people from Riga, Petersburg, Moscow and other cities spent summers in the houses near the lake. In the 30-ies of the 20th century in the territory of RNP and in its surroundings there were several tourist accommodation places, there were boarding-houses in Malta, Dagda, Ubagova, Tulemuiza, Jaunslabada and Rimsas of Vecani village. Most of the tourist accommodation places worked all year round. The price for 14 days in the boarding-house varied from 28 to 39.20 Lats, but price for a bed – from 0.50 to 0.70 Lats per night. In majority of tourist accommodation places it was possible to have a slight meal for less than a Lats, to buy a litre of milk for 0.10-0.20 Lats. After gaining independence, the most beautiful landscape sights of Latvia, incl. Latgale upland with Razna lake in its centre became a tourist destination (LDF, 2010).

Since the 14th century the main source of income for the inhabitants of the territory of SNP has been farming and fishing, ship building, which was interrupted during the soviet times and all fishery moved to Kolka but the seaside fishing was prohibited. After World War II Northern Kurzeme, incl. the present territory of SNP, was a border area where military bases were located in the Liivian villages.

As a result of the changes, the seaside villages decayed, including the reduction of the significance of Mazirbe as a local seaside village. In the 50-ies of the 20th century by the order of the army of the Union of the Soviet Socialist Republics (USSR) pine forests were planted in the agricultural land of seaside villages with the aim to limit the number of inhabitants at the border of the country (SNP Dabas aizsardzības ..., 2010). There was no tourism development.

1862 is considered the beginning of tourism movement in Latvia. Systematic excursions were organised then. Tourism became one of the industries of economy in modern understanding in Latvia in the 20-30-ies of the 20th century when tourism movement was institutionalised and enhancing travelling around Latvia was one of the goals of tourism policy of Latvia. To attain this goal, the campaign “Tour the native land!” started. Also after the overturn of May 15, 1934 when a centralised Tourism Bureau opened, local tourism continued growing reaching 185 tourists per year. During the first independent Republic of Latvia the informative support by the country allowed for the development of accommodation, catering and transportation enterprises that was interrupted by World War II. After the war and during Stalin’s reign people did not travel much for tourism. Tourism flourished as mass activity in the second half of the 50-ies, beginning of the 60-ies of the 20th century during Hruschov’s “political thaw”. Hundreds of travel and excursion routes were developed in a planned manner all over the territory of the country, tourist bases and campsites were built. In the 60-ies and 70-ies of the 20th century recreation centres and cottage districts were built where citizens of Latvia holding “important positions” and visitors from other places of the USSR stayed for recreation. These territories had clubs, cinema halls, canteens, offered rent of tourism equipment, sports grounds and playgrounds. Tourists arrived there in organised groups and went on organised excursions (LDF, 2010).

After Latvia regained its independence tourism experienced a downfall. The situation started to change in the second half of the 90-ies when privatisation took place, the business environment improved and the first private tourism enterprises started to operate. The most rapid development of enterprises happened from 2001 till 2005 when due to the available financial support of the European Union (EU) accession of Latvia in the EU, new guest houses were built and the existing tourist accommodation places were improved (LDF, 2010). It also significantly affected the development of the territory of SNP – it became freely accessible to visitors, the form of land ownership changed, as well as people’s occupation and active awareness of Liivian cultural and historical heritage started. The above changes were the main preconditions for changing the status of the protected nature territory from nature reserve to a national park (SNP Dabas aizsardzības ..., 2010).

As history exhibits, tourism in rural and NP territories as a source of income has been known in Latvia for more than a century, thus assigning economic value to the present NP territories. But in 2010 tourism services were offered free of charge only in the sights administered by non-governmental organisations “GNP

fund” and “Komeršsabiedrība GNP informācijas centrs”, Ltd. (Zvarte rock, Gutmanis Cave, Ligatne nature trails, Slitere¹⁹ lighthouse (in the territory of SNP) a.o.). Thus, the visitors’ access to paid or free of charge services in NP depends on the initiative of the administrator of the particular tourism sight or resource. Whereas experience of Australia approves that NP gain income both from nature tourism and recreation and from facilitating tourism commerce to finance preservation of resources (Buckley et al., 2003). It is possible to agree with the USA scientists Eagles and Bandoh (*Eagles, Bandoh 2009*), as well as the opinion of the authorities of scientific and practical work in other countries that to increase the economic benefits of NP and their periphery or regions, it is necessary to orientate to implementing business approaches to NP management which is responsible for nature tourism. It is possible to direct income to the protection of NP resources, regulating consumption, organization of environmental education activities a.o. (Eagles et al., 2009). It is the modern understanding of the economic role of tourism in all the protected nature territories in total. According to the author, a total of such measures give meaning to Dowling’s mentioned expressions of nature tourism *in, about and for nature* – these expressions of tourism are development stages of human understanding and responsibility in the interaction of tourism and natural parks as protected territories.

Basic income of the administrations of NP of Latvia – state budget subsidies, transition to the understanding of *tourism for nature* is at the development stage. State subsidies are used for performing the functions of NP within the borders of the territory of NP. In the situation when the tourism services offered by NP administrations are free of charge and the direct economic beneficiaries of tourism are tourism enterprises and their employees also in the periphery of NP territories, it should be measured in a wider territory.

1.2. Regions of national parks – research territory

In the general practice in the world it is accepted that a region is any large part of surface which by its physical geographical characteristics or the character of human operation is different from the neighbouring territories. Regions can be territories whose main characteristic is borders. From the functional perspective, territories can be divided into groups (Vaidere et al., 2006):

1. political or administrative territories;
2. business or business management and
3. possession or psychological or legal possession territories.

The first two are administrative territories with particular social functions, their own administration and management (Vaidere et al., 2006). The first can be partly attained to NP because the administration of this territory is expressed through

¹⁹ Slitere – an inhabited area in the territory of SNP

legal responsibility, which is mandatory for both NP administrations and owners or managers of land. Within their borders, NP territories can also be called the NP administration supervision territories. The criteria of regional division can be divided into two groups:

1. normative or formal,
2. analytical or functional (Vaidere et al., 2006).

Regions, which are established by legislation for executing certain functions, providing the necessary resources and management, are called **normative regions** (Glasson, 1992). Normative regions are established according to the political approach, their borders are determined according to the local municipalities, the number of inhabitants, sometimes the historical, cultural a.o. factors, which have to be taken into consideration to preserve the specifics and autonomy. Such regions have determined borders and administrative structures. It is usually determined if the regional network should cover the territory of the entire country (Vaidere et al., 2006). In Latvia they are five planning regions – Kurzeme, Latgale, Riga, Vidzeme and Zemgale (Reģionālās attīstības likums, 2002; Plānošanas reģioni, 2009). Parts of the territory of NP of Latvia are located in all planning regions.

According to the USA scientist Glasson (*Glasson 1992*), the **analytical region** is a wide geographical area that is unified in a particular relation (connection) of functional phenomena and that is defined based on the total of particular criteria (Glasson, 1992). Analytical regions are classified by analytical – geographical or socially economic features, for instance, by homogeneity of economics (clearly determined functions or processes) or polarity in the geographical space of the human's economic, cultural and social life – in the territory of the particular region (Vaidere et al., 2006). According to theory, Latvia has 6 analytical regions – Riga, Pierīga, Vidzeme, Kurzeme, Latgale and Zemgale statistical regions (Par statistiskajiem reģioniem, 2010). Parts of the territory of NP of Latvia are located in five statistical regions – Pierīga, Vidzeme, Latgale, Kurzeme.

Researching the development of PNA regions the author concluded that for almost 40 years already nature protection specialists in the world have been looking for the ways how to ensure qualitatively the use of PNA coverage so that the ecological or the specific territory would be both preserved and socially and economically representative. It is an issue of national and regional importance (Hazen et al., 2004). PNT networks of various scale are created, with some uniting element (-s). for instance, the goal of the Amazon rainforests network is to protect and preserve a particular eco-system, to innovate administration and management, monitoring, investment strategies, etc. In 2005 the world had 188 cross-border PNA complexes (incl. *Natura 2000*), in total comprising 188 protected territories in 112 countries of the world, thus representing 16.8% of the total world PNA (Johnston, 2006). PNA regions or networks can be divided by the geographical scale, the development level, the goal, resources or biological variety, the type or status, as well as by priorities (A – Z areas of ..., 2010c).

In 2010 in Latvia the Nature Conservation Agency (RL NCA) supervised 7 regions that covered the entire territory of the country. With reforms in state administration and institutions continuing, from 2011 the RL NCA comprises 4 regional structural units that oversee four regions that cover the territory of Latvia:

1. Pierīga regional administration (supervises KNP);
2. Vidzeme regional administration (supervises GNP);
3. Kurzeme regional administration (supervises SNP);
4. Latgale regional administration (supervises RNP).

The borders of NCA supervision regions are not defined with particular coordinates in the administration regulations but by the published cartographic material it can be understood that their borders coincide with the administrative borders of municipalities, and they cover the entire territory of Latvia. Therefore the author considers that **NCA supervision regions are more analytical than normative**.

According to the Latvian scientist *Dr. geogr. A. Klepers (2012)*, within the framework of the present Ph.D. Thesis the author can consider a geographical space a research territory – functional wider territories supported by tourism of the national parks of Latvia, whose borders do not coincide with any administratively territorial borders. It is justified by the fact that with the existence of the cooperation between the involved parties (commercial, governmental and non-governmental sector, visitors receiving society) or similar strategic direction of tourism development, mutually related or dependent tourism services can really function either exceeding the administrative borders or the opposite – not including in them completely (*Tūrisma telpiskās struktūras ...*, 2012). This is the reality caused by tourism flows. According to the author, regarding the need for assessing the economic significance of tourism, Klepers' opinion can be objected because determined NP borders that coincide with the administratively territorial borders are necessary to ensure, for instance, economically justified planning of tourism on the regional or local scale. On this scale, development planning and evaluation are the competence of such institutions (e.g. Planning Regions, municipalities) whose functions and responsibilities are determined within particular administrative and territorial borders. It is the most significant reason which is on the basis for the development of economic tourism assessment for each specific territory. At the same time one has to agree with Klepers (2012) that the problems would be resolved by a strong municipality and parastatal cooperation.

Based on Glasson's (*Glasson 1992*) definition of analytical regions, NP regions as analytical regions can be territories that are classified according to both their geographical and economic features, for instance the tourism function in the particular territory that is defined based on a total of particular criteria.

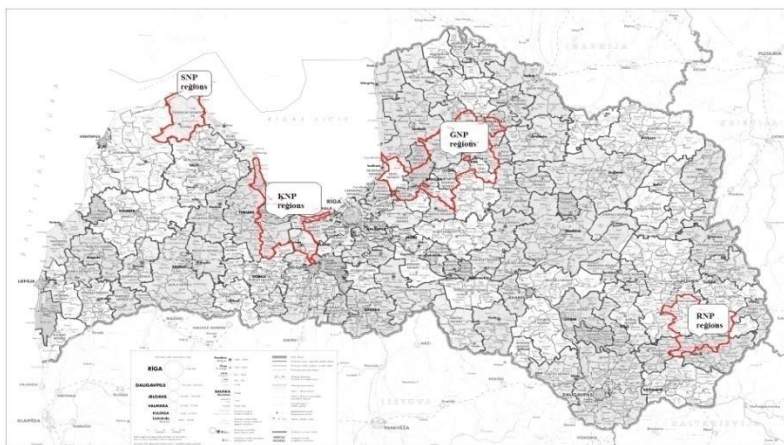
Thus, the author determined the research territory – **regions of NP of Latvia are those administratively territorial units where the entire administrative territory or part of it is located in the particular NP territory**, narrowing it to the borders of the villages of provinces. Such an approach to determining NP regions is an alternative, for defining which the author put forward four basic criteria:

1. easily determined borders;
2. there exist similar geographical and socio-economic features – with this understanding that the geographical resource of the administrative territories forming the NP is similar for the particular NP, as well as considering tourism a unifying socio-economic element;
3. ensured proportionate comparability indicators of the anticipated research results, which can be offered by local municipalities, in certain cases even by municipalities;
4. concentration of the location of the parties most interested in the research results. Those are mainly local municipalities or their village administrations, NP administrations (as NCA structural units), NGO, local community and entrepreneurs involved in tourism, whose operation is to large extent determined and affected by the presence or closeness of the NP.

The determined NP regions should be perceived as the regions of NP impact, whose centre is NP territories as a peculiar tourism driver or knot, which with nature protection and tourism activities affects the economy industries involved in tourism in all the administrative territories forming the NP. Simultaneously, it also makes the regions feeling the impact of particular NP tourism, the tourism entrepreneurs working in the borders of which can link their offer with the particular NP. A bright example of that is RNP, in which in 2009 when RNP Tourism Development Plan was 2010-2020 developed in a survey the tourism entrepreneurs working outside RNP indicated that they definitely relate their offer with the territory of RNP. Taking into account these arguments, the author's determined regions of NP of Latvia for the research territory of the Ph.D. Thesis is located in the parts of 35 villages of 20 provinces, cities of 3 provinces and 1 city of a republican importance (*see Figure 1.1. in page 77*).

GNP territory is located in 17 villages of 11 provinces and 3 parts of cities. The territory KNP is located in 8 villages of 5 provinces and a part of one city of republican importance. The territory of RNP is located in 8 villages of 3 provinces but SNP – in 2 villages.

According to the data of 2010, the municipalities of GNP region had 72 296 inhabitants, KNP – 74 032, RNP – 8134, but SNP had 4767 inhabitants.

Source: author's developed, using the map of the administratively territorial division of Latvia

Fig. 1.1. Regions of national parks of Latvia – research territory of the Ph.D. Thesis

In 2010 there were 230 tourism enterprises and enterprises involved in tourism in the region of GNP that employed 1742 inhabitants (*see Table 1.1.*) or 3.7% of the total number of population of employable age declared in the region.

Table 1.1

The number of direct²⁰ and indirect²¹ tourism enterprises and employed in every region of NP of Latvia in 2010

Regions	Total number of enterprises (number)	including		Total number of participants (number)	including	
		direct tourism enterprises (number)	indirect tourism enterprises (number)		employed directly in tourism (number)	employed indirectly in tourism (number)
GNP	230	154	76	1742	1469	273
KNP	144	104	40	592	467	125
RNP	43	43	...	115	115	...
SNP	72	30	42	264	147	117
total:	489	331	158	2713	2198	515

Source: author's developed, based on the TIC information and data of the author's 2010 survey of entrepreneurs

²⁰ Direct tourism enterprises – accommodation, catering and tourism activities.

²¹ Indirect tourism enterprises – transport, retail a.o. services.

In the region of KNP there were 104 tourism enterprises and enterprises involved in tourism that employed 467 inhabitants or 1.27% of the total number of population of employable age declared in the region. In the region of RNP there were 43 tourism enterprises and enterprises involved in tourism that employed 115 inhabitants or 2.17% of the total number of population of employable age declared in the region. In the region of SNP there were 30 tourism enterprises and enterprises involved in tourism that employed 264 inhabitants or 8.52% of the total number of population of employable age declared in the region. In SNP region tourism was the most represented industry regarding employability in difference from other NP regions of Latvia.

2. POLITICAL FRAMEWORK FOR THE OPERATION OF NATIONAL PARKS

The chapter comprises 22 pages, 1 figure.

A political framework has a significant role in the administration and management of NP – the involved institutions, recommendatory and legal basis which should operate as a unified sustainability mechanism for both nature protection and the development of NP territories.

2.1. Administration of national parks

Many persons have direct interest in the operation of national parks: planners and managers of development and territory, visitors, incl. travellers and tourists, volunteers, entrepreneurs, tourism operators, employees, local community as such, owners of the land, government and municipalities, their institutions, education and research institutions, experts, non-governmental sector, destination marketing organizations, media a.o. (Eagles et al., 2009). A Swiss scientist Borrini-Feyerabend (*Borrini-Feyerabend 2009*) divides PNT in four types of municipalities: (1) state managed; (2) co-managed; (3) privately managed; (4) local community managed PNT (Protected Area Governance ..., 2009). Each of the municipality types corresponds to particular conditions. National parks are usually state managed territories.

Quoting the English scientist Graham (*Graham 2003*), the Canadian Eagles (*Eagles 2009*), expresses an opinion that PNT management is a process through which society or organisations make important decisions, determine the implementers of the decisions and the anticipated results. According to Eagles, such management is much wider than the management ensured by the country because it is extended with managers from both non-governmental and private and entrepreneurial sector (Eagles, 2009). This model is close to Borrini-Feyerabend's (*Borrini-Feyerabend 2009*) co-managed model for NPs. Eagles (*Eagles 2009*) considers that the NP management takes place in mutually dependent areas – politics, economics and administration. The first two make political and economic decisions but the administrative management is a system that improves the PNA policy and its implementation. Therefore he suggests perceiving management and

governance as two separate concepts conceptions where management is an activity of wide scale with administration or governance elements (Eagles, 2009). Three management types can be distinguished in the NP management (Eagles et al., 2009):

1. resource management that includes nature and culture resources;
2. general management, which comprises legislation, policy and financial issues, incl. planning;
3. visitor management, which comprises resource consumption aspects, incl. tourism, services and programmes. Organizing visitor management in NP territories, the **assessment and monitoring of the impacts caused by tourism** should be included. (Eagles, 2009; Eagles et al., 2009).

From the 60-70-ies of the 20th century **two fundamental governance models** can be found in the protected territories in the world, incl. NP governance:

1. exclusive;
2. inclusive.

The **exclusive model** is mainly adapted in the governance of the USA national parks – management plans are being developed separating the interests of the local community and the needs of the protected territory(-ies). In most cases the NP territories in the USA are not private property, thus their development and nature protection require parastatal cooperation, not especially including the local community. Whereas, the governance of the **inclusive model**, which mainly operates in Western Europe, incl. Latvia, is characterised by the priority of satisfying the needs of local community because European NP, incl. the ones in Latvia, usually are located on the land owned by the private sector. It requires both inter-institutional cooperation and cooperation with the community. Practice has proved that in the world exclusive approach to NP governance and management works ideally, serving exactly for preserving nature values. Although the inclusive approach affects the quality of life of the local community and the development of NP territories, dual community and nature relations appear. That requires balance and compromise in conflict situations. Such NP governance, management and administration are complex, sometimes nature suffers from it, why monitoring of the effects caused by tourism has an especially significant role (Borrini-Feyerabend, 1996).

It can be concluded that historically the procedure for governance, management and administration of NP in the world has developed differently, but problems and new targets become similar in the NP territories of both fundamental governance models. One has to agree with French and Italian economists who emphasise that the economic environment in a particular territory is a result of the interaction of different institutions and enterprises of different character (Vaidere et al., 2006). It is also approved by the opinion of Borrini-Feyerabend – partnership and cooperation are approaches or elements that are to be integrated under the NP

management because the stakeholders always know what they want, they have specific capacities (knowledge, skills) or a competitive advantage and therefore they are interested and want to invest time, political impact and money (Borrini-Feyerabend 1996).

2.2. Institutional arrangement or hierarchy

According to the USA scientist Hall, the political environment of the system is mainly formed by the institutional arrangement or hierarchy and values defined in politics (Hall et al., 2008). The hierarchy of institutional governance of national parks should be considered at three levels: (1) international, (2) national; (3) regional and local, as well as in three areas: (1) tourism as an industry of economics; (2) nature protection and (3) regional development. In the Ph.D. research the criterion for sustainability principle – tourism monitoring – determines the selection of institutional, recommended and legal basis for analysis because that is the basis for planning and evaluation of sustainable development. Therefore the author emphasised those institutions for which results of tourism monitoring are binding, incl. the assessment of economic significance (*see Figure 2.1. in page 81*).

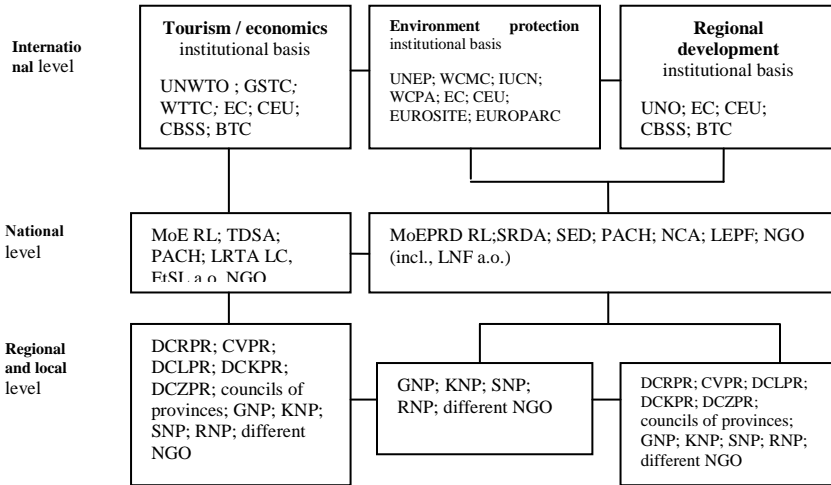
The United Nations World Tourism Organisation (UNWTO) is the main tourism organisation²² in the world that unites tourism and tourism-related organisations to defend their interests at the global level. UNWTO develops standards for tourism quality and control, collecting tourism statistics, as well as regularly develops forecasts for the tourism development in the world (About UNWTO, 2009). UNWTO initiates creation of the TSA system, from which statistical indicators have been borrowed for the present Ph.D. research when designing NP visitor and entrepreneur surveys.

Global Sustainable Tourism Council (GSTC) is an organisation whose task is to enhance the implementation of sustainable tourism criteria in tourism enterprises (About GSTC, 2012). The organisation emphasises that it indicates **what should be done** regarding the development of sustainable tourism, **not how to do it** (GSTC Criteria–Preamble, 2012).

The goal of the World Travel and Tourism Council (WTTC) is to **evaluate globally the significance and economic impact of tourism**, to facilitate the development of sustainable tourism. For this purpose, TSA indicators are used, which are characterised by the UNWTO developed statistical indicators. However, there are countries in the world in which the TSA system has not been introduced or it is only partly developing. Therefore the organisation has developed its own methodology for evaluating the economic impact of tourism globally and it is based on the calculations of **the direct, indirect, created and total impact** of tourism (Methodology, 2011). In the Ph.D. research this conception was applicable

²² Since December 2003, UNWTO is a specialised agency of the United Nations Organisation (UNO) (About UNWTO, 2009).

but the data of Latvia’s National TSK could not be used because they are expressed at the macro level, which does not correspond to the territory of the Ph.D. research.

Source: author’s developed structure using and selecting the world, European, national, regional and local institutional base

Fig. 2.1. Institutional structure by levels for which the assessment of economic significance is important in the regions of NP of Latvia

In the institutional hierarchy there are also several other institutions and organisations whose goals comprise facilitating **sustainable tourism**, but none of them has defined evaluation of the economic development of tourism as a function of direct action. Based on the principles of sustainable tourism, it can be assumed that these institutions have the rights to perform evaluations or to delegate their development. At the European level it is European Commission (EC), at the level of the countries of the Baltic Sea – Council of the Baltic Sea States (CBSS) and the Baltic Tourism Council (BTC). National institutions of Latvia: MoE RL and State Tourism Development Agency (STDA), Public Administration of Cultural Heritage (PACH), as well as regional development institutions, municipalities, NPC and NP administrations and local tourism organisations, e.g. professional associations.

Ministry of Economics of the Republic of Latvia (MoE RL) is the leading authority in tourism industry, which is responsible for developing and implementing the state policy in tourism development in Latvia. Its subordinate institution is Tourism Development State Agency, which is responsible for implementing tourism policy with the main objective to facilitate recognition of Latvia as a tourism destination (Tūrisms, 2011). The operating guidelines of none of these national institutions include the function to perform monitoring of the economic effects of tourism at a more narrow level than macro level.

Latvian Rural Tourism Association “Lauku ceļotājs” (LRTA LC) is one of the few organisations in Latvia whose practical action indicates to performing evaluation of NP tourism impact. For example, the “Methodology for determining, evaluating and monitoring effects of tourism on the environment in the tourist accommodations of Gauja National Park” (2005) has been developed and is binding in the environmental protection field (Smaļinskis, 2005). There have not been developed monitoring methodologies that would exceed the data collection stage (Slīteres nacionālā parka ..., 2009) and could be used in the Ph.D. research.

The goal of the Ecotourism Society of Latvia (EtSL) is to facilitate development of tourism in all regions of Latvia, which would be based on the principles of raising welfare level for rural population (Latvijas Ekotūrisma savienība, 2000). The EtSL is not active, it has limited itself to developing Ecotourism strategy in 2001, which has not been implemented in Latvia.

The sector of regional in Latvia is represented by Kurzeme Tourism Association (KTA), Zemgale Tourism Development Society (ZTDS), Vidzeme Tourism Association (VTA) and Latgale Regional Tourism Association “Ezerzeme” (LRTA). The main purpose of their operation is facilitating tourism development with marketing tourism products and attracting investment to implementing development projects. KTA is the only NGO whose Statutes include development of tourism research (Par KTA, 2001), but it is not being implemented in practice.

In nature protection area internationally most significant and hierarchically highest institution is the United Nations Environment Programme (UNEP) whose attention is paid at environment monitoring, development of methodology and instructions for evaluating the impact on the environment, not including economic issues (UNEP Strategy 2010 - ..., 2010). A similar job is performed by the UNEP World Conservation Monitoring Centre (WCMC) (About WCMC, 2009).

Whereas, the mission of the International Union for Conservation of Nature (IUCN) is balancing the needs of humans and the world nature finding pragmatic solutions to economic development, preserving and protecting nature environment. the IUNC has developed the management category system for protected territories (2004) as a global standard where NP are part of the 2nd management category, providing that NP is a territory preserved for protecting the ecosystem and for recreational needs (Guidelines for Protected ..., 2008). Standardised approach to the use of protected territories, that PNT are established with the basic aim to protect and preserve the uniqueness or variety of nature **planning development**. The cooperation organisation for the IUCN, the World Commission on Protected Areas is the first in the world and the leading organisation whose competence is performing expertise of nature processes to offer advice in making strategic policy decisions, investment policy in protected territories, in management planning (WCPA, 2009), but among all IUCN and WCPA publications it is impossible to find a special methodology for evaluating

the economic impact or significance in PNA or NP although more or less frequently applied approaches and techniques are observed in research.

Regarding nature protection, a similar job to the WCPA in the world, in Europe is performed by EUROSITE (Mission, 2009), but it does not have methodological publications about evaluating the economic effects of tourism.

Another nature protection organisation at the European level is EUROPARC, whose goal is to increase nature protection effectiveness on the continent (What we are?, 2009). EUROPARC competence comprises only nature parks and national parks, and its objective is to facilitate nature protection with the help of sustainable tourism. One of the basic principles of sustainable tourism under EUROPARC is **tourism monitoring**. The organisation does not perform the assessment itself, but the NP managers who are implementing EUROPARC Principles of Sustainable Tourism are required to plan the development based on a systematic, periodical evaluation of the environment, the social and the economic situation. At the same time, there is no EUROPARC developed methodology *how* to assess the economic situation in tourism or its changes.

Since March 29, 2011 in Latvia, through merging the former Ministry of Environment (ME) and the Ministry of Regional Development and Local Governments (MRDLG) the Ministry of Environmental Protection and Regional Development (MEPRD) was formed. It is the leading state administration authority both in environmental protection and regional development areas. Regarding planning territorial development, the objectives of the MEPRD include ensuring methodological management and monitoring of the territory development planning, but the institution has not published methodological materials to evaluate the economic effects (incl. tourism). In 2010, while the MRDGL existed, "Methodological recommendations for working out development programmes at the regional and local levels (2010) were updated (Metodiskie ieteikumi attīstības ..., 2010), but they lack methodologies for pre-research of the situations of an economic character.

The State Regional Development Agency (SRDA), which is supervised by the MEPRD, is also responsible for sustainable development. One of the SRDA functions is ensuring analytical and research activity in relation with the territorial development processes in the country (Valsts reģionālās attīstības ..., 2009). Every year reports on the regional development in Latvia are published. They do not contain methodological materials that could be applied in the Ph.D. research.

Nature Conservation Agency is the direct management institution that is supervised by the MEPRD and that manages all NP of Latvia in a centralised manner. The objectives of the NCA also comprise coordination and implementation of scientific research and **monitoring in natural sciences**, and it has the rights to perform or delegate research of the economic effects of tourism (Dabas aizsardzības pārvaldes ..., 2010; Vides aizsardzības

un ..., 2012). Department of Nature Tourism Infrastructure operates as a separate structural unit within the NCA (DAP struktūra, 2011). The competence of the Department is not monitoring or research of tourism although the common operational regulations of NCA administration include it as a partial duty with rights:

1. to ensure the operation of information centres, as well as **to implement a strategy for sustainable tourism**;
2. to account tourist and visitor loads and flows in protected territories;
3. to initially assess the effectiveness of the implemented nature protection administration measures (DAP administrācijas reglaments, 2011).

The goal of one of the nature protection NGOs – Latvia Nature Fund (LNF) is to perform planning and administration of SPNT, incl. planning tourism and its flows. The LNF is the developer of RNP Tourism Development Strategy for 2010-2020 (LDF, 2010). The document is not justified by the results of the pre-research of the economic situation of tourism.

As already mentioned above, the MEPRD and the SRDA deal with the regional development issues at the national level. Whereas the regional level is represented by five Planning regions, where one of the priorities is facilitating the development of tourism, but not monitoring. Regional development goals at the local level are attained by municipalities. In the NP regions of Latvia every municipality anticipates tourism development in the territory, determining zones in the territorial plans. However, involvement in planning tourism activities is not the basic function of municipalities. Their objective is to develop an entrepreneurial environment in the territory as far as the funding allows. Tourism monitoring is neither the function of planning regions, nor municipalities. These institutions have the rights to perform, coordinate or delegate to third persons, e.g. NGO, higher or vocational educational institutions, research institutions etc.

Irrespective of the management models, all NP international statements and the institutional top are the common. Having analysed the goals and operational principles of the involved institutions, the author concluded that a larger emphasis on the monitoring of tourism economic effects in the regions of NP of Latvia is placed by non-governmental professional institutions, in addition those that represent the international level. For instance, *UNWTO*, *WTTC*, *IUCN*, *WCPA* a.o. But these are institutions that have no rights to regulate legally and legislatively the monitoring of tourism impact in PNT. In addition, these organisations recommend performing monitoring mainly from the perspective of nature preservation as a priority. The only European level non-governmental professional organization - *EUROPARC* focuses its attention equally on the social, economic and environmental areas in its operation in the sustainable tourism development and monitoring for the purpose of protecting nature and in the territories of nature parks. Two NPs of Latvia are members of *EUROPARC* – GNP and KNP.

2.3. Values defined in policy

The values defined in policy binding for NP administrations should also be looked at three levels: (1) international; (2) national; (3) regional and local, as well as in three areas – tourism, nature protection and regional development. Development of tourism, regional development and nature protection in Latvia is ensured in accordance with:

1. international treaties and other documents controlled by world and international organizations;
2. laws, regulations, directives of the European Union (EU);
3. national laws and legislation of the Republic of Latvia;
4. national level plans, programmes – action policy;
5. documents of local municipalities;
6. recommending documents issued by ministries or state agencies, e.g. methods, guidelines, handbooks, etc.

The author considers that any legal regulation, legislative or action policy document as binding for the research if it provides sustainability of tourism, nature protection or development, thus its assessment as one of the principles of sustainability.

In 1993 UNWTO defined the following goals of sustainable tourism – to improve the quality of life for local community, to provide high quality experience for travellers and to maintain the quality of nature. In 1995 in the World Sustainable Tourism conference it was determined that sustainable tourism should be ecologically bearable, economically viable and socially fair to the local community (Twining-Ward, 2003). At the turn of the century UNWTO reviewed its targets, supplementing them by ten basic principles of sustainable tourism, which comprise continuous research and monitoring of tourism industry (Lauku tūrisma ilgtspējīga ..., 2004). Whereas, the requirements of EUROPARC are very similar to the sustainable tourism principles of UNWTO but they contain their application specifics only for PNT. From 2001 in the national and nature parks of Europe 10 basic principles of the European Charter for Sustainable Tourism development are being introduced, one of which is most directly attributed to the topic of the present Ph.D. Thesis – **to perform monitoring of the effects of NP visitors flows**. It envisages the gathering, storing, analysis of statistics, control of the style and tendencies of tourism development. It also includes observation and research of the sustainable economic dimension of tourism (The Charter Principles ..., 2000). This coincides with the areas of the Renewed Tourism Policy of the European Union (EU), which is: (1) facilitating sustainable tourism; (2) enhancing understanding about tourism industry and its significance Tūrisms, starptautiskā sadarbība ..., 2011).

The EU pays attention to *Nature 2000* territories. The most important framework document is European Action Plan (AP), whose main element is actions for the cooperation of economics and development, social and

environmental consequences when implementing Lisbon Strategy (2000) observing Bern Convention (1981) and Riodejaneiro Convention (1992). National documents should be developed based on these documents.

In the Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030 (2010) (hierarchically the highest **long-term** Latvia's development planning document) and the National Development Plan (NDP) (2006) (hierarchically highest **medium-term** Latvia's development planning document) emphasise the variety of nature, preserving of cultural heritage, researching the need for the development of tourism-oriented products and eco-tourism is emphasised (Nacionālais attīstības plāns, 2006; Latvijas ilgtspējīgas attīstības ..., 2010). These goals are also included in the Basic Statements of Environmental Policy 2009 – 2015 (2009), Basic Statements of the Special Seacoast Development for 2011 – 2017 (2011), which are binding for KNP and SNP. The Basic Statements of Tourism Development in Latvia for 2009 – 2015 (draft) provide strategic direction for a sustainable and competitive development of the tourism industry, incl. the priority areas of tourism, where one of the areas is nature and rural tourism. All the documents provide planning and implementing sustainable development of tourism and nature protection; however, there is only one document that determines that the **development progress in attaining the targets should be continuously assessed** – that is the Basic Statements of the Sustainable Development of Latvia (2002) (Latvijas ilgtspējīgas attīstības ..., 2002).

In 2012 in Latvia the development of the National Development Plan (NP) 2014-2020 is topical. Regarding tourism in the protected nature territories, the initial version of the NDP 2020 is binding, where the priority “Growth supporting territories” is mentioned as an option for the use of recreational resources. However, the expression of tourism activities is anticipated together with the use of culture capital resources (events, crafts, etc.), which in most cases cannot be provided by the protected nature areas (PNA), incl. NO because in these territories nature is the basic resource of tourism. According to the author, the first version of NDP 2020 was more successful because it emphasised more the use of PNA allowing the possibility for nature-based tourism development. The author links the particular inconsequence with underdeveloped research of tourism effects and monitoring at a smaller level than the macro level.

The national level competence is also to follow the EU Directive 95/57/EC On collecting statistical data in tourism industry, which is summarised by the Central Statistics Bureau (CSB, RL) (Tūrisms, starptautiskā sadarbība ..., 2011). Data are included in the national TSA and are at the macro-level.

Tourism in Latvia is regulated by not only the Law on Tourism (1998) but also by other legislation of the RL that refer to planning, use of resources and environmental protection, entrepreneurship, taxes, visas, crossing the border, consumer rights protection, suitability assessment a.o. areas. A significant document of action policy is Marketing Strategy for Latvian Tourism for 2010-

2015, which comprises the main principles for the development of the tourism product of Latvia and marketing activities in the target markets (Latvijas tūrisma mārketinga ..., 2010).

The operation of NP in Latvia is regulated by the Law on each particular NP and Nature protection plans and tourism development plans. They provide facilitating nature tourism, sustainable development of the territory and non-impoverishing business activity. They determine that the sustainability principle is subordinated to the tourism monitoring criterion. Exceptions are KNP Nature Protection Plan 2001-2015 (2002) and RNP Tourism Development Plan 2010-2020 (2010).

On the scale of the planning regions in Latvia, economic profiles of regions in the research of the economic environment have been developed. They are documents reflecting the basis for the economic development, its structure and future perspective of its driving forces, as well as their preconditions. The documents state that tourism is one of the most perspective industries (Vidzemes plānošanas reģiona ..., 2010; Zemgales plānošanas reģiona ..., 2011; Latgales plānošanas reģiona ..., 2010; Latgales programma 2010-2017 ..., 2010; Kurzemes plānošanas reģiona ..., 2011; Rīgas plānošanas reģiona ..., 2010).

Tourism development is also anticipated in middle level planning documents. Although according to the national statements development of sustainable tourism is planned, none of the documents emphasises monitoring of the economic effects of tourism as one of the sustainability criteria. It can also be attributed to the functions defined for the operation of regional tourism of professional NGOs.

Generally, the legal, normative and action policy documents in Latvia regulate and provide simultaneous development of sustainable tourism and nature protection, thus facilitating a balanced regional development. However, the focus on monitoring tourism as a sustainability criterion is not sufficient. The author attributes this situation not only to the potential lack of understanding about its need, but also to the fact that in the world a standardised methodological basis for the evaluation of the economic effects of tourism is a deficit in tourism, environmental protection and regional development areas at all structural levels of the hierarchy.

3. THEORETICAL ASPECTS OF THE ECONOMIC SIGNIFICANCE AND IMPACT OF TOURISM

The chapter comprises 16 pages.

The goal of sustainable tourism in PNT is to ensure a constant balance between the socio-economic development of the territory and nature protection. One of the tools to achieve it is monitoring, which is necessary for more effective planning and implementation of tourism and nature protection measures long-term.

The author also studied the relation of tourism economics monitoring and tourism research as an academic discipline, as well as approaches for evaluating economic effects.

3.1. Research, monitoring and evaluation of the economic significance of tourism

Research of tourism as a phenomenon is relatively recent in the academic environment – starting with the second half of the 20th century. In 1970 the USA scientist Thomas Kuhn (*Kuhn 1970*) drafted the first scientific perspective in tourism research and indicated that the tourism phenomenon should be studied both scientifically and non-scientifically (from applied, practical perspective). If in 1981 the USA scientists Jafari and Ritchie (*Jafari, Ritchie 1981*) identified five main disciplines in tourism research, which were (1) economics; (2) sociology; (3) psychology, (4) geography and (5) anthropology, then a couple of years later Jafari and Ritchie (*Jafari, Aaser 1983*) supplemented them by the other, incl. business, marketing, ecology a.o. research areas. In 1988 it was the basis for the invitation of Serbian scientists Zivodin Jovicic (*Jovicic 1988*) to introduce the term “tourismology” in tourism research or to express it in the term “science of tourism”, which would be a particular, precisely defined research discipline that allows developing an integrated tourism theory. “Integrated” in this context would mean tourism researched among other or within the context of other research disciplines as a compound phenomenon according to a particular research standard. However, there are opponents to Jovicic’s opinion, who consider that it is impossible due to the dynamism, variety and many interactions of tourism (Echter et al., 1997). The author supports the opponents’ claims also because tourism is often an internally conflicting area, for instance in such issues as nature protection and development. In the mutual interaction these conflicts require not a standardised but a compromise approach to tourism research. The USA scientist Richard Bernstein (*Bernstein 1991*) considers that multi-facetness of tourism should not be perceived as a barrier to tourism research but as an opportunity to find deeper understanding of tourism phenomenon and the division of tourism into scientific and non-scientific research is not important if a new research standard is not created in both. For such a purpose new, standardised methodological solutions between the researched disciplines that any way are related with tourism should be searched, because there are not such methodologies in the world right now (Echter et al., 1997). The author argues that the academic environment of the world is not ready for the development of tourismology or tourism science as a theory although the introduction of Tourism Satellite Accounts (TSA) should be considered a significant move toward preparing a standardised research methodological basis – data acquisition. Irrespective of this fact, scientists have agreed that tourism is an area of sociological research (Ritchie et al., 2005; Phillmore et al., 2004; Cooper, 2006). The author agrees with the Australian scientists David Weaver and Laura Lawton (*Weaver, Lawton 2006*) that tourism research is a systematic area of

research with a complex of special theories and methodologies with which to reveal and expand knowledge about tourism and its various philosophical paradigms (Weaver et al., 2006), although they are fragmented, combined and non-standard. The author justifies her opinion with the fact that tourism research has determined types of research that comprise their characteristics and recognised methodological complexes which are used in practice and are accepted, though more in practice than in the academic environment. These are theoretical, applied (practical), empirical, non-empirical, longitudinal, experimental, descriptive or interpretative, qualitative or quantitative, primary or secondary tourism research with their own procedure of execution. Simultaneously they can be multi-disciplinary, inter-disciplinary and cross-disciplinary research (Veal, 2006). English scientist Tony Veal defines that any research should be considered scientific if it uses requirements approved in theories and science and if it is based in logics, it can be tested and proved and it is ideal if its strategy can be replicated in other research (Veal, 2006). Based on Veal's definition, the author concludes that a tourism research that contains requirements developed in theories which are probably not unanimously recognised in the academic environment but consist of a combination researchers' created and scientifically recognised methods, incl. triangulation²³, can be considered a scientific research. Thus it can also be assumed that a concept of scientific research that has been developed and applied several times can also be a methods²⁴ that comprise methodology²⁵ or particular methods²⁶.

In *sustainability science*²⁷ **monitoring is an instrument** that ensures the possibility to **measure and manage the progress of achievements** (Miller et al., 2005). NP tourism monitoring is a measurement of systematic, periodical bio-physical indicators and social circumstances whose main aspects are the quality of service and the impact of NP visitors, incl. the economic impact (Eagles et al., 2002). Monitoring should be as an organised system with meaningful and applicable variables, whose determination criteria are measurability, preciseness, consequence, applicability and precision that allows analysing them using the methods created in science (Eagles et al., 2002; Rome, 1999). It is the issue of determining methods, methodology and indicators for monitoring the economic effects of tourism when developing a monitoring plan

²³ Triangulation – application of different methods, data sources, verities of scientists and theories to the research process (Weaver et al., 2006)

²⁴ Methods – a total of ways to perform some work (Baldunčiks, 2007).

²⁵ Methodology – a total of methods; a total of general principles of scientific activity (Baldunčiks, 2007).

²⁶ Method – a way, approach, total of approaches (Baldunčiks, 2007).

²⁷ Sustainability science (SS) was established in the 21st century as a new academic discipline which was officially recognised in the world congress in Amsterdam in 2001 “*Challenges of the Changing Earth 2001*”. SS joins competences of natural, environmental, social and humanitarian sciences to preserve them in future by global and regional assessment, easing or reducing the impact of humans on the systems and societies of the planet (Sustainability Science and ..., 2005).

where **data analysis is most closely linked with tourism research as an academic discipline** of sociology (Rome, 1999). Defining reality is on the basis of sociological research and its objective is to find out the social truth. Such research is an objective phenomenon with its own principles, structure and methods as a research strategy, but methodology and method – as research tactics (Understanding and Interpreting ..., 2009).

The most typical components of the methodology for evaluating the economic significance/impact of tourism are: (1) content analysis (situation description, problem, hypothesis or questions); (2) choice of tasks; (3) choice of methods (techniques and instruments); (4) data sources and choice of participants; (5) data acquisition, analysis; (6) verifying results, reporting (Kuhn, 1996; Veal, 2006; Weaver et al., 2006; Driml et al., 2011). In the world the most widely used elements of methodology are the ones created by an American scientist Stynes (*Stynes n.d.*) who offers the following procedure for determining the economic significance/impact of tourism:

1. identifying the research territory and the main economic sectors;
2. identifying research problems;
3. defining the research goal (-s);
4. defining research questions:
 - how much money do travellers spend when visiting the particular territory;
 - what is the proportion of travellers' expenditures by the identified economic sectors;
 - how much of the travellers' spent money reaches the household budgets;
 - how many work places are ensured by tourism in the territory;
 - how big are the tourism generated income from taxes;
5. obtaining data in surveys, interviews a.o. sources (sampling in case of surveys and interviews, testing pilot results);
6. calculation of amount of tourism demand (in NP visitors' expenditure categories);
7. calculation of the regional economic effect or its changes;
8. analysis, interpretation and presenting of research findings (Stynes, n.d.).

The author also agrees with Stynes (*Stynes 2006*) that in the economic research of NP tourism it is also important to segment NP visitors to determine the distribution of expenditures by NP visitors' segments and economic sectors. Such an approach ensures a wider application of research results (Stynes et al., 2006). Research of the economic effects of tourism can also employ other methodological approaches. Usually they are presented as a conception of research structure not revealing the methodological basis – the total of the applied methods, which is the researcher's choice and competence according to the particular territory and specific objectives of the research. The methods or research conceptions can also be divided in research stages and steps, if it is taken into

consideration that research is a systematic search for knowledge (system). To assess the economic significance of the regions of NP of Latvia a methodology which is replicable and usable in its application is necessary:

1. in cases when the economic assessment of tourism has never been performed yet;
2. also for assessing tourism in other protected nature territories of Latvia if the conditions correspond to the requirement mentioned in point 1;
3. it would serve as a reporting point or *ex ante* situation assessment against which the future assessments could be attained in time dynamics to measure the changes in percentage (%) of the economic impact of tourism.

3.2. Economic significance and impact of tourism – definitions, notions, goals, indicators, calculation methods and techniques

The economic significance/impact is measured at the international, national, regional and also at the local level. In Latvia in total research of descriptive character of the industry²⁸ is performed, with some exceptions²⁹ that comprise methods of input/output, industry mapping, financial control, conditioned evaluation or case analysis models. Based on the theories of Burchell and Listokin (*Burchell and Listokin 1978*), Walsh (*Walsh 1986*), Warnell (*Warnell 1986*), Johnson and Thomas (*Johnson and Thomas 1992*), Williams (*Williams 1994*), Frechtling (*Frechtling 1994*), Stynes (*Stynes n.d.*) a.o. scientists, to determine the economic impact/significance of tourism different methods or methodologies can be used. Their application depends on the goal of the application of research results. For example, the analysis of fiscal impact is used to identify changes in the usefulness of the country's infrastructure and service demand, based on the input/output or benefit principles, but financial analysis is used to determine the stability of the enterprise or project, its viability and efficiency, using accounting data. To determine the economic significance/impact of tourism it is also possible to use demand analysis, cost/benefits analysis, research of economic probability, significance analysis, assessment of the impact on the environment, money creation model (MGM2), analysis of the economic impact (includes the input/output method) and determining the multipliers of tourism revenue can be applied (Stynes, n.d.; The National Park ..., n.d.; UNWTO, 2000). For the purposes of the research goal and because of data availability, the most appropriate method for the present research is **significance analysis**, which is a method used to determine the significance of the activity of tourism industry or its significance in the territorial context, usually taking into consideration the consumer expenditures in the territory. A methodology made by the **economic impact analysis method, as well as triangulation** can be applied to significance analysis (Stynes, n.d.).

²⁸ LRTA LC, LNF a.o. – research of tourism industry

²⁹ E.g. Prof. Dr. oec. S. Jēgere; Prof. Dr. phil. R. Kilis – research of culture industry; LDF – tourism development plans for several protected nature areas (PNA) (field analysis methods and case analysis are used)

Whereas, the statistical analysis most frequently uses probability analysis, significance analysis, parametric or non-parametric tests, factor analysis, cluster analysis, correlation, regression, expert a.o. methods (Veal, 2006; Weaver et al., 2006; Stynes, n.d.; Significance, 2011; Significance level, 2011).

The analysis of economic impact (EI) is applied to evaluate the financial flow of the economic activity in the territory, to identify changes in sales volumes, tax revenue, income, employment. EI is mainly based on the data about travellers' expenditures in the regions of NP, thus demand indicators. Basic methods: consumer surveys about their expenditures, secondary (country's) economics statistics analysis, base models of economics, incl. input/output, analysis of the multiplier determining the direct, caused and indirect impact. Data collection methods – surveys, interviews, content analysis of secondary statistical sources and documents (Stynes, n.d.; Jēgere, n.d.; Graefe et al., 2001). Most frequently, to calculate the direct impact in the EI technique the average daily expenditures are determined, which are multiplied by the total number of visitors per year. Calculations of the indirect and created impact require data about the entrepreneurship in the territory, employment in tourism (Graefe et al., 2001). In the result of the assessment the number of visitors and demography, the volume of travellers' expenditures, structure and impact on the employment and incomes in the territory should be known (Stynes, n.d.; The National Park ..., n.d.). The principles of the EI method were applicable to the research because they comprise its most characteristic indicators whose values could be found in the surveys of NP visitors and entrepreneurs and in the result of the analysis of secondary data. Particular research techniques used by Petri Rinne and Maija Huhtala in Finland in their economic assessment of tourism in NP territories were adapted, namely, distribution of travellers' structure of expenditure by sectors when calculating SEI (Rinne, 1999; Huhtala, 2006).

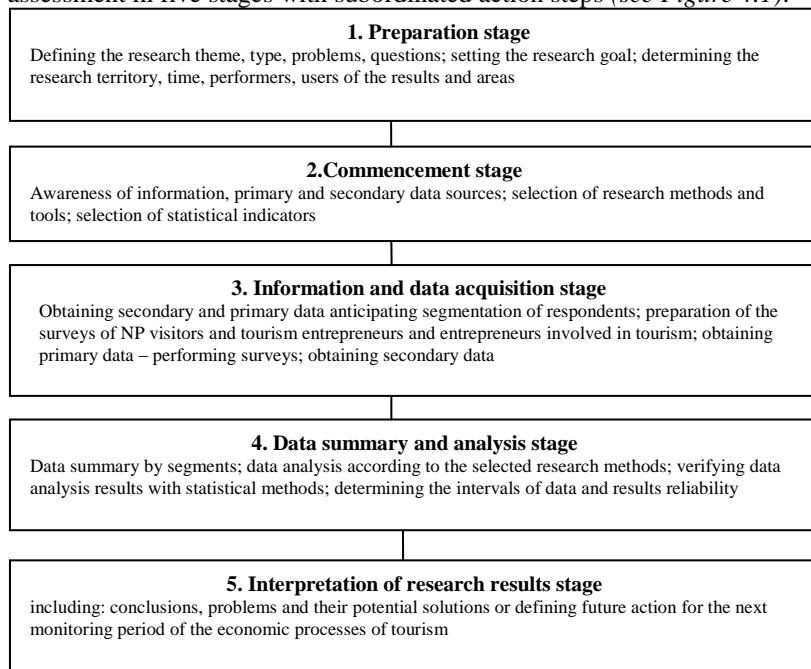
Multiplier (K) of tourism revenue is a part of EI analysis and it is determined by applying one of the two methods: (1) ratio, (2) normal (Tourism Multipliers Explained, 1981). With the help of the ratio method, which is the ratio of direct revenue against the total of direct and secondary revenue, mutual correlation between the economic sectors of the territory is determined but the result does not show how much of revenue this correlation generates. Thus, **for planning purposes such measurement of the multiplier is valueless.** The proportion of the total revenue against 1 revenue **increase** unit is determined with the help of the normal method. It can be used in evaluating the dynamics of the economic impact of tourism (Tourism Multipliers Explained, 1981). In the Ph.D. research the calculation of tourism revenue multipliers was possible applying the ratio method. As such a result is not objective for tourism planning, but the result of the application of the normal method can be obtained only on a dynamic database, which the NP and their regions of Latvia do not possess, the author did not calculate K coefficient.

4. METHODOLOGY FOR ASSESSING THE ECONOMIC SIGNIFICANCE OF TOURISM AND ITS APPROBATION IN THE REGIONS OF NATIONAL PARKS OF LATVIA

4.1. Assessment structure

The chapter comprises 47 pages, 19 figures, 32 tables, 84 appendices.

Regarding the assessment of the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia as a systemic action, the author designed the assessment structure based on certain details of the research strategies of Kuhn (*Kuhn 1996*), Veal (*Veal 2006*), Weaver and Lawton (*Weaver, Lawton 2006*), Stynes (*Stynes n.d.*); (*Stynes 2006*), Huhtala (*Huhtala 2006*) and other authors. The structure should be considered the basis for attaining the Ph.D. research goal and it is the most suitable in the situation of Latvia, when prior research of the economic circumstances has not been done. Methodologically, the author divides the assessment in five stages with subordinated action steps (*see Figure 4.1*).

Source: author's developed construction, based on Determining the Local..., 2011; Economic Impact, 2010; Graefe et al., 2001; Huhtala, 2006; Impact Assessment, 2011; Jēgere, n.d.; Kuhn, 1996; Pētījums par kultūras ..., 2007; Rinne, 1999; Significance level, 2011; Significance, 2011; Stynes, n.d.; The National Park ..., n.d.; UNWTO, 2000; Veal, 2006; Wells, 1997; Weaver et al., 2006

Fig. 4.1. Structure of assessment the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia

The first stage comprises preparation steps, the second – steps of starting the research, the third – information and data acquisition; the fourth – data summary and analysis, the fifth – interpretation of the results. The stages 2-4 of the methods comprise the methodological basis – a total of methods recognised in science.

4.1.1. Preparation stage

In the preparation stage the research problems, territory, research questions, time planning are identified. Performers of the research can be state institutions, municipalities, NGOs, academic staff, students, commercial enterprises a.o. persons competent in tourism research. The users of research results and the areas of application – NCA of the RL, NP administrations, municipalities forming NP, other state and regional institutions, tourism education establishments, students, non-governmental sector, commercial enterprises a.o. interested persons.

4.1.2. Research commencement stage

Information and data (primary and secondary) sources – to obtain primary data, surveys of NP visitors, tourism entrepreneurs and entrepreneurs involved in tourism located in the research territory should be performed. Information about the number of enterprises and type can be obtained in TIC and VC, as well as in enterprise catalogues, maps, brochures a.o. sources of information and in databases. The data and information collected by NPs, country's official statistics (CSB of RL), European tourism statistics (e.g. Eurostat), NCA of the RL, MEPLG of the RL, MoE of the RL, information of the municipalities included in the NP regions and their annual reports, interviews with experts and specialists, scientists and applied research on tourism in NP of Europe, in the world a.o. sources can be used to obtain secondary statistics.

Methods applied in the research:

1. statistical observation in obtaining primary data – surveys of the NP visitors and tourism entrepreneurs and entrepreneurs involved in tourism, located in the research territory;
2. in obtaining secondary data – content analysis of literature, databases a.o. sources, expert or specialist interviews;
3. data analysis – descriptive statistics method, economic impact analysis method and triangulation, factor analysis with the correlation and distribution analysis.

Statistical indicators:

1. general data characterising NP visitors to determine the profile of the consumer of the tourism service of the NP regions – general information (gender, age, place of accommodation, composition of the travellers' group, travel motif, used type of transport);
2. activity of tourism demand – number of NP visitors and the co-travellers, length of stay, performed activities;

3. volume and structure of the travellers' expenditures – by the segment, industries (expenditure positions), average daily expenditures per person;
4. supply – volume and character of the business activity, employment, tax expenditures;
5. secondary data – number of NP visitors per year; proportion of the flows of money resources (FMR) by industries, base budget revenue of the municipalities located in the NP regions and investment in tourism; the size of average salary in the direct tourism enterprises in hotel and restaurant, as well as culture sectors; non-taxable income from the salary; VAT rate in tourism.

4.1.3. Information and data acquisition stage

Surveys of NP visitors as statistical observation instrument: both the questionnaire and the survey methodology should be developed. In the questions included in the questionnaire it is necessary to:

1. segment NP visitors – NP inhabitant, tourist, one-day traveller, as well as to ask questions about the length of stay in the region and the place from where the visitor has arrived;
2. ask about the amount of daily expenditures of the NP visitor per person in tourist accommodations, for catering, in retail, for the used tourism activities (programmes) and transportation related expenses.

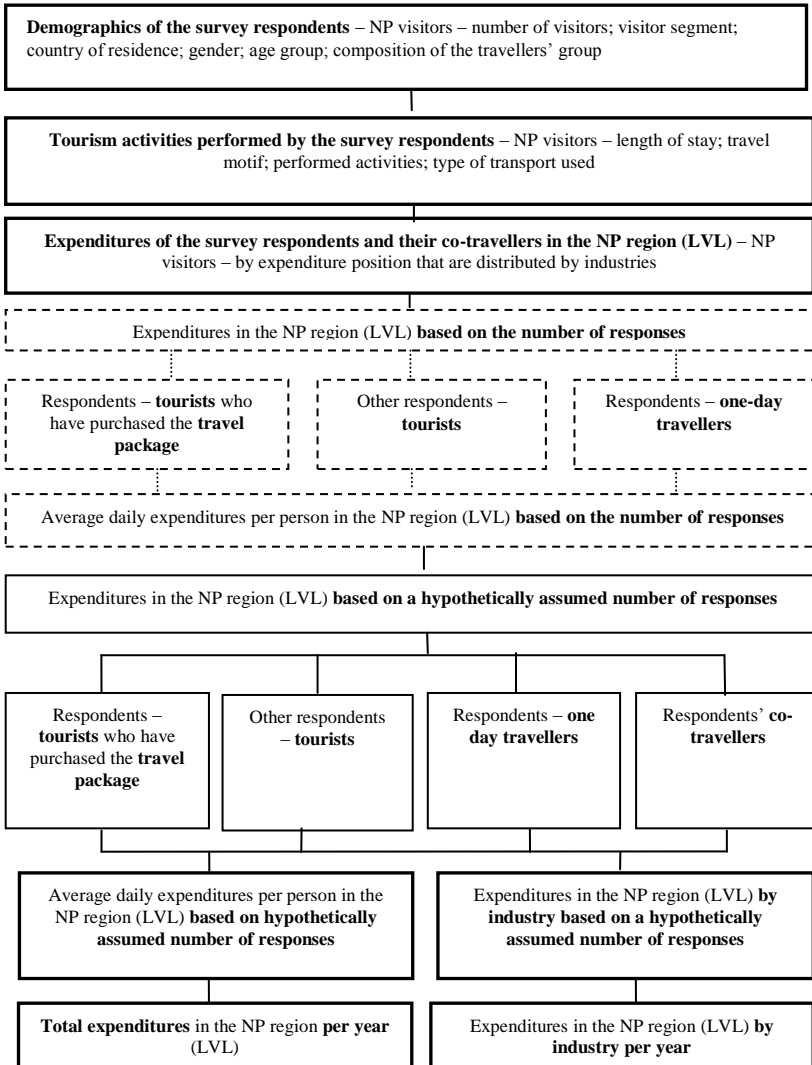
The methodology for performing the survey should provide the procedure in which the survey is carried out answering the basic questions: who performs? Where is it performed? When is it performed? How is it performed?, providing also explanations of each question and procedure for recording answers. In the Ph.D. research, in obtaining primary data from the NP visitors, a random sample is interviewed, which presents the proportions of different segments of NP visitors in data analysis.

The questionnaires of the surveyed tourism entrepreneurs and entrepreneurs involved in tourism should be developed so that answers to the main questions could be received – what area is represented by the enterprise, how many employees it has, what the average monthly salary of the employees is.

4.1.4. Data summary and analysis stage

The most significant and complicated stage of the experimental part of the research is the analysis of primary data. This stage comprises data summary by segments; data analysis according to the methods of the analysis of economic impact and significance; verifying the results of the data analysis with statistical significance methods. Basic actions with the data of the survey of NP visitors:

1. to summarise data by the segment of the NP visitor;
2. to calculate average daily expenditures per person by the segment and expenditure positions by industries (sectors);
3. to calculate total expenditures in the NP region per year and by industries (sectors) using the total number of NP visitors per year (*see Figure 4.2.*).

Source: author's developed construction, based on *Determining the Local...*, 2011; *Economic Impact*, 2010; *Graefe et al.*, 2001; *Huhtala*, 2006; *Impact Assessment*, 2011; *Jēgere*, n.d.; *Pētījums par kultūras ...*, 2007; *Rinne*, 1999; *Stynes*, n.d.; *The National Park ...*, n.d.; *UNWTO*, 2000; *Wells*, 1997

Fig. 4.2. Structure of stage 4 of the methods of economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia, which is attainable to a sequential procedure of data summary and analysis of the survey of NP visitors

The following procedure was used in the analysis of NP visitors' survey data in the research of the Ph.D. Thesis: review of the respondents' demographic and

performed tourism activities. It serves as a source of information that reveals the profile (social portrait) of the consumer of the tourism service of the NP region or indicator of economic significance. At the same time it is data segmenting. Further the calculation of average daily expenditures by NP visitors' segments is performed based on the number of responses. Whereas, a hypothetically assumed number of responses ensures a calculation and obtaining of data and results based on logical assumptions (which derive from the real situation, tendencies or observations), not making the respondents' travel complicated with asking too many questions. Thus, the range of data not provided by the survey is supplemented. Research allows such activities if the non-survey obtained data are combined with the data obtained through calculations and if they are based in logical hypothetical assumptions. Such combinations are allowed only with the **data obtained in surveys**, calculated by the number of responses. The total result of the survey is formed by the data calculated by the hypothetically assumed number of responses. Data of both the survey of NP visitors and the survey of the entrepreneurs in the research territory are used in the EI analysis for calculating DEI, SEI, IEI and TEI.

DEI consists of travellers' expenditures, salaries of directly employed in tourism and investment in tourism, which should be considered revenues because they are made from travellers' expenditures. Summing up all these indicators, the amount of direct impact in monetary units (LVL) is obtained. SEI is expenditures of NP visitors in all tourism and tourism related services. The flow of money resources (FMR) has a significant role in the calculation of SEI. As the amount of FMR in tourism has not been calculated in Latvia, the author performed calculations, based on the data of the tourism research in national parks of Finland, performing triangulation – the following units are applied in the Ph.D. research by industries: accommodation – 25%; catering – 45%; transportation services – 19%; tourism service programmes – 20%; retail – 75% (Huhtala, 2006; Rinne, 1999). SEI is calculated if the amount of value added tax (VAT) rate in Lats and FMR deductions by industries are deducted from the travellers' expenditures. The obtained results or the revenue remaining the territory are summed by industries (Huhtala, 2006; Rinne, 1999). Indirect impact (IEI) is linked with both DEI and SEI and it is calculated by (4.1) formula:

$$IEI = DEI + SEI \times 0.1 \quad (4.1.)$$

where:

DEI – direct economic impact;

SEI – created or induced economic impact;

0.1 or 10% - indicator of the travellers' marginal propensity to consume (MPC)³⁰ (Rinne, 1999; Huhtala, 2006).

³⁰ 0.1 or 10% - author's assumption, based on the experience of Finland because there are no calculations of this kind in Latvia.

The total economic impact (TEI) of tourism is calculated by summing DEI, SEI and IEI (Huhtala, 2006).

Depending on the research hypothesis, different (above mentioned) mathematical statistical methods should be used in calculating economic significance. Correlations of data groups and distribution analysis methods are used in the present Ph.D. research (*see Chapter 4.4*).

4.1.5. Interpretation of the research results stage

The stage comprises demonstration of the calculated research results by NP regions and/or in total. Interpreting the calculated EI final results, they are comparable with the macro data of tourism in Latvia or the data at the regional level if they exist. It offers information or an overall insight about the economic significance of tourism in the country, statistical or planning region. In the result, conclusions should be made, problems and potential solutions should be indicated, as well as practical actions or directions for further research about each research territory or/and the total territory should be determined.

4.2. Summary and analysis of the obtained primary data in the regions of national parks of Latvia

The survey of NP visitors was performed in the tourism season of 2010 from May till October. In total 1433 people were surveyed. The sample of the survey is random. The distribution and procedure of the analysis of results:

1. respondents' demographics – general statistical information;
2. respondents' performed tourism activities in NP;
3. respondents' expenditures (expressed in monetary units) on the positions binding for the research and derived from the design of the questionnaire.

4.2.1. Demographics of respondents: general statistical information

In the survey of NP visitors 10.19% of the respondents were inhabitants of the territories of the NP of Latvia but 89.9% - the others (in segments: one-day travellers (55.48%) and tourists (34.33%)). A significant predominance had the local travellers in the number of all respondents – 84.36% of the respondents were inhabitants of Latvia, but only 15.63% were foreign visitors from 25 countries. In total, the proportion of travellers from Germany and Lithuania dominates among foreign travellers, 9.15% and 8.13% respectively. In the distribution by gender female respondents were slightly more, which was by 9.28% more. Most of the respondents (47.66%) were in the age group 31-45. Most of the respondents visited NP together with one or more co-travellers. 80.25% of the respondents visited NP of Latvia in a group of at least two people. When visiting NPs, mainly children, youth up to the age of 15 and co-travellers in the age from 31-45 were taken with. 19.19% were lone travellers in NP. The average length of stay of respondents-tourists in tourist accommodations was 2.3 days and nights. Comparing the number of days and nights spent by respondents-tourists (exactly in the territory of NP), it

was revealed that in total respondents-tourists did not spend all their travel time in the territory of NP.

4.2.2. Respondents’ performed tourism activities

Spending holidays or vacation was mostly mentioned by all the respondents as a purpose of visiting NP, by holidays meaning more days than just a weekend – 58.69% of respondents. The second mostly mentioned motif of travelling was one-day excursions to NP, which in total was done by 27.16% respondents. 12.07% of the respondents visited NP at the weekend, but – 10.2% of visited relatives and friends. The most popular tourism activity in the territories of NP of Latvia among the respondents is walking in nature (67.02%), observing nature (40.46%), sightseeing famous sights (36.76%), as well as swimming in the lakes and the sea in the territory of the NP (37.04%). Respondents-tourists more tried to visit famous NP sights (48.58%) and museums, which for respondents one-day travellers was a popular activity only after observing nature (39.83%) and swimming in lakes and the sea. 52.06% of the respondents used cars during their travel, only 5.52% of the respondents travelled in groups by (charter) bus, 4.97% - by train, 4.04% - by public bus. Only 2.95% of the respondents had travelled by bike. There was a part of respondents who used a combination of transportation means, e.g. car - bicycle, train - bicycle.

4.2.3. Expenditures of the NP of Latvia visitors

In the Ph.D. Thesis the author presents the expenditures of the respondents when visiting NP of Latvia in the procedure schematically revealed in Figure 4.2. (see Table 4.1).

Table 4.1

Structure of expenditures of the visitors of national parks of Latvia by NP regions in 2010 (LVL)

Structure of expenditures of NP visitors	GNP	KNP	RNP	SNP
Average daily expenditures per person (LVL)	10.48	15.02	6.78	7.89
Accommodation	431509.60	460530.82	88638.51	88527.19
Catering	149182.30	166704.76	67848.99	62354.13
Retail	612714.61	1167046.14	412297.02	267641.50
Transport related services	102320.21	52351.87	23324.00	30346.52
Tourism service programmes	36674.28	18888.70	15874.42	15136.82
Total expenditures of NP visitors per year	1332401.01	1865522.30	607982.94	464006.17

Source: author’s calculations based on the data of the survey of GNP, KNP, RNP and SNP visitors

The main calculation results indicate the average daily expenditures (LVL) per person in the NP regions, expenditures (LVL) in the NP regions by sectors per year, as well as the total visitors’ expenditures in the NP regions per year. In total, the largest daily expenditures are demonstrated by NP visitors in KNP and GNP, which were LVL 15.02 and LVL 10.48 respectively. It can partly be explained by

the location of both NP in a densely inhabited part of Latvia – Vidzeme, including Riga and Jurmala. Territories, in which both NP are located, are more developed also regarding the tourism infrastructure and services. More developed territories can facilitate larger volumes of travellers’ expenditures. Retail was a sector where most of the NP visitors’ spent money stayed in 2010. The second industry forming the largest expenditures was accommodation. Tourists of KNP spent most money for it because they stayed comparatively longer than tourists in other regions of NP of Latvia. Travellers also had large expenditures for catering on the sites. NP visitors had comparatively low expenditures on tourism activities and public transport. It can be explained with both the fact that NP administrations provide free of charge tourism services and that it is not popular to use public transport for the purposes of local tourism.

4.3. Calculation of the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia in the EI analysis

The calculation of the economic significance of tourism in NP regions about 2010 has been performed using the economic impact (EI) analysis (see Table 4.2).

Table 4.2

Results of the calculations of the economic significance of NP visitors by NP regions in 2010 (LVL)

Indicator	GNP	KNP	RNP	SNP
DEI (LVL)	10195384.00	9666569.30	3345524.94	1239362.17
SEI (LVL)	438741.76	445261.96	120535.87	116587.37
IEI (LVL)	10239258.18	9711095.50	3357578.53	1251020.90
TEI (LVL)	20873383.93	19822926.76	6823639.34	2606970.44

Source: author’s calculations

In total, the 207 500 visitors of the NP of Latvia created more than 50.12 mill. Lats large economic significance in 2010 – each last spent by an NP visitor created a resonance on per average 11.74 Lats in tourism of the NP regions and their related industries (see Conclusion 10 (in pages 106.-107) for the summary of the data included in the Table).

4.4. Calculation of the economic significance of tourism in the municipalities included in the regions of NP of Latvia

To prove the hypothesis of the Ph.D. research the author performed the correlation and distribution analysis of the revenue in the base budget of the municipalities included in the NP regions from PIT and revenue from PIT from direct employment in tourism in 2010. The sequential procedure for calculations:

1. applying the linear pair correlation analysis, the correlation between the total amount of the base budgets of the municipalities included in NP regions and its PIT part was determined. Close, positive linear correlation was observed ($r=0.931435$);
2. proportion of the PIT from direct employment in tourism in the total revenue from PIT in the municipalities included in the NP regions was calculated;
3. the calculated PIT from direct employment in tourism was divided in ranks;
4. Kolmogorov-Smirnov test was performed to prove that the proportion of PIT from direct employment in tourism in the total revenue of municipalities from PIT rank values has normal distribution. The average values of distribution – arithmetic mean (0.3530) and median (0.2997) were calculated;
5. the median (0.2997) was determined the marginal value, exceeding of which it can be assumed that the proportion of PIT from direct employment in tourism has a significant impact in the total PIT in the municipality budget, but not exceeding – the impact is not significant;
6. the assumption was proved by the results of linear pair correlation and linear regression analysis. In the municipalities of provinces where the impact of the PIT from direct employment in tourism is significant in the total amount of PIT in the base budget the correlation coefficient between the features (factorial – PIT from direct employment in tourism, resultative – total amount of PIT) presented close, positive linear correlation ($r=0.885$). Whereas, the linear regression analysis, where p value $0.001 < \alpha = 0.05$, similarly approved the correlation result as the size of the regression coefficient ($R=0.783$) which is within t (-0.004) and p (0.997) value interval. The assumption was also approved by dispersion analysis, where F value $28.782 > 0.01$, allowing to reject zero hypothesis H_0 that the impact of PIT from direct employment in tourism is not significant in the total amount of PIT in the base budgets of municipalities of provinces. Whereas, in the municipalities of provinces where the impact of PIT from direct employment in tourism on the total PIT amount in the base budget is not significant, the correlation coefficient between the features (factorial – PIT from direct employment in tourism, resultative – total amount of PIT) indicated weak correlation ($r=0.447$);
7. to prove that distributions are different, non-parametric Mann-Whitney test for two independent PIT revenue from direct employment in tourism data groups were taken and it was between the municipalities of provinces in which:
 - impact of PIT from direct employment in tourism in the total amount of PIT in the base budgets of municipalities of provinces is significant;
 - impact of PIT from direct employment in tourism in the total amount of PIT in the base budgets of municipalities of provinces is not significant.

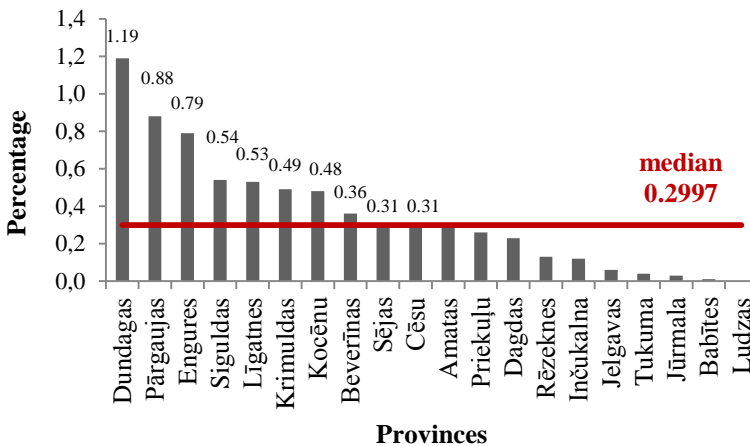
The result of Mann-Whitney test ($U = 0.000 < 0.01$) proved that there is a statistically significant difference of distribution of the PIT from direct

employment in tourism between the groups of provinces that have and do not have significant impact of the PIT from direct employment in tourism on the total PIT amount in the base budgets of the municipalities of provinces. Thus, to supplement the research hypothesis also the parametric T-test, which is an analogue to the non-parametric Mann-Whitney test, was possible to be applied. T-test is also applied because the assumption that both data groups to be compared present a normal distribution has been approved.

8. T-test was performed for the same two independent PIT revenue from direct employment in tourism data groups (see point 7).

The results of T-test, where $F=5.705 > 0.05$ and $Sig=0.028 < 0.05$, also approve that there is statistically significant distribution difference in the PIT revenue from direct employment in tourism in the total amount of PIT in the base budget of municipalities of provinces. Thus, the alternative hypothesis H_a that the average values of ranks in distributions are not equal or there exist statistically significant differences between them was proved.

Based on the results of correlation and distribution analysis, it is concluded that then research hypothesis has been approved – NP supported tourism is not economically significant in all municipalities included in the regions of NP. In 2010 the proportion of PIT from direct employment in tourism in the total amount of PIT in the base budget of municipalities of NP regions was significant in Dundaga province in SNP, Pargauja, Sigulda, Līgatne, Krimulda, Kocēni, Beverīnas, Sējas and Cēsu provinces in GNP, Engure province in KNP (see Figure 4.3).

Source: author's developed construction and calculations

Fig. 4.3. Results of the calculation of economic significance of tourism in the municipalities included in NP regions, 2010

Whereas, PIT from direct employment in tourism in the regions of NP territories should be considered insignificant in the total amount of PIT in the base budgets of the municipalities of the provinces of Dagda, Rezekne, Ludza (RNP), Jelgava, Tukums, Babite and the city of Jurmala (KNP), provinces of Amata, Priekuli and Incukalns (GNP) in 2010. At the same time, travellers spent most per day (LVL 15.02) in KNP, in whose region NP supported tourism appears as economically insignificant in the base budgets of municipalities. Whereas, the second largest average daily expenditures of travellers were in GNP (LVL 10.48) in 2010, where NP supported tourism is economically significant in most of the municipalities. It approves that high travellers' expenditures are not the only indicator, which indicates that tourism is also significant in the territory. Thus, the general fact that tourism in GNP and KNP has a well developed support infrastructure and services – travellers has on what to spend their money – has been indirectly approved. However, these two NPs are the only ones that are both close to large and developed cities of Latvia (Jurmala, Riga, Valmiera, Sigulda, Cesis a.o.) and located in the more densely populated central part of the country. Similarly, it can also be reasoned that the municipalities of those provinces where the PIT from direct employment in tourism significantly affects the total amount of PIT in the base budget of the municipality depend more on tourism activity than the municipalities of the provinces where the impact of the PIT from direct employment in tourism is not so significant. Usually those are administrative territories that are higher developed than also for the operation of other industries. For instance, Jelgava and Tukums provinces, where industrial and agricultural manufacturing is developed, thus reducing the economic significance of NP supported tourism in the municipality base budgets offered by tourism in the territories of NP regions. An assumption can also be expressed that tourism is more economically significant in those administrative territories of NP regions which are less developed or less economically active or more homogeneous, for instance Dundaga province which occupies the entire territory of SNP, as well as the municipalities in Latgale that RNP region holds.

Based on the above mentioned results of the analysis, it can be concluded that there exist several other factors that affect the economic significance of tourism in the amount of the base budget of municipalities included in NP regions. However, the goal and the objectives of the Ph.D. research do not provide for researching them in more detail, which is a challenge for future research.

4.5. Interpretation of the main research results – economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia

To compare the results of the economic significance of tourism obtained in the Ph.D. research the author performed calculations based on the sources of TDSA, NCA, CSB, PTCK, municipalities making the NP regions, which reveal macro data of Latvia regarding employment in tourism, tourism GDP, volume of

economic impact indicators a.o. measurements in 2010 (Atskaite par TAVA ..., 2011; Gada publiskie pārskati, 2012; Iekšzemes kopprodukts pa ..., 2012; Latvijas un ārzemju ..., 2012; Nodarbinātie iedzīvotāji sadalījumā ..., 2012; Travel and Tourism ..., 2011; Tūrisms atgūstas no ..., 2012; Tūrisms Latvijā un ..., 2012). The most important results of the comparison are included in the Main Conclusions part (*see Conclusion 12 in page 107*).

CONCLUSIONS

1. The research programme planned for the Ph.D. Thesis has been executed – the research objectives have been attained, the hypothesis proved, the research goal achieved. The theoretical and practical aspects of the economic significance of tourism, the scientific evaluation approaches, methods and techniques have been researched.
2. The assessment methodology for the economic significance of tourism in the regions of NP of Latvia has been developed and approbated. The developed methodology will draw closer the application of foreign research practice to the research experience and conditions of Latvia.
3. General scientific research methods in economics have been applied, e.g. such group methods of sociological research as statistical observation, descriptive statistical analysis, analysis of the economic impact a.o.
4. The economic significance of tourism and its significance for the basic budgets of the municipalities included in the NP regions of Latvia has been assessed for the first time in Latvia – it offers the opportunity to plan sustainable development of tourism more efficiently in regional development institutions, municipalities and PNT.
5. The assessment of the economic significance (*ex ante*) and impact (*ex post*) of tourism in other PNT of Latvia should be based or performed on the developed methodology.
6. During the research the author has elaborated her research skills and has improved her knowledge on the assessment of economic type tourism in national parks as protected nature territories.
7. The methodology approbated in the Ph.D. research supplements the opportunities to apply the application of tourism theories in Latvia, the theoretical basis of tourism research and indicates to the opportunity for the author to continue scientific activity that could help to develop research on the economic effects and their determinants in NP and PNT until a stable monitoring system. It is an ambition expressed also in the circles of tourism professionals in Latvia.

MAIN CONCLUSIONS

1. Characterising tourism based on protected nature territories, national parks and nature resources as a subject of the Ph.D. research – the background of the economic significance of tourism, the author has summarised similar

information although in 2012 a hundred years have passed since the establishment of the first protected territory – Moricsala Nature Reserve (which is part of Slitere NP territory).

2. Irrespective of the NP management model (inclusive or exclusive), the international institutional top and politically defined values regarding the development of tourism, as well as nature and regional development are common for all NPs.
3. There are many institutions in Latvia interested in the sustainable development of tourism in the regions of NP. A political framework at the national, regional and local level for the development of tourism has been developed and as if arranged, but there is no economic research of different size (especially regional and local), there is lack of tourism monitoring. It explains planning and implementation of tourism development in the regions of NP performed without this basis.
4. A standardised methodological basis for monitoring the economic effects of tourism is a deficit in the respective political environment all over the world. Solutions could be searched for in the academic environment, its research.
5. In theory there is an opinion that the notions ‘economic impact’ of tourism and ‘economic significance’ of tourism are separated by the need to express the results in time dynamics. It is necessary for determining economic impact but not for determining economic significance. The economic significance of tourism is a statistical notion which can be measured for a particular moment as *ex ante* situation, based on which the economic impact can be measured later as *ex post* situation.
6. Summarising all the available publications a.o. data in the period from 2005-2010, on average every year in all NP of Latvia the total number of visitors exceeds one million per year. This result can serve as a point of reference (data) for further research on the dynamics of the number of NP visitors.
7. Theoretically justified and determined research territory – regions of NP of Latvia as analytical regions. Regions of NP of Latvia comprise 35 villages of 10 provinces, cities of 3 provinces and 1 city of the republican importance.
8. In 2010 in the regions of NP of Latvia 489 tourism enterprises and enterprises involved in tourism, in each region employing from 1.27% (ĶNP) – 8,52% (SNP) of the employment age inhabitants declared in the region. Further research on the dynamics of socio-economic processes of tourism in the regions of NP can be performed on the basis of these data.
9. Profiles of the visitors of each NP of Latvia have been developed:
 - 9.1. The profile of a GNP visitor: 16 – 45 years old local traveller. There are slightly more females among them, who travel in groups of 3-5 co-travellers of the same age or children up to the age of 15. A GNP visitor is a tourist who spends most of the money in retail and for accommodation, staying there on average 2.7 days. The average daily expenditure is LVL 10.48. GNP visitors spend the least part of their

money for transportation services, most frequently preferring one-day excursions, recreation in cultural and historical places and in nature, walking, sightseeing in famous sights or nature. A GNP visitor mainly uses light transport.

9.2. The profile of a KNP visitor: 16 – 45 years old local traveller. There are slightly more females among them, who travel in groups of 2-35 co-travellers of the same age or children up to the age of 15. If a KNP visitor is a tourist, he spends most of the money in retail and for accommodation, staying there on average 5.7 days. The average daily expenditure is LVL 15.02. Most frequently the KNP visitor prefers relaxing recreation in nature, spending holidays that are longer than just a weekend. The most popular activities of a KNP visitor are swimming in the sea and sunbathing, observation of birds and the world. A KNP visitor mainly uses light transport, but tourists – public transport (train).

9.3. The profile of a RNP visitor: 16 – 45 years old local traveller. There are slightly more females among them, who travel in groups of 4-7 co-travellers of the same age or children up to the age of 15. The RNP visitor most frequently spends a weekend in RNP, if he is a tourist most of the money is spent in retail and for accommodation, staying there on average 1.9 days. The average daily expenditure is LVL 6.78. RNP visitors spend the least part of their money for transportation services, mostly preferring one-day excursions, also active recreation (fishing, water entertainment), walking, observing nature. The RNP visitor mainly uses light transport, but group tour buses – more frequently than in other NPs.

9.4. The profile of a SNP visitor: 16 – 45 years old local traveller. There are slightly more females among them, who travel in groups of 2-4 co-travellers of the same age or children up to the age of 15. If the SNP visitor is a tourist, he spends most of the money in retail and for accommodation, on average spending 2.4 days per trip. The average daily expenditure is for a SNP visitor is LVL 7.89. SNP visitors spend the least part of their money for transportation services, most frequently preferring one-day excursions, walking in nature watching it and also sightseeing in famous sights. A SNP visitor mainly uses light transport, also caravans.

10. In total, 207 500 visitors of NP of Latvia created LVL 50126920.48 or more than 50.12 million Lats economic significance in the regions of NP in 2010 – every spent Lats of the NP visitor caused a resonance on average on 11.74 Lats in tourism and its related industries in the regions of NP, incl.:

10.1. The total economic significance of **GNP** in 2010 is LVL 20 873 383.93 of the total of 70 000 NP visitors or **more than 20.8 million Lats**, thus creating a resonance of every spent Lats in the NP regional tourism and its related industries in the amount of 15.67 Lats;

- 10.2. In **KNP** it was LVL 19 822 926.76 or **more than 19.8 million Lats** out of 37,500 NP visitors' expenditures, thus creating a resonance of every spent Lats in the NP regional tourism and its related industries in the amount of 10.63 Lats;
 - 10.3. In **RNP** it was LVL 6 823 639.34 or **more than 6.8 million Lats** out of 60 000 NP visitors' expenditures, thus creating a resonance of every spent Lats in the NP regional tourism and its related industries in the amount of 11.22 Lats;
 - 10.4. In **SNP** it was LVL 2 606 970.44 or **more than 2.6 million Lats** out of 40 000 NP visitors' expenditures, thus creating a resonance of every spent Lats in the NP regional tourism and its related industries in the amount of 5.62 Lats.
11. Based on the results of the correlation and distribution analysis and tests and proving the hypothesis, it has been concluded that the economic significance of tourism in the municipalities included in the NP regions of Latvia varies and it is not significant in all of them. It can be assumed that there are several other factors that affect the economic significance of tourism, for instance, the variety and intensity of economic activity, closeness of cities, inhabitancy a.o. Research of these factors in the NP regions is a challenge for further scientific research.
12. The main findings of the interpretation of research results:
- 12.1. the direct economic impact (DEI) of tourism in the regions of NP of Latvia in 2010 is LVL 24.45 mill., which is 6.31% of tourism DEI (LVL 384.4 mill.) in Latvia in 2010;
 - 12.2. the created or induced economic impact (SEI) of tourism in the regions of NP of Latvia in 2010 is LVL 11.21 mill., which is 5.95% of the SEI of tourism (LVL 188.5 mill.) in Latvia in 2010;
 - 12.3. **the total economic impact (TEI) of tourism in the regions of NP of Latvia in 2010** is LVL 50.12 mill., which is **4.77% of the TEI of tourism** (LVL 1 051.5 mill.) **in Latvia in 2010**;
 - 12.4. 2198 employees were employed directly in tourism in the NP regions of Latvia, which is 7.57% of the total employed in tourism in Latvia (29 000). In GNP there are 5.06% directly employed in tourism, in KNP – 1.61%, RNP – 0.39%, but in SNP- 0.5% of the total directly employed in tourism in the country;
 - 12.5. The average time spent in the NP regions of Latvia by tourists is 2.08 days, which is 1.7 times longer than on average in Latvia in 2010 (1.2 days);
 - 12.6. The revenue of the municipalities included in the NP regions of Latvia from tourism was almost LVL 1.7 mill. in 2010, which is 2.58% of the total municipality income in the base budget from PIT.

13. Providing the necessary statistical data, systemic approach and regularity of their acquisition, the approbated methodology for assessing the economic significance of tourism as *ex ante* situation is possible also in other PNT of Latvia, upon the condition that such an assessment has never been done before. Comparison of the results of the Ph.D. research with the results of further research in NP regions of Latvia obtained applying the developed methodology, should be considered as *ex post* situation assessment, determining changes in percent or the economic impact of tourism in the particular period of time.

PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS

Recommendations for the solutions to the problems identified during the Ph.D. research are linked with the content of the Thesis and the conclusions.

Problem 1.

In the Priority Report of the National Development Plan 2014-2020 (NDP 2020) "Nature as Future Capital", in the measure "Capitalisation of Nature Assets" of the direction "Sustainable Management of Nature Values and Services" one of the indicators was "Productive Use of Natural Resources", in which tourism was not identified as a potential to increase social welfare and develop the protected nature territory (PNT). In the 1st edition of the NDP 2020 (on 01.07.2012.) such an addition was introduced, stating use of recreational resources as an opportunity for development. However, the version of NDP 2020 published on August 6, 2012 (in its initial edition) the correction of the 1st edition narrows the potential PNT expressions of tourism: ensuring sustainability of nature capital with tourism activities is included in the explanation of the priority "Growth Supporting Territories" but the use of recreational resources is not revealed through the goals, indicators and objectives of the Priority action directions "Sustainable Management of Nature and Cultural Capital". The expression of tourism activities is anticipated only with the use of cultural capital resources (events, crafts etc.), which in most cases cannot be provided by PNT, incl. NP because the base resource in these territories is nature.

Recommended solution

As from 06.08.2012. the public discussion of the initial NDP 2020 edition is going on, both the author and other tourism and nature protection professionals have the opportunity to supplement the content of this document with the vision of PNT development – to emphasise the "green" potential of the country so that PNT (as growth supporting territories) could offer a balanced and possibly comprehensive contribution to the overall "economic breakthrough" of Latvia. It could be ensured, e.g. by a classification of growth supporting territories (PNT, rural, city, seaside, forest, etc.) with similarly grouped basic resources of tourism, development priorities, goals, indicators and objectives where the different allowable opportunities of tourism (nature, rural, culture a.o. types) to facilitate the economic growth in each territorial category would appear. The Cross-resources

Coordination Centre (CCC) of the RL should also supplement the range of resultative indicators for goal attainment of the priority “Growth Supporting Territories”, which would agree with the PNT environment capacity (allowable load) indicators³¹ and such resultative indicators that characterise the development of PNT³². Thus, the possibilities to assess the sustainable development, of the rural and PNT of Latvia, regional or local social and economic situation, as well as the efficiency of the respective measure of NDP 2020 in the future would also be supplemented.

Problem 2.

Latvia has a sufficient political framework (institutional, legal, normative and recommending basis) prepared for the monitoring of the economic effects of tourism. Monitoring as a criterion is included in the notion “*sustainable*” (development, use, preserving, provision, etc.) in any respective regulation or action policy document. However, tourism monitoring as a criterion and process of sustainability, especially at the regional and local levels cannot be recognised within the functions, responsibilities and explanations of the institutions. The author has developed an opinion that the notion of sustainability has been understood in its full essence. It is approved by the lack of economic research on tourism on the regional and local scale, the consequences of which is planning of the development sustainable tourism and marketing on not economically assessed basis. Planning development at such a quality is very dangerous for ensuring sustainability of PNT resources.

Recommended solution

As a solution to this problem the author recommends to supplement the Methodology for designing the development programmes at the regional and local levels, updated by the MRDLO of the RL in 2010, with Guidelines (including methodology) for *ex ante* research of the economic situation and *ex-post* assessment, which would include both the notion of sustainability and criteria for sustainability and their explanation according to each area to be developed, their goals and scale. Regarding tourism development in PNT, development of tourism monitoring guidelines would be necessary, providing cooperation and action between the following stakeholders:

1. State Development Planning Department, Municipality Development Planning Department, Nature Protection Department of the Ministry of Environmental Protection and Regional Development (MEPRD) of the RL and Nature Conservation Agency (NCA);
2. Tourism Unit of the Entrepreneurship Na Competitiveness Department of the Ministry of Economics (MoE) of the RL;
3. planning regions;

³¹ e.g. the total number of visitors per year

³² e.g. investment in tourism and its supporting infrastructure, environmental education a.o.

- 4.
5. municipalities included in the national parks (NP) or other PNT where the development of tourism is allowed;
6. academic environment – higher educational establishments that prepare specialists in tourism management, economics, nature protection, as well as research institutes that operate in tourism, economics or nature protection fields;
7. non-governmental sector, e.g. professional state or regional tourism associations.

Implementation of the recommendations would allow evaluating the initial and *ex-post* economic circumstances of tourism at the regional and local levels. The methodology approbated in the Ph.D. research for assessing the economic significance (later also impact) could be a part of data collection and analysis stage in the Guidelines on tourism monitoring.

Problem 3.

In difference from examples of good practice in the world, there is an obvious lack of data necessary for economic research, starting with the number of NP visitors per year and ending with economic data that are binding for the supply and demand of tourism services in the territories of NP, as well as in their regions or other PNT. Tourism research of economic type in the NP regions and thus also the planning of their development is hampered by the circumstance that only representative macro-level tourism statistics is available in Latvia. Problems arise with obtaining necessary statistical data about smaller or specific territories, allowing variety, fragmentation and potential questioning of the validity of data.

Recommended solution

The situation can be corrected by both the development and following of the Guidelines of tourism monitoring and implementation of the ideas expressed by the MoE of the RL and tourism professionals on the development of the state tourism strategy. Simultaneously with attaining these goals, provision of statistical data necessary for a representative regional and local level planning could also be solved. The MoE of the RM should be the imitator to delegate the Central Statistical Bureau (CSB) of the Republic of Latvia the collection, storing and publishing of appropriate data about all administrative territorial units of Latvia for tourism monitoring and research.

According to the state standard “For Tourism Information Providers in Latvia” (LVS 200-7:2002) Tourism Information Centres and Points (TIC, TIP) record visitors and their demands. Therefore TIC, TIP and Visitor Centres (VC), the structural units of Nature Conservation Agency (NCA) – NP administrations in all regions should collect statistics that would ensure support to performing NO economic research and monitoring at least at the data acquisition stage. In addition, periodical, regular and systematic surveys of NP visitors and tourism entrepreneurs and the entrepreneurs involved in tourism in the NP regions, summarising of the obtained data is also necessary. A special significance should be assigned to

exactly the systemic approach, understanding with it a united system for acquitting data, e.g. surveys of particular content, structure and form. Thus, there is a potential for the development of cooperation between data collecting and data storing institutions (CSB, TIC, VC, LTDA, NCA and others). The above mentioned measures would ensure increase of the volume of statistics, possibilities to use and it and to vary the research themes.